

ВОЈНО ДЕЛО

ОПШТЕВОЈНИ ТЕОРИСКИ ЧАСОПИС

БРОЈ 12

ДЕЦЕМБАР 1953

ГОДИНА V

Генерал-потпуковник **ВЕЛИМИР ТЕРЗИЋ**

УЛОГА СРПСКЕ ВОЈСКЕ У СОЛУНСКОЈ ОФАНЗИВИ

Ове јесени навршило се 35 година од велике Солунске офанзиве. Као што је познато и на савезничкој и на непријатељској страни било је покушаја да се потцени не само ова успешна офанзива, већ и да се умање улога и значај Српске војске у њој. Иако су неки писци бивше Југословенске војске у својим публикацијама истицали славну улогу Српске војске, ипак су неки од њих — да не би повредили ауторитет Савезника — прећутали многе историске чињенице. Они се нису усудили да отворено, без устегања, изнесу истину о овој сјајној операцији. Зато се сматрамо обавезним да у овом чланку изнесемо истину о томе и тиме допринесемо веродостојнијем приказу историске истине не само о Солунској, већ и о њеном главном носиоцу, Српској војсци.

Иако усамљена на балканском ратишту, без ослонца десно и лево, Српска војска је у првим, најкритичнијим данима Првог светског рата, у Церској бици, прва од свих савезничких војски однела прву велику победу над моћном Аустро-угарском војском. Својом другом победом, у Колубарској бици, децембра 1914 године, Српска војска је дефинитивно добила признање својих Савезника, који су је већ тада ценили као првокласну армију. Тако ју је ценио и непријатељ, који је, да би је савладао, био принуђен да 1915 године упути на њу са свију страна моћне армије трију држава, опремљене најмодернијом техником онога времена. И тада, иако је била обухваћена скоро са свих страна, она се борила натчовечанском снагом, отступајући стопу по стопу под борбом, благодарећи вештини својих старешина и несаломљивом духу својих трупа. Она је успела да се извуче из гвозденог обруча и да, у последњем тренутку — захваљујући крајњем пожртвовању Црногорске војске, која јој је штитила отступницу такође голим грудима — отступи кроз Црну Гору и Алабанију на Јадранско Море. У историји ратова и ратне вештине скоро не постоји

такав пример да је нека војска из овакве, управо безизлазне ситуације изашла са часнијим и бољим резултатом. Те трагичне године Србија је била потпуно напуштена од свих својих Савезника, који услед своје себичности и војно-политичке кратковидости, нису могли да сагледају далекосежне последице такве погрешне политике. То је био несхватљив однос према једном искреном савезнику, који се крајњим пожртвовањем и залагањем, под најтежим околностима, пуних 18 месеци борио за заједничку, савезничку ствар. У тим тешким данима рата код наших Савезника није било јединства у командовању кад су се једни тукли, други су посматрали. Док се Српска војска борила на живот и смрт 1915 године, Савезници нису ништа учинили да би је ма чиме помогли. Изгледа да им је у тој судбоносној ратној години било важније склопити тајни Лондонски пакт, да би потајно, иза леђа Српске владе, продали наше покрајине једном несигурном савезнику — Италији, од које нису имали баш никакве користи. Биланс такве савезничке дефектне стратегије и погрешне политике у 1915 години био је потпуно негативан: пут Берлин — Београд — Цариград био је за Немце слободан; пропаст Србије била је остварена; Централне силе су постале господар Балкана, створивши нови фронт на северним границама Грчке непосредно иза Солунске котлине, где су својевољно — из политичких обзира према Грчкој — прешли из маневарског у позициски рат. Колико је био бездушан однос Савезника према Српској војсци у тим данима може се видети и из тога што се нису одазвали ни на многобројне молбе Српске владе да из околине Скадра, Сан Ђовани ди Медуа и Љеша пребаце до Крфа остатке десетковане и крајње физички исцрпљене Српске војске. Зато је војска била принуђена да маршује од Драча до Валоне и да се тек тада, под најтежим условима, укрца на савезничке бродове и пребаци на Крф, где јој је указана хитна помоћ од стране Француза. Због таквих напора у албанским мочварама, затим и због болести и глади, из редова Српске војске избачено је из строја још неколико хиљада војника. А Италија, чије су окупационе снаге биле у Албанији, чак ни у овој прилици, није показала ни минимум предусретљивости и пажње према Српској војсци која се тако сјајно одужила свима савезничким обавезама и која је имала морално право да очекује и добије бар минималну помоћ. Нажалост, та помоћ је указана тек касније, кад су остаци Српске војске били пребачени на Крф и околна острва. За такав поступак Савезници нису имали оправдања, те на њих пада тешка историска одговорност за жалосну судбину Српске војске 1915 године.

Потреба за стварањем Солунског фронта настала је после ликвидације Србије и успеха Централних сила, којег су Савезници тако дуго и упорно потцењивали. Једни су сматрали да тај фронт не треба држати због тешког снабдевања, а други да га треба што пре ликвидирати и све снаге са њега повући на Западни фронт. Та мисао о на-

пуштању Солуна одржавала се у главама неких државника и највиших команданата на Западном фронту за све време рата. Они су се увек слепо држали начела да на „главном ратишту треба да падне и одлучно решење“. Замало да ова мисао није и остварена при крају 1917 године, после тешког италијанског пораза код Кобарида и избијања Руске револуције, односно у марту 1918 године, за време Лудендорфове офанзиве у Пикардији. Ти државници и команданти, у том великом коалиционом рату, нису могли сагледати оквир савезничке стратегије и политике; они, уствари, нису ништа видели осим свога Западног фронта. Ево шта каже Лојд Џорџ о Западном фронту и његовој стратегији:

„Савезничка стратегија у Француској била је крвава погрешка, која нас замало није довела до бесповратног пораза. Кад се показала безуспешном, врховне команде нису имале ништа друго погодније да предложе. Оне су биле потпуно збуњене решењем Немаца да се укопају у земљу. Оне нису могле мислити ни на шта боље, него да жртвују милионе људи у безнадежном напору да пробију немачки фронт...

Како су им сулуде биле мисли у оно време, може се утврдити ако се буде прочитала болна прича о низу безумних офанзива, које су годинама косиле милионе британских и француских младића у узалудним покушајима да се освоје митраљеви који су били вешто скривени и успешно штићени.“¹⁾

И заиста, овој изјави великог енглеског државника не треба никакав коментар.

Борба за одржавање Солунског фронта вођена је скоро пуне три године, од 1916—1918 године. Ту су борбу углавном водиле Српска влада и српска Врховна команда, доказујући важност и значај Балканског ратишта и бранећи своју тезу о потреби одржавања Солунског фронта убедљивим и врло јаким аргументима. Ти аргументи су проистицали из дубоког схватања начелника штаба српске Врховне команде војводе Мишића и његовог свестраног познавања циљева и метода јединствене савезничке стратегије и путева којима се може најлакше и најбрже доћи до заједничке победе. Тешка је и мучна била та борба убеђивања и уверавања о потреби одржавања Солунског фронта, која је тако упорно и стрпљиво вођена за све време рата, све до лега 1918 године. Као пример наводимо образложење делегата српске Врховне команде на Првој савезничкој конференцији у Шантију, 20 фебруара 1916 године:

„Важност Солунског фронта је велика. Са њега се најлакше и најбрже може овладати комуникацијама Берлин—Цариград, одакле се најосетније може грозити Аустрија. У сваком случају, присуство солунске војске задржаваће знатне непријатељске трупе које би биле употребљене на Западном и Источном фронту. У политичком погледу, напуштање Солунског фронта имало би јаког утицаја на Грчку и Ру-

¹⁾ Лојд Џорџ, Ратни мемоари, стр. 121

мунију и може се тврдити да би ове земље биле изгубљене као савезници за Антанту. Зато солунску војску треба појачати и оспособити што пре за успешну офанзиву ка северу.“²⁾

На Другој међусавезничкој војној конференцији у Шантију, 15 новембра 1916 године, делегат српске Врховне команде поново је истакао важност Солунског фронта као и потребу за предузимањем Солунске офанзиве према северу, којом би се нанео пораз Бугарској, успоставила Србија, пресекле везе Берлин — Цариград, услед чега би Турска, због своје изолованости, била принуђена на мир, а Аустро-Угарска — као „Ахилова пета“ Централних сила — била непосредно угрожена и изложена пуном поразу. Чак ни активност специјалног делегата, упућеног од стране Српске владе октобра 1917 године код савезничких влада у Лондон и Париз, у пракси није дала никакве резултате. Ни тада се није могла схватити важност и оценити улога Солунског фронта коју он заслужује. То се најбоље видело у лето 1918 године на конференцији дипломатских претставника Врховног ратног савета Савезника у Версају, где је по питању Солунског фронта дато следеће мишљење:

„Заслужује да се узме у студију офанзива на Балкану, али се не жели њено извршење, сем у случају ако ће се њоме постићи победа која неће имати локалан значај“.

Што Солунски фронт није напуштен, као што су хтеле Енгле-ска и Италија, заслуга углавном припада Француској. Али су се иза те „заслуге“ криле њене извесне тенденције и планови, наиме, да после свршеног рата потчини Балкан, а нарочито Србију, под своју доминацију и утицај, као што је касније и било. Као што се види, и на питању Солунског фронта су се показале унутрашње супротности и трвења међу Савезницима, због којих су и у 1918 годину ушли без обједињених напора и јединствене команде.

Поред борбе за одржање Солунског фронта, српска Врховна команда је од доласка на Солунски фронт и реорганизације своје војске 1916 године стално заступала концепцију снажне, одлучне и опште савезничке офанзиве на Балканском ратишту, која би била пресудна за даље вођење рата и успех Савезника. Каснији догађаји показали су, с једне стране, колико су била правилна та њена настојања, а са друге, колико су политичке и војне грешке Савезника у погледу Балканског ратишта имале озбиљних последица по целу Антанту, јер су се морале врло скупо откупљивати непотребним продужењем рата по цену тешке жртве стотина хиљада бораца појединих народа.

Као што се види, иако се идеја за Солунску офанзиву родила у српској Врховној команди, уствари, још 1916 године, ипак се по-

²⁾ Војноисториски институт ЈНА, Ратна архива српске Врховне команде.

треба за њом осетила код наших Савезника тек у пролеће 1918 године, када је наступило тешко стање на Западном фронту.³⁾ Доласком генерала Франше Депереа за команданта савезничке Источне војске, почетком јула 1918 године, идеја о што скоријем пробоју Солунског фронта постала је и актуелна и безусловно потребна, тим пре што се са том идејом, поред српске Врховне команде, слагао и нови главни командант савезничке Источне војске. Тако је, најзад, после трогодишње упорне борбе српске Врховне команде, донета одлука Врховног савезничког савета којом се одобрава офанзива на Солунском фронту, под условом да се са Западном фронтом не узме ниједан војник и да се дотадашња тонажа не сме повећати ни за један килограм, тј. да се не сме употребити већи број бродова од оног којим се већ дотле служио Солунски фронт. То значи да се уопште није могло рачунати на ма каква појачања из савезничке Врховне команде, тако да се команда Источне војске, за ову офанзиву, морала ослонити искључиво на сопствене снаге и средства. Пошто је добијен начелан пристанак савезничке Врховне команде и савезничких влада, одмах су узети у проучавање и студију основно питање операције, циљ, замисао и план пробоја.

I

Концепција Солунске офанзиви изнета је подробно и убедљиво у „Меморандуму о Солунском фронту“, који је, у октобру 1917 године, специјални делегат Српске владе поднео владама Енглеске и Француске. Српска Врховна команда, која је већ дуго времена разрађивала идеју офанзиви на север, препоручила је савезничкој Врховној команди Источне војске следећу концепцију о циљу операције, правцу главног удара и фронту пробоја:

„Како се непријатељ развукао на великом фронту, несразмерно својој снази и без довољно резерви, то треба ово искористити и прикупити на једном делу тога фронта, у овом случају на фронту Српске војске, сразмерно јаку снагу, па извршити пролом непријатељског фронта. После овог пролома, ширећи се десно и лево, муњевитом брзином продирати у правцу Демир Капије, Кавадара и Возараца, у намери да се непријатељу пресеку комуникације и подели на два дела и почесно туче.“⁴⁾

Као што се види, циљ велике Солунске офанзиви био је да се, пре свега, изврши оперативни пробој утврђеног Солунског фронта и Бугарска и Немачка војска раздвоје једна од друге брзим избијањем у горњи ток Вардара, тј. у троугао Неготин на Вардару — Криволак — Градско, да се на тај начин пресече главна, вардарска комуникација и принуди Бугарска војска на капитулацију, а затим да се енергич-

³⁾ Сав курзив у чланку је мој. — В. Т.

⁴⁾ Војноисториски институт ЈНА, Ратна архива српске Врховне команде

ним продужењем офанзиве према северу пресече главна магистрала Берлин — Београд — Цариград, и на тај начин изолује Турска. После избијања на Саву и Дунав, ослобађајући Србију, главне савезничке снаге, на челу са Српском војском, треба да продуже енергично надирање према Будим-Пешти, Бечу, Љубљани и Ријеци, у циљу непосредног угрожавања и напада на јужно крило Централних сила, тј. на њихову најслабију тачку, Аустро-Угарску. Дакле, овакав политичко-стратешки циљ Солунске офанзиве несумњиво претставља један од најдалекосежнијих циљева који је икад био дат једној офанзивној операцији од стране Савезника у току Првог светског рата. У својој суштини, концепција ове велике офанзиве носи у себи не само идеју слома немачко-бугарског фронта у Македонији, пораза Бугарске и брзог ослобођења Србије, већ и пораза Турске и труле Аустро-Угарске. На тај начин, она најрационалнијим путем води одлучном поразу Немачке, главног непријатеља Антанте.

Главна улога у овој великој офанзиви, која је била одлучујућа за скраћење рата и брзи пораз Немачке, припала је Српској војсци. И заиста, Српска војска је била главни носилац овог великог стратешког маневра у проламању Солунског фронта, односно у Добропољској бици, као и у току читаве Солунске офанзиве, све до дана капитулације снага Централних сила на Балканском ратишту. Њој је припала најодговорнија, најчаснија и најузвишенија улога, коју је

она извршила са изванредним пожртвовањем, хероизмом и вештином и која ће убудуће остати као ремек-дело ратне вештине. Стојећи две године на прагу своје отаџбине, војници и старешине Српске војске непрекидно су мислили о свом повратку у домовину, чекајући дан освете, дан ослобођења своје родне груде сопственим снагама. Српска Врховна команда била је свесна да је за то најпозванија Српска војска и да је то њена дужност и право. „Пошто зона Доброг Поља интересује Српску војску, изванредно способну за планинску војну, необично жељну да ослободи своју територију, способну за све жртве, и пошто је сама Српска војска понудила ову акцију...“, Главна команда савезничке Солунске војске дала је такву сагласност уочи Солунске офанзиве.

Одмах треба истаћи да ниједна савезничка офанзива на Западном фронту, све до јесени 1918 године, није имала сличан циљ, нити такав замах и карактер. Савезничка стратегија на Западном фронту карактерисала се нагривањем фронта и изнуравањем противника, обостраним гушењем у мрежи ровова стабилизваног фронта и отсуством маневра и стереотипним нападима у којима су сагоревале читаве армије без неких значајнијих оперативно-стратешких резултата. Супротно томе у концепцији Солунске офанзиве видимо нешто сасвим друго — стваралачку замисао, покрет, маневар, брзину, изненађење и силину удара — дакле, битне офанзивне факторе који доводе до пресудних стратешких резултата. То је стратегија уништења, чији је циљ битка, која тражи одлуку, односно победу.

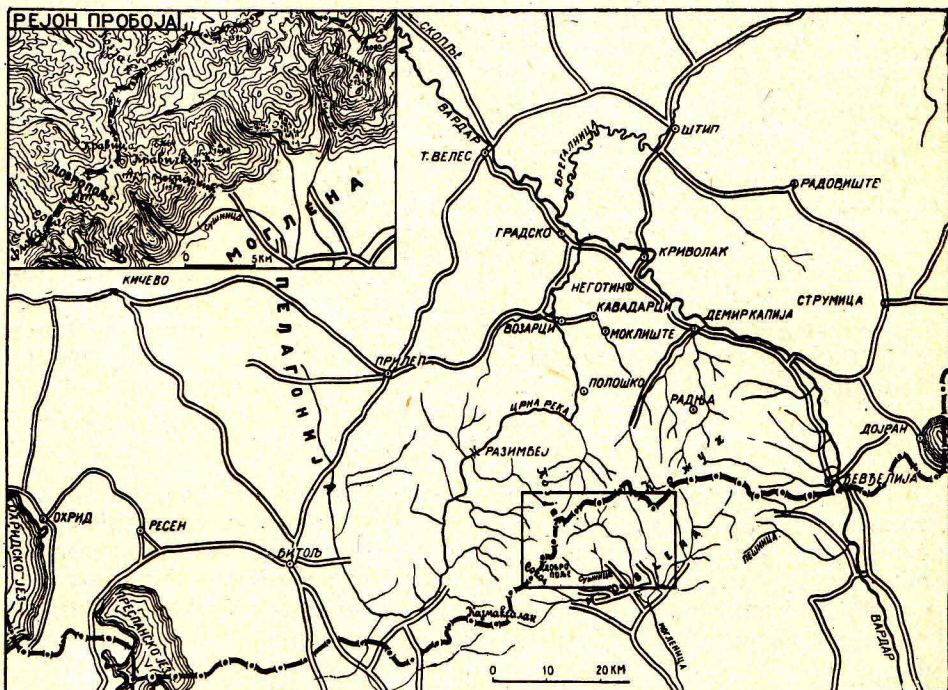
Животни нерв централног немачко-бугарског одбранбеног система у Македонији лежао је у горњем току Вардара. Избијањем код Градског, где је био спој немачке 11 и 1 бугарске армије, пресеца се њихова веза и 11 немачка армија одбацује на северозапад, ка Кичеву, Тетову и Албанији, а 1 бугарска ка Струмици. Уствари, троугао Градско — Криволак — Неготин на Вардару претстављао је срце непријатељске одбране, те се постављало питање: како га погодити? Немци и Бугари су мислили да се овом троуглу може прићи само вардарским отвором и битољским вратима. Нико од њих није помислио на Моглену, на планински сектор Српске војске над којим се у виду планинског зида уздижу горостаси: Флока, Соко, Добро Поље, Кравица, Ветерник, Козјак и други планински врхови, висине око 2.000 метара, чврсто поседнути и одлично утврђени. Нико у немачко-бугарској Врховној команди није веровао да се ико може попети на ове планинске гребене, нити се могло замислити да се главни савезнички напад може управити на предео ових високих, стрмих и беспутних планина и да горњи ток Вардара може бити угрожен изненађењем које би дошло преко Моглена. Стварно, предвиђени део фронта за пробој одговарао је принципу изненађења. Може се рећи да се у Солунској офанзиви потпуно остварило старо правило „да се надмоћност командовања великих војсковођа огледа у вештини да се непријатељ изненади“.

Ако би се бацио поглед на општу линију фронта у Македонији, онда би се могло закључити да пред офанзиву 1918 године Савезници нису били нимало у завидном положају. Непријатељски фронт, који се уствари протезао од Албаније преко Преспанског Језера и планинског гребена између Пелагоније и Дојрана све до Орфанског Залива, лучно је обухватао положај савезничке војске и њену главну базу Солун. Непријатељ је држао све доминирајуће положаје и главне гребене који су по природи били врло јаки и фортификациски одлично утврђени. Као што смо већ истакли, нарочито је био неповољан положај српских трупа на јужним падинама главног планинског ланца који су држале бугарске снаге. Сви положаји српских јединица били су надвишавани и одлично виђени од стране непријатеља, па чак и позадина ових положаја. Српске трупе су се упорно држале на овој линији више од две године, на положају „ластиног гнезда“. Дакле, услови за остварење тактичког пробоја од стране српских трупа били су врло неповољни. У јуну 1918 године, на делу фронта од Охридског Језера до Орфанског Залива, Централне силе располагале су са 297 пешадиских батаљона, 2.539 митраљеза, 1.850 топова разног калибра, 26 ескадрона коњице и 80 авиона. Главне снаге, које су се састојале од Бугара, тј. од 1, 2 и 4 бугарске армије (четрнаест бројно јаких дивизија, свака од по три бригаде, а ове опет од по два пешадиска пука) биле су распоређене од Орфанског Залива до Преспанског Језера, где су држале везу са 19 аустроугарским корпусом који је био у Албанији. Поред 11 армије (састава: 61 и 62 корпус и 302 дивизија), Немци су имали три батаљона планинских трупа, 20 митраљеских одељења и 49 тешких батерија распоређених у Бугарској војсци. *Све непријатељске снаге биле су кордонски распоређене на дужини од 450 км фронта*, јер се ниједна оперативна јединица није налазила у резерви. Све дивизије биле су у првој линији, док су поједине тактичке резерве биле разбацане по пуковима и батаљонима, и то свега око 12 пукова за фронт од 300 км. Пошто су до јуна 1918 године за потребе на Западном фронту извукли са Солунског фронта већи део својих трупа, Немци су знатно ослабили свој оперативно-стратегиски положај у Македонији, где је углавном остала Бугарска војска. Непријатељске снаге стајале су под главном немачко-бугарском командом са седиштем у Скопљу, на чијем је челу био генерал фон Шолц. Како је ова команда углавном самостално дејствовала, не признајући бугарску Врховну команду, долазило је до многих тврвења и неспоразума између два савезника. Као што се види, непријатељ је имао кордонски распоред, без оперативно-стратегиских резерви, тј. без најважнијег средства којим командант може да интервенише и утиче на развој битке. А за то је био крив сам генерал Шолц зато што се није постарао да их створи.

На нашем, савезничком фронту од Охридског Језера до Орфанског Залива у јуну 1918 године команда Источне савезничке војске

располагала је са 289 пешадиских батаљона, 2.982 митраљеза, 2.069 топова разног калибра, 47 и по ескадрона коњице и 200 авиона.

На фронту од 450 км савезничке снаге⁵⁾ су биле распоређене овако: на десном крилу главнина Грчке војске дуж Струме; Енглеска војска и две грчке дивизије у рејону Дојранског Језера; на центру француско-грчка група (група генерала Анзелма) на десној обали Вардара и две српске армије, појачане двема француским дивизијама, у планинском рејону на сектору Кожух — Кајмакчалан; на левом крилу — на Битољском фронту француска Источна војска и једна грчка дивизија.

На самом Српском фронту, између речице Сушице и Љешнице у ширини 30 км, где је требало извршити пробој, непријатељ је имао 26 батаљона, 245 митраљеза, 146 топова, 3 ескадрона и 24 авиона,

⁵⁾ Француска војска имала је око 180.000 бораца формираних у 8 дивизија и 1 коњичку бригаду;

Енглеска војска имала је око 120.000 бораца, формираних у 4 дивизије;

Српска војска имала је око 150.000 војника формираних у 6 пешадиских и једну коњичку дивизију;

Грчка војска имала је око 130.000 војника, формираних у 8 дивизија;

Италијанска војска имала је око 42.000 војника, формираних у 4 бригаде (сем XVI корпуса у Јужној Албанији). На тај начин било је укупно око 600.000 савезничких према исто толиком броју немачко-бугарских војника.

према нашим снагама које су сачињавали 75 батаљона, 756 митраљеза, 2.610 пушкомитраљеза, 580 топова, 18 ескадрона и 81 авион. Из овога упоредног прегледа види се да смо, и поред надмоћности непријатељске пешадије у оквиру целокупног Солунског фронта, *благодарећи умешној концентрацији снага на сектору пробоја, имали три пута више снага од непријатеља, што је унапред обезбедило успех Српске војске у нападу.* Али се није стало само на овоме. Да би се обезбедили што бољи услови за сигуран успех Српске војске, решено је да се на главном правцу напада фронт још више сузи, тј. да се главни напад изврши на отсеку Соко — Кравички Камен, који је износио свега 9 км. На том отсеку концентрисано је пет дивизија, чиме је постигнута огромна бројна и техничка надмоћност над непријатељем. Водећи рачуна о ширини фронта пробоја и дубини удара, српска Врховна команда обезбедила је дубоки оперативни распоред своје војске, јер је и Другу и Прву српску армију распоредила у по два ешелона. Главни задатак био је поверен Другој српској армији, која је била и главни носилац нападаог маневра. Она је оваквим груписањем, осам српско-француских дивизија према 9 бугарских пукова, обезбедила максималну надмоћност на правцу главног удара.

Према томе, солидна припрема офанзиве, изразита надмоћност на правцу главног удара, у вези са оперативним изненађењем непријатеља и чврстим моралом и прекаљеношћу српских трупа, били су они основни чиниоци који су обећавали успех ове велике офанзиве. То је био грандиозан стратемиски подухват, који је плод једне рационалне стратегије.

II

Када су, после тешког и дуготрајног убеђивања, енглеска и италијанска влада биле уверене у потребу Солунске офанзиве, генерал Франше Депере, уз припомоћ српске Врховне команде, израдио је операциски план, који је прегледан у међусавезничком Ратном савету и одобрен 5 августа 1918 године. Прве директиве за офанзиву потврђене су 7 августа, а постале су дефинитивно извршне 31 истог месеца.

Добропољска битка отпочела је артиљериском припремом 14 септембра, а завршила се 21 септембра избијањем Друге српске армије на горњи Вардар. У тродневним бојевима, 15, 16 и 17 септембра, Српска војска, потпомогнута у почетку (15 септембра) од две француске дивизије, веома јаким и изненадним ударом пробила је непријатељски утврђени фронт, а у току следећа четири дана тактички пробој развила у оперативни. Она је после даноноћног надирања преко планинског, испресецаног, беспутног и безводног терена 21 септембра увече избила на Вардар, на линију Демир Капија — Криволак.

Треба истаћи да је првог борбеног дана, 15 септембра, главну улогу одиграла Шумадиска дивизија, која је својим дејством највише допринела да се овај дан заврши великим успехом, али се не може

умањити ни слава 17 колонијалне и 122 француске дивизије, које су у свим овим борбама показале сјајне особине, својствене Француској војсци. Пресецањем главне непријатељске артерије долином Вардара: Скопље — Ђевђелија и прекидом везе између 1 бугарске и 11 немачке армије био је извршен оперативно-стратемиски пробој непријатељског одбранбеног распореда. Тако је победоносном Добропољском битком најпре ликвидираи немачко-бугарски фронт у Македонији, а затим се из трогодишњег рововског рата прешло у маневарски рат. Тиме су постигнути огромни оперативно-стратемиски резултати, за којима су следиле нове победе и развиле се нове офанзивне операције према северу.

Почетни удар Српске војске био је веома јак. У тродневним бојевима, снажним и неодољивим налетима и јуришима српских трупа, који су започети са изванредно неповољних полазних положаја, савладани су планински бастиони на линији Соко — Добро Поље — Кравица и, упркос жилавог отпора непријатеља, просто прегажене њихове посаде. За све ово време надирање српских дивизија било је тако снажно и неодољиво да непријатељ, и поред очајничких напора, није могао да организује иоле озбиљнији отпор све до Вардара. Многобројни противнапади бугарско-немачких трупа и њихових резерви на јединице Прве и Друге српске армије нису дали скоро никакве резултате: српске трупе су као планинска бујица јуриле ка северу, без обзира на препреке и жртве. Уствари, већ 17 септембра почела је тешка криза која означава почетак слома Бугарске војске. Овога дана, 2 и 3 бугарска дивизија, које су браниле сектор пробоја Солунског фронта, отступале су дивергентно — 2 дивизија ка Црној Реци, а 3 ка Вардару и, на тај начин, још више помогле ширењу сектора пробоја и започетом цепању бугарских снага, што је углавном и била замисао српске Врховне команде и датих инструкција из Команде савезничке Источне војске.

А шта се догађало на осталим секторима савезничког фронта у периоду седмодневне Добропољске битке? У току прва три дана непрекидних борби Српске војске на струмском, вардарском и битољском правцу савезничке трупе такође нису учиниле ни корака напред. Док су енглеско-грчке дивизије претрпеле неуспех на вардарском правцу дотле је на битољском сектору отварана само јака артиљериска ватра. Ни Грци на струмском правцу, такође, нису имали успеха, а италијански окупациони корпус, под командом генерала Ферере, који је држао фронт од Јадрана до Охридског Језера (и стајао непосредно под италијанском Врховном командом) није ни метка опалио за све време Солунске офанзиве. *Као што се види, главни терет Солунске офанзиве пао је на Српску војску и једну француску дивизију (пошто је 122 дивизија већ 16 септембра била извучена са фронта и послата на битољски правац). Док се ова петина савезничких снага даноноћно борила са непријатељем под изванредним ризиком и одговорношћу, преживљавајући на свом путу тешке тактичко-опера-*

тивне кризе, дотле се остали, такоређи, нису ни померили са места.⁶⁾ Зато није чудо што је главни командант савезничке Источне војске генерал Франше Депере, углавном неповољно оценио општу оперативно-стратешку ситуацију од 19 септембра. Он је тога дана преко телефона питао помоћника начелника штаба српске Врховне команде о стању на српском фронту који му је углавном одговорио следеће:

„Стање на нашем фронту је врло добро. Коњичка дивизија прешла је село Возарце и наступа даље ка Кавадару. Друга армија са Југословенском дивизијом прешла је село Моклиште и са Тимочком дивизијом стигла до Божула и Радиње. Војвода Степановић одбио је све бугарске противнападе, што су их извршила појачања која су пристизала са дојранског фронта и Струме, и његова армија продужује наступање ка линији Неготин — Кавадар. Прва армија је данашњом борбом завладала прелазима на Черни код Разимбеја и Полацког и уредила је довољно јаке мостобране на левој обали ове реке, те је на тај начин генерал Војводи обезбедио себи слободу операција ка Прилепу и Дренови. Бугари су довели у току данашњег дана још пет свежих својих пукова и два немачка батаљона да би зауставили наше продирање, али су наше трупе ипак имале успеха на свима правцима свога наступања. Дакле, уопште узевши, ситуација је на нашем фронту врло добра и ми ћемо сутра зором продужити енергично дејство ка нашим објектима. Само Вас молим, господине генерале, за обавештење каква је ситуација на осталим савезничким фронтима.“

Тада је генерал Франше Депере овако изложио општу ситуацију:

„На битолском фронту, код генерала Ханриси, стање је непромењено и он још није предузео нападе, већ врши притисак на непријатеља артиљериском ватром. На дојранском фронту генерал Милн имао је неуспех. Бугари су извршили противнапад и приморали Енглезе и Грке да се повуку на своје полазне положаје. Пошто је Милн имао преко 7.000 избачених из борбе, то неће моћи ускоро поновити напад са изгледом на успех, па према томе све зависи од Српске војске. Ако она продужи своје наступање, онда се можемо надати коначном успеху. У противном, мораћу прекинути даљу офанзиву и наредити да се пређе у одбрану. Молим Вас саопштите ово војводи Мишићу и његово решење јавите ми телефоном што пре.“

Као што се види, у моменту кад је Српска војска извршила пробој, енглеска и грчка претрпеле су неуспех.

На целом фронту Српске војске борбе су настављене несмањеном жестином и после 19 септембра. Иако је главно немачко-бугарско командовање чинило огромне напоре и довлачило појачања са свих страна да би задржало надирање Српске војске, ипак су сви ти напори били узалудни, јер се њихова оперативно-стратешка ситуација прогресивно погоршавала.

Ако се баца поглед на општу стратешку ситуацију на целокупном фронту тих дана, онда се може уочити да је у току Добропољске битке положај Српске војске, која се у виду истакнутог клина

⁶⁾ У дискусији са генералом Гијомом, који се тако много залагао за Солунску офанзиву, претставник енглеске владе сер Хенри Вилсон рекао је: „Али ми нећемо ступати у борбу пре него што Срби постигну успех. Ако српски напад не успе, ми нећемо допустити да се помоћу нас поправи ствар“. Колико је нелојална ова изјава, није потребан коментар.

зарила у непријатељски распоред, постао јако несигуран, управо критичан, нарочито за 2 српску армију, која се била исувише истакла напред. И док је остали, највећи део непријатељског фронта остао неповређен, догле се Српска војска била удаљила од Моглене више од 50 км, излажући своје потпуно неосигуране бокове непријатељским ударцима из рејона Битоља и долине Вардара (Демир Капије) и доводећи снабдевање трупа у тешку ситуацију. То значи да су оперативне могућности непријатеља за парирање маневра Српске војске биле врло повољне. У таквим критичним часовима по Српску војску, а тиме, уствари, и по успех целокупне Солунске офанзиве, требало је одлучити: или да се продужи, искоришћавајући постигнути успех, или да се стане и сачека излазак савезничких трупа у висину оперативског фронта Српске војске. Имајући у виду оцене и мишљење о општој стратеској ситуацији савезничког главног команданта, генерала Франше Депереа, *српска Врховна команда је преузела на себе сав терет и сву историску одговорност за успех офанзиве и определила се да још снажније продужи операције, наређујући својој војсци: „Напред, у славу или смрт!“*

Наглим и снажним ударима српских армија и њиховим избијањем на Вардар, дефинитивно је извршен оперативно-стратески пробој немачко-бугарског фронта и добијена Добропољска битка, благодарећи натчовечанским напорима српских трупа и изванредном вођењу даровитог војсковође војводе Мишића, стварног команданта Српске војске. *Зато нема никакве сумње да је Српска војска у пролomu Солунског фронта и Добропољској бици одиграла одлучујућу улогу.*

После изласка српских армија на Вардар, главни командант савезничких снага, генерал Франше Депере, издао је инструкцију за продужетак офанзиве. Карактеристично је да се у тој инструкцији, с једне стране, препоручује продужење офанзиве ка Скопљу да би се одржао додир са потученим деморалисаним непријатељем, и да се, с друге стране, види крајња опрезност у погледу даље употребе српских, а нарочито француских и енглеских трупа на битолском, односно на вардарском правцу. Зато је, по нашем мишљењу, дат нереалан задатак 2 српској армији „да држи линију Вардар од Демир Капије до Градског, са претходницама према Штипу и Велесу“. Истина, због огромних напора Српске војске нарочито њене 2 армије, било је потребно да трупе мало предахну, да се нахране и изврше попуну муниције, тим пре што су се знатно удаљиле од својих база (које су, због врло слабе путне мреже, још остале у Моглени). Али, и поред тога, сматрамо да у новонасталој оперативно-стратеској ситуацији, у којој је слом Бугарске претстављао само прву етапу у великој Балканској офанзиви, кад је фактор време играо прворазредну улогу, није требало спутавати даље офанзивне операције Српске војске и тако *сувише опрезно корачати ка северу са осталим савезничким снагама.*⁷⁾ На то нас, пре свега, наводи и опомена српске Врховне команде, коју

⁷⁾ Ова се примедба не односи на француску коњицу, која је под командом генерала Гамбете, после пробоја фронта, својим енергичним продором ка Скопљу указала драгоцену помоћ Српској војсци.

је 22 септембра телефонским путем упутио помоћник начелника штаба шефу Српске мисије за везу при Штабу савезничке војске:

„... треба настојати код главног команданта да француска Источна војска буде што енергичнија у свом наступању у луку Црне Реке и од Битоља, те да се на тај начин бар мало помогне 1 армији која се бори на врло тешком терену, нападајући с фронта. Сем тога, наступајући овако споро, француска Источна војска поновиће грешку коју је Сарај учинио 1916 године при нападу на Битољ дозволивши да се непријатељ уреди, а и евентуално поврати на своје старе положаје. Потребно је енергично наступање свих Савезника на целом фронту.“⁸⁾

Примајући к знању инструкцију Главне команде Источне савезничке војске, српска Врховна команда предузела је енергично гоњење разбијеног непријатеља са основним циљем да се пресече отступница бугарских армија и да се изврши њихово заробљавање у сливу Брегалнице и у рејону Скопља. Гоњење је настављено све до 26 септембра, кад је бугарска Врховна команда отпочела тајне преговоре у Солуну с Командом Источне војске ради закључења примирја. У овако безизлазној ситуацији, бојећи се освете за своја злочинства у Србији, Бугари су тежили да путем преговора спасу што се може спасти и да спрече прилаз Српске војске на бугарску територију. Напомињемо да су преговори о примирју вођени без знања Српске владе и српске Врховне команде. Баш тих дана, Српска и Француска војска (чија је активност знатно порасла после 22 септембра) биле су пред завршетком великог маневра у сливу Брегалнице, у циљу опкољавања и уништења Бугарске војске. Тако је српска Врховна команда већ 27 септембра дала задатак 1 армији да усмери операције ка северу и хитно пресече последњу везу Бугарске војске из Македоније за Бугарску, тј. комуникацију Скопље — Куманово — Ђустендил, а 2 армији да што пре избије у рејон Царевог Села, а затим у долину Струме и на тај начин пресече отступницу 2 бугарској армији. Овај диван маневар предвиђен за заробљавање двеју бугарских армија, није нажалост уродио плодом благодарећи закљученом примирју у Солуну. Када је у подне 30 септембра Српској војсци и свим осталим трупама наређено прекидање операција, тада су већ биле заробљене четири дивизије 11 немачке армије у рејону Скопља, две дивизије 2 бугарске армије (2 и 4 дивизија) биле су разоружане од стране Српске војске код Куманова,⁹⁾ док су се остале снаге 1 и 2 бугарске армије (укупно 6 пешадијских дивизија) у нeredу повлачиле на север уз Струму да би се што пре извукле у средишни део Бугарске. На тај начин, Бугари су лукавим дипломатским маневром успели да избегну последице победе Српске војске и искористе наивност наших Савезника.

Интересантно је да је командант савезничких војски, непосредно после закључења примирја, ноћу 30 септембра, послао наређење српској Врховној команди, у коме је стајало: „Све бугарске трупе које се налазе источно од скопљанског меридијана имају се

⁸⁾ Велики рат Србије, књига 28, стр. 6.

⁹⁾ Укупно је заробљено 90.000 непријатељских војника и око 800 топова.

повући у Бугарску преко границе коју треба сматрати као демаркациону линију“. Наметнуте одлуке о примирју са Бугарима прећутно су примљене, уз пригушено огорчење и пркосно достојанство увређеног српског војника. Као што се види, победа није искоришћена до краја, а вероломним Бугарима из 1913 и 1915 године овим савезничким неправедним и нелојалним актом дата је могућност да се опет повампире и, по својој старој навици, нападну Југославију 1941 године.¹⁰⁾

Према томе, благодарећи изванредним напорима Српске војске избачена је из строја Бугарска војска; Бугарска је избачена из савеза Централних сила, а месец дана касније и Турска, тако да је јужни бок Централних сила био потпуно отворен према Сави и Дунаву, што је учинило да се и њихов пораз на Балканском ратишту настави убрзаним темпом.

Као што је главни терет пробоја Солунског фронта пао на Српску војску, тако је терет гоњења ка северу, у циљу ослобођења Србије, после капитулације Бугара, пао на 1 српску армију. Уместо да нареди главним снагама безобзирно надирање ка северу, према Сави и Дунаву и даље ка Будим-Пешти и Бечу, главни командант, генерал Франше Депере је настојао да удовољи политичким интересима и аспирацијама појединих савезника. У том циљу су створене: „Дунавска војска“, под командом француског генерала Бертелота, са задатком да преко доњег Дунава продре у Румунију, затим „Источна секција савезничке солунске војске“, углавном од енглеских трупа, под командом енглеског генерала Милна, са задатком да заузме Цариград са Мореузима, док је италијански корпус, под командом генерала Ферера, у духу тајног Лондонског пакта, чекао моменат да по повлачењу аустријских трупа зграби свој плен и брзо се дочепа наших јадранских градова. У томе су га, разуме се, спречиле трупе 2 српске армије својим енергичним надирањем кроз Црну Гору и Далмацију ка Истри. Према томе, свега једна трећина укупних савезничких снага била је оријентисана према Србији и Београду, док је све остало упућено дивергентним правцима, на разне стране Балкана.“¹¹⁾ Зато није никакво чудо што је 1 српска армија 10 октобра доведена у тешко искушење пред Нишем, где јој је, на одлично уређеним положајима, стајао на путу двоструко надмоћнији непријатељ.¹²⁾ Љут и

¹⁰⁾ Пошто су Сједињене Америчке Државе „заборавиле“ да објаве рат Бугарској, то су за све време Првог светског рата у Софији остали њихов генерални конзул, г. Мирфи, и секретар посланства, који су се залагали у корист Бугара (нарочито г. Мирфи, који је крајем септембра 1918 године долазио и на преговоре у Солун).

¹¹⁾ Интересантно је да је Макензен претпостављао да генерал Франше Депере неће имати смелости да без прекида пређе из једне офанзиве у другу, тј. са Горњег Вардара у офанзиву ка Сави и Дунаву. Таква његова предвиђања је помрсла 1 српска армија својом изненадном појавом пред Нишем 8 октобра.

¹²⁾ Ту су били: Немачки алпски корпус од четири пешадиска и једног артиљеријског пука, 217 и 219 дивизија, 9 аустријска дивизија, 77 немачки хусарски пук, четири немачка и један маршевски аустријски батаљон и четири батерије тешке артиљерије, тј. свега: 47 батаљона, 36 пољских батерија, 15 брдских батерија, 4 тешке батерије и 6 ескадрона. На тај начин, непријатељ је био јачи од 1 српске армије за 20 батаљона и 26 батерија.

изненађен успешним марш-маневром 1 српске армије, која је тако брзо избила на прилазе Ниша, док је главнина савезничке војске, по директиви Главне команде Источне војске од 2 октобра, била још остала у долини Струмице и горњег тока Вардара, савезнички главни командант је оштро опоменуо српску Врховну команду и наредио да се обустави даље напредовање 1 српске армије на достигнутим положајима, с тим да сачека долазак 2 српске армије и осталих савезничких трупа. У том наређењу се каже:

„1 српска армија срља у авантуру и она ће компромитовати цео наш успех, зато апсолутно обуставите даље њено наступање ка Нишу“.

Ценећи да Централне силе врше последњи покушај да задрже Српску војску и остале савезничке снаге у надирању ка северу, српска Врховна команда је — противно наређењу главног савезничког команданта и у вези предлога самог команданта 1 армије — наредила 1 армији да енергично нападне немачко-аустријску групацију код Ниша, овлада Нишем и продужи енергично надирање ка северу. Тако је 1 српска армија, са три слабе и изнурене дивизије, усамљена и истакнута 180 км од најближе српске армије, а 280 км од остале савезничке војске, у тродневним бојевима сломила последњи отпор двоструко надмоћнијег непријатеља, чиме је блок Централних сила био потпуно поцепан на двоје и тиме отворен пут не само за ослобођење Србије, већ и за ослобођење осталих југословенских покрајина. Интересантно је напоменути како главни савезнички командант пада у контрадикцију. Док, с једне стране, у својој општој инструкцији од 31 августа препоручује јединицама да се приликом гоњења „увуку смело као клин у дубину непријатељског распореда, да морају да маршују без престанка до крајње снаге људи и коња, прибегавајући свим начинима маршевања, тако да се онемогуће отпори који би се могли појавити“¹³⁾ дотле, са друге стране, у изванредно важној ситуацији, у којој је фактор време заиста играо прворазредну улогу и видно доминирао свим осталим чиниоцима, задржава гро својих снага у Македонији у сливу Вардара и кочи надирање 1 српске армије пред извршењем крупног оперативно-стратешког задатка. Зато ни та тешка грешка главне савезничке команде не може издржати критику. Не може се веровати да стари, искусни генерал и командант Франше Депере није знао да ефикасност операције и њена далекометност стоје у управној сразмери са брзином наступања. А за то су били потребни непрекидност и високи темпо надирања. Пошто се брзина операција у то време није могла обезбедити моторним средствима, једино се могло поуздати у висок морал Српске војске и њеног пешака. И заиста, српске трупе су издржале огроман напор. Оне су за месец и по дана, такорећи гладне, голе и босе, савлађујући многобројне непријатељске отпоре, прешле 600 км, под сталном кишом, кроз сурово планинско земљиште, без добрих путева и железничких пруга.

¹³⁾ Нажалост, по овој инструкцији доследно је поступила само Српска војска.

III

Иако је очекивала савезничку офанзиву, непријатељска Главна команда на Македонском фронту никако није веровала да ће се главни напад извести у планинском пределу Моглене. Такво њено предубеђење имало је фаталних последица, јер су Савезници својим нападом постигли потпуно изненађење у оперативно-стратешком погледу. И поред савезничких мера за одржавање тајности припрема офанзиве, непријатељ је ипак могао сазнати да се нешто спрема, тим пре што су Бугари имали одличне осматрачнице на доминирајућем гробену, одакле су гледали положаје српских трупа као на длану. Али, пошто су припреме вршене не само на српском фронту, већ и на свим осталим секторима, то се није могао сазнати сектор главног удара, нити време његовог извршења. Зато што није схватио прави смисао савезничких припрема, главни командант, генерал фон Шолц, остао је пасиван и без стратешких резерви, тако да од самог почетка Добропољске битке није могао да утиче на њен ток. Из тих разлога немачка Главна команда, а у првом реду генерал фон Шолц, па и Лудендорф, носе пуну одговорност за свој пораз у Македонији, јер су дозволили да их туку бројно једнаке снаге, и то на одлично уређеним и организованим положајима. Они нису имали смелости да отворено признају свој пораз. Лудендорф је у својим ратним успоменама покушао да бајком о бугарској издаји оправда свој пораз у Македонији. Међутим, истина је да су се Бугари упорно борили на сектору Српске војске, али су морали попустити пред снажним и неодољивим налетом српских снага. Зато су 11 дана после почетка напада, били принуђени да траже мир, а већ 30 септембра, тј. после прихватања услова мира, Бугарска је била дефинитивно избачена из рата. Дакле, капитулација и слом Бугарске настали су као последица интегралне војничке победе на Македонском фронту у Добропољској бици, чији је главни носилац била Српска војска. То није био резултат бројне надмоћности Савезника, нити њихове повољније оперативно-стратешке ситуације, *већ пре свега, резултат надмоћности у командовању, затим рационалније употребе трупа, одлично припремљене офанзиве и јачег морала њихове војске.*

Колико је Солунска офанзива имала одраза на саму Немачку, најбоље нам говоре изјаве највиших претставника немачког командовања, Хинденбурга и Лудендорфа. Још 3 октобра Хинденбург је писао принцу Максу Баденском, тадашњем немачком државном канцелару, да је наступио неизбежни тренутак кад треба почети преговоре са Савезницима „због пробијеног Македонског фронта и оскудице у резервама на Западном фронту“. Исто тако, у својим успоменама Лудендорф подвлачи судбоносни значај пролома Солунског фронта у септембру 1918 и, поред осталог, каже да су 28 септембра, на дан када су бугарски емисари стигли у Солун, Хинденбург и он одлучили: „да се одмах морају предузети кораци да се тражи примирје и услови мира“. 29 септембра Лудендорф је издао коминике који овако почиње:

„Догађаји у Бугарској изненадили су Врховну команду. Бугарска војска сломљена је, примирје је данас закључено. Догађаји у Бугарској и њихове последице, тежина ситуације на Западном фронту без изгледа на побољшање, немогућност да се ситуација поправи једном офанзивом, — уверили су фелдмаршала и мене да је у интересу војске потребно да непријатељства престану“.¹⁴⁾

На основу такве оцене ситуације Лудендорфа и Хинденбурга, Хинденбург је 3 октобра упутио државном канцелару депешу следеће садржине:

„Господину државном канцелару
Врховна команда остала је при своме мишљењу од понедељника 29 септембра ове године, да се одмах предложи мир нашим непријатељима. Услед слома Македонског фронта (Солунског фронта), а због тога слабења наших западних резерви, и услед немогућности да се попуне у биткама претрпљени знатни губици, нема изгледа да се непријатељ може приморати на мир. Непријатељ уводи стално свеже резерве у битку. Немачка војска још стоји чврсто и одбија победоносно све нападе, али ситуација се заоштрава сваког дана и могла би да примора Врховну команду на значајне одлуке. Под оваквим околностима препоручљиво је да се борба прекине да би се немачком народу и његовим савезницима уштеделе бескорисне жртве. Сваки изгубљени дан стаје хиљадама живота храбрих војника.

Фон Хинденбург“.¹⁵⁾

Исто тако, Истражна комисија Рајхстага, која је после рата била образована у циљу да испита узроке војног слома Немачке у 1918 години, после исцрпне истраге, дошла је до следећег закључка:

„Рат је био изгубљен у војном смислу, кад је слом Бугарске, за којим је дошао слом Аустро-Угарске за време повлачења Немаца на Западном фронту у септембру 1918, потпуно изменио ситуацију Немачке војске на бојном пољу. Од тога времена био је очевидно узалудан сваки покушај да се добије мир чисто војничким путем“.

Винстон Черчил, у своме делу „Светски рат“ (предратни превод на српски), страна 725, такође тврди да је одлука пала на Балкану и да је тамо нанет одлучан ударац Централним силама.

Познати предратни руски војни историчари Свјечин и Головин такође тврде у својим делима да су Централне силе коначно сломљене на Балкану, односно да је победи Савезника на правцу Париз — Берлин прегходила одлучујућа победа на правцу Солун — Беч — Берлин.

Дакле, слом Бугарске, изненадна изолација Турске, непосредна угроженост Румуније, уствари, губитак Балкана, као и непосредна могућност за удар на Аустро-Угарску, па — после свега тога — тежина ситуације на Западном фронту, уствари су основни и битни разлози због којих је немачка Врховна команда била принуђена да тражи мир. Из овога се да недвосмислено и јасно закључити признање и Хинденбурга и Лудендорфа да је првенствено пролом Македонског фронта изазвао немачку капитулацију почетком новембра 1918 године.

¹⁴⁾ Лудендорф, Ратне успомене 1914—1918 године

¹⁵⁾ Хинденбург, Из мога живота

Поставља се питање на који начин постићи да сви официри (једног рода, односно за највиши кадар — једног вида) буду подједнако оспособљени за обављање сваке врсте дужности — командне и штапске? То је могуће постићи само и једино двојаким путем: прво, јединственим системом школовања, и, друго, програмом планског распоређивања официра (спровођења кроз разне дужности) ради овладавања цјелином.

Према овоме, јединствени систем школовања требао би да свима официрима подједнако пружи сва она знања која су потребна и на командним и на штапским функцијама. Према томе, за мене су неприхватљива гледишта која се ту и тамо и код нас појављују о потреби посебних школа за командни и посебних за штабни кадар. Ова схватања имају свакако својих оправдања, и дијелом потичу из сагледавања наших потреба, а дијелом из узора рјешавања тога питања у неким страним армијама. Но, треба нагласити само у неким, јер је у другим армијама прихваћено рјешење јединственог система школовања. Проблем је у сваком случају толико важан, јер непосредно утиче на припрему бојеве готовости армије, да заслужује најбрижљивије проучавање, а рјешење треба да произађе из властитих услова, нарочито: квалитета и менталитета кадрова, величине армије, услова и система мобилизације, па и самог ратног плана.

Као најизразитије примјере подвојеног школовања командног и штапског кадра треба навести енглески и француски систем. Интересантно је видјети које су разлике, у таквом систему у програмима. Француска Генералштабна школа, која има за циљ обуку штапских официра за рад у штабовима здружених и виших оперативних јединица, има у свом програму: а) основна знања — војна вјештина, облици организације и основни елементи (човјек — војна историја, психолошки и друштвени моменти, средстава за акцију, војиште); б) метод резоновања — изучавање и доношење закључака; в) редакција рјешења (сваки штапски официр мора бити оспособљен за третирање и обраду војних проблема са особинама јасноће, концизности и пластичности); и г) технички рад штаба — изучавање унутрашње организације штабова и њихових дјелова, израда документације. Насупрот таквом програму Генералштабне школе, Виша школа оружаних снага, која има за задатак да припреми слушаоце за вршење командних дужности, у свом програму садржи: предавања из опће војне културе, о родовима војске и комбинованим операцијама. Свршени слушалац добија диплому „виших војних наука“, а Генералштабне школе „дипломиран за штаб“.²²⁾ Чини ми се да већ сама ова подјела програмских задатака говори о неприкладности примјене неке такве подјеле у нашим условима, гдје је очито да читавом нашем кадру треба кроз школе дати барем минимум, односно што је могуће више знања из свих ових области.

²²⁾ Све ово према изворном материјалу из 1948 године, колико сам упознат није се — бар битно — мијењало.

„Ми нисмо „пробили“ фронт све до јесени 1918 године, премда смо то покушавали у више махова у 1915, 1916 и 1917 години, што се увек завршавало страховитим клањем. У свакој прилици наши губици били су знатно већи од оних које смо наносили, премда су званично били мањи. Док Немци нису ослабили због слабе и недовољне хране, и док се нису нашли према огромној бројној надмоћности услед појачања која су нам пристизала из Америке, ниједна наша офанзива није успела да постигне циљ за којим је ишла. Па ни онда нисмо успели да их истерамо из Француске и Белгије кад је дошло примирје, а они су се оканили отпора тек када су Турци и Бугари били сломљени на југо-истоку, а Аустрија се због тога решила да напусти борбу. Ми и Французи изгубили смо преко 5 милиона људи, које мртвих, које рањених, вршећи напад за нападом на технички утврђену линију коју Немци бежу подигли на западу“.

Као што је познато, Српска војска је све до јесени 1915 године држала отворену капију Балкана и нудила изванредне стратегиске могућности за једну општу савезничку офанзиву према Будим-Пешти и Бечу, тј. за остварење онога чега се је немачка Врховна команда највише бојала у току целога рата — удара удружених савезничких снага преко Балкана на Аустро-Угарску.

Могло би се поставити питање: шта би било да су Савезници указали помоћ Србији 1915 године и да су правилно оценили улогу Балканског ратишта у оквиру опште савезничке стратегије? Наше је мишљење да би рат у том случају имао сасвим други обрт и ток и да ни у ком случају не би трајао до јесени 1918 године. Нажалост, унутрашње противречности у самој Антанти и многобројна трвења скоро по свим питањима политике и стратегије ометали су успостављање стратегиског и оперативног јединства и одређивање заједничких циљева. То је несумњиво доводило до кардиналних грешака у вођењу и управљању савезничким коалиционим ратом, које су, поред осталог, омогућиле Немачкој да издржи пуне четири године ратовања.

Солунска офанзива показала је колико велику улогу играју морални чиниоци у задобијању победе. Тиме се може објаснити и она неисцрпна енергија и воља српских трупа, које су на својим леђима носиле главни терет и ризик ове победничке акције и које су из Мошленске котлине, упркос многобројних тешкоћа и препрека, у непрекидном даноноћном надирању за непуних 50 дана стигле до Темишвара, Суботице, Караванки, Љубљане и Ријеке.

Најзад, као што видимо и као што је то и Други светски рат потврдио, историја убедљиво говори да у коалиционим ратовима и војске малих држава могу одиграти врло важну, а понекад и одлучујућу улогу и дати максимум од себе у остварењу општесавезничког ратног циља, само ако се „велики“ и „моћни“ савезници према њима односе искрено и лојално и ако их третирају као своје равноправне партнере.

Иако је протекло 35 година од Добропољске битке, она, као изразито планинска фронтална битка, и поред неких искустава из Другог светског рата из планинског ратовања, и данас претставља актуелну тему која привлачи пажњу војно-научних радника. Она, као и гоњење, које је извела Српска војска после битке, претставља

једну од најинтересантнијих и најпоучнијих планинских операција уопште. Осим тога, она заслужује пуну пажњу не само због оригиналних и смелих замисли и стваралаштва старешинског кадра Српске војске и његове изванредне вештине у извођењу пројектованих операција, већ и због непоколебљивости, храбрости и истрајности српског војника.

На тај начин, после три узастопна рата, Српска војска, у којој су, као добровољци, у овој сјајној офанзиви, учествовали припадници свих југословенских народа ван територије Србије, часно је извршила своју историску мисију у једном од најсудбоноснијих периода наших народа. Поред тога што је дала огромни допринос савременој војној науци, она је нарочито нашим новим поколењима оставила сјајне, управо класичне примере из вештине ратовања, које су наши народи, у новим историским условима, умели тако вешто искористити и применити у нашем Народноослободилачком рату.

ВОЈНА БИБЛИОТЕНА

У серији савременика ускоро излазе следеће три књиге штампане латиницом:

Атомска бомба и лична заштита

Ова књига претставља најпотпуније дело које је досада објављено о стварном физичком и биолошком дејству атомског оружја, као и о личној заштити од њега. Дело је написала група научника из Института за атомску енергију у САД. Иако је у првом реду намењено стручњацима (инжињерима и лекарима), оно ће корисно послужити и свим осталим руководиоцима у Армији, нарочито по питању ширег упознавања са овом најновијом врстом оружја и заштитом од њега.

*

Еволуција тактичких идеја

Француски војни писац, пуковник Лика је у овом делу рељефно изнео француску и немачку доктрину са којом се ушло у рат 1914 године. Он је извршио упоредну анализу целог Првог светског рата, код Француза и Немаца, и указао на факторе који су утицали да се тактика и код једних и код других непрестано мењала. Иако делу недостаје шира историско-материјалистичка анализа, оно ће ипак корисно послужити за темељније проучавање развоја тактике у току Другог светског рата као и после њега.

*

Успелене једној војника

Генерал Омар Бредли учествовао је у операцијама у Северној Африци и на Сицилији, а затим као командант америчке групе армија од Нормандије до Елбе. Пошто је настојао да објасни многобројне ратне догађаје, његово дело може корисно послужити као аутентична историска грађа за свестраније проучавање Другог светског рата и извлачење искустава.

О ДЕЈСТВУ ТАКТИЧКИХ ЈЕДИНИЦА НА ОДВОЈЕНИМ ПРАВЦИМА

Иако су дејства тактичких јединица на одвојеним правцима налазила широку примену не само у току наших ранијих ратова, него и за време Народноослободилачког рата, ипак се о њима веома мало пише и расправља у послератном периоду.

Употреба тактичких јединица на одвојеним правцима била је условљена првенствено карактером земљишта (топографски створ, пролазност), а често и несразмером између ширине зоне дејства и јачине и састава јединице која у њој дејствује. Упућивањем тактичких јединица на одвојене правце, више јединице биле су у могућности да на решавајућим отсесима или правцима прикупе довољно јаке снаге ради постигнућа одлучног решења. Поред тога што су тактичке јединице на одвојеним правцима својим дејством посредним путем потпомагале и олакшавале дејство главних снага, оне су их у исто време ослобађале бриге за обезбеђење са тих правца и омогућавале им слободнију делатност у широком зонама, без образовања непрекидних фронтова. Међутим, треба уочити разлику између дејства ових јединица и јединица које дејствују на правцима међусобно одвојеним природним препрекама (гребенима, узвишењима, клисурама и др.), што се врло често јавља на планинском земљишту. За разлику од јединица које дејствују на одвојеним правцима, ове јединице тежње дејствују по одлукама вишег команданта, ради постизања заједничког циља. Истина, и у том случају потчињене јединице морају бити способне за самосталније дејство због тога што виши старешина нема довољно могућности за испољавање сталног утицаја на ток борбе помоћу средстава која му стоје на расположењу (артиљерија, резерва, итд.).

Међутим, код дејства на одвојеним правцима ствар стоји савим другојачије. Јединица која дејствује на одвојеном правцу такође нема никакве тактичке везе са главним снагама за чији рачун ради. Она је са њима везана само општим задатком који је у складу са циљем операције и идејом маневра вишег команданта. Зато им се и задаци начелно дају за дуже време и већином у виду директива, нарочито због тога што, с једне стране, њихова већа просторна одвојеност онемогућава непосредан утицај команданта који их упућује, а с друге стране, зато што се за тако дуго време не може предвидети развој догађаја и промене ситуације.

С обзиром на многобројне примере у нашим ранијим ратовима, а нарочито у Народнослободилачком рату, у коме су поједине бригаде и батаљони успешно дејствовали на одвојеним правцима, могло би се закључити да ће оваква дејства и даље имати широку примену и да им, посебно код нас, треба поклањати озбиљну пажњу. Искуство је такође показало да се одвојени правци могу успешно затварати и мањим јединицама ако им се омогући већа слобода дејства и најшира примена маневра. Другим речима, таквим се дејствима ове јединице могу успешно хватати у коштац са знатно надмоћнијим непријатељем, и то не само у одбрани, већ и у нападу. То такође показује да се таквим поступцима може вршити целисходна економија снага у прилог образовања јаке ударне групације за извршење главног задатка.

По нашем мишљењу, углавном, задаци јединица на одвојеним правцима могу бити веома различити, као на пример: дејство на бок и позадину непријатељских, или заштита бока и позадине сопствених главних снага (у нападу и одбрани); садејство у извлачењу и отступању сопствених главних снага; садејство у гоњењу; затварање појединих праваца у циљу заштите извршења мобилизације, концентрације и стратемског развоја; итд. Поред тога, треба нагласити да карактер дејства оваквих јединица често неће зависити од вида борбеног дејства главних снага, већ ће своја дејства подешавати према своме општем задатку и условима под којима ће их изводити.

Као што смо нагласили, јединице на одвојеним правцима треба од претпостављеног старешине да добију задатак у најопштијим цртама — у највећем броју случајева — правац дејства и улогу јединице у односу на главне снаге. Понекад оне могу добити и који податак више, што зависи од јасноће ситуације, али ће ти подаци више служити као нека врста упутства за што боље извршење задатка. Природно, командант такве јединице је, због тако оскудних података, принуђен да сам решава сва питања организације дејства до најситнијих детаља, што није случај када иста јединица дејствује у саставу више јединице. То значи да тај командант има не само много тежи и одговорнији задатак, него и то да он мора имати довољно способности за самостално одлучивање и пуну иницијативу у најширем смислу те речи. Према томе, због потребе за самосталним дејством и чињенице да ће такве јединице бити лишене непосредне помоћи више јединице у току извршења задатка, неопходно је да им се још приликом упућивања доделе она средства којима саме не располажу, а која су им неопходна за решавање постављеног задатка. Ту се у првом реду мисли на ојачање артиљеријом, тенковима и инжињеријом.

Тактичке јединице на одвојеним правцима начелно дејствују у зонама које су и по фронту и по дубини веће од оних које им се нормално додељују када дејствују у непосредном саставу више јединице. Због тога оне нису ограничене неким уским границама по фронту и дубини, тако да у највише случајева имају могућност за шири размах својих дејстава. Али, треба имати у виду да се тиме

излажу њихова крила и бокови и да се због тога мора поклонити нарочита пажња извиђању и њиховом осигурању.

Пре упућивања јединице за дејство на одвојеном правцу мора се њена јачина подесити тако да одговара постављеном задатку и карактеру земљишта на коме ће дејствовати. У сваком случају, јачина јединице зависиће од улоге која јој се даје у односу на главне снаге, као и од задатка главних снага и намере команданта који је упућује, водећи при томе рачуна да се не ослабе главне снаге. Поред тога, на одређивање јачине и састава ових јединица утиче важност и удаљење њиховог правца дејства, јачина и састав главних снага, као и јачина непријатељских снага која се очекује. Али за све то, по нашем мишљењу, постоје извесне границе. Начелно, на одвојеним правцима не би требало употребљавати јединице мање од пешадиског батаљона (овде се не мисли на јединице које се упућују за дејство на крило и бок непријатеља, а које су у тактичкој вези са јединицама за чији рачун раде).

Напред смо навели да ове јединице начелно треба претходно ојачати оним средствима која би их подржавала и у случајевима кад би дејствовале у непосредном саставу више јединице. Али, по нашем мишљењу, уобичајени начин разматрања ојачавања, посебно за напад, а посебно за одбрану, не би се могао у потпуности применити и на јединице које дејствују на одвојеним правцима. Пошто оне у току дужег временског периода могу бити принуђене да примењују и нападну и одбранбена дејства, природно је да се и њихова ојачања одређују с обзиром на оба ова начина дејства, дајући превагу ономе дејству које ће вероватно наћи ширу примену. Док у нормалним условима претпостављени старешина има могућности да у току борбе мења ојачања својих јединица, тј. да им према потреби придаје нова или одузима постојећа, дотле то не може постићи код јединица на одвојеним правцима.

Пошто се артиљерија у саставу јединице на одвојеном правцу не може ојачавати дејством више артиљериске групе (јер она овде и не постоји), то је природно да би артиљерија ове јединице имала да прими на себе и задатак више артиљериске групе (дејство на већим даљинама и борба са непријатељском артиљеријом и минобацачима). Да ли ће се и уколико моћи испунити овај захтев, зависи од улоге и задатка саме те јединице, вероватног начина њеног дејства и расположиве артиљерије. Ако се претпоставља да ће упућена јединица на одвојеном правцу морати да води борбу и са непријатељском артиљеријом, онда је треба ојачати не само одговарајућом артиљеријом, већ и средствима артиљериског инструменталног извиђања. Овакав принцип ојачавања може се првенствено примењивати код виших тактичких јединица (дивизија и бригада) и кад се претпоставља да ће се њихов задатак решавати нападом.

При решавању питања ојачавања противтенковском артиљеријом треба водити рачуна да се одговарајућа дубина противтенковске одбране мора постићи органском и придатом противтенковском

артиљеријом, пошто на таквим правцима више нема никаквих против-тенковских средстава.

У циљу појачања ударне снаге и ефикаснијег развијања успеха, мишљења смо да се више тактичке јединице, које дејствују на одвојеним правцима, могу ојачавати тенковима, нарочито у нападним дејствима. За то би дошле у обзир мање тенковске јединице лаких и средњих тенкова, које би служиле за подршку пешадији, за маневар а и као тенковска резерва. По потреби, део тенкова могао би се корисно употребити и за извиђање.

Употреба придатих делова моторизованих јединица на одвојеном правцу била би веома корисна. Због могућности брзог пребацивања, делови моторизованих јединица могли би за врло кратко време, тј. пре непријатеља, да заузму неке важне теренске отсеке до долазак главнине, или да се изненада појаве тамо где их непријатељ није очекивао. Другим речима, ови делови служили би команданту као нека врста брзопокретне снаге за решавање разних задатака или за брзу интервенцију у случају неке преке потребе.

Ојачавање инжињерским јединицама и средствима зависи од величине јединице и њеног задатка на одвојеном правцу. Пошто одбранбена дејства јединица на одвојеним правцима треба често комбиновати са запречавањем на већој дубини, то у таквим случајевима органска средства не би била довољна за испуњење овог задатка. Међутим, потреба за ојачавањем инжињеријом и инжињерским средствима постоји и у нападним дејствима. Она проистиче првенствено из потребе за оправком комуникација и објеката на њима, односно потребе за отклањањем препрека насталих запречавањем од стране непријатеља.

Придавање делова авијације оваквим јединицама, по нашем мишљењу, не долази у обзир. Али, то не значи да се ове јединице могу одрећи драгоцених података које прикупља извиђачка авијација. Напротив, јединице на одвојеним правцима имају много већу потребу за свестранијим прикупљањем података и са веће дубине и ширине него те исте јединице кад би дејствовале у непосредном саставу више јединице. Стога би, по нашем мишљењу, било неопходно да се у општем плану извиђања авијацијом обухвате и ови правци како би ове јединице могле најбржим путем доћи до драгоцених података у циљу доношења правилних одлука.

Везу са јединицама на одвојеним правцима требало би обезбедити средствима јединице која их упућује, и то првенствено радном и курирским средствима. Исто се тако и авиони (хеликоптери), као средство везе, могу веома корисно примењивати баш због већег удаљења оваквих јединица, а и официри за везу добијају посебан значај, нарочито као претставници вишег штаба.

Због удаљености од основног комуникациског правца и извора за снабдевање, снабдевање јединица на одвојеним правцима добија посебан значај. Зато са овим јединицама треба упућивати и одговарајући део средстава за снабдевање из састава више јединице, како би се оспособиле за самостално снабдевање. Исто тако, треба им одре-

дити и базу одакле ће се снабдевати, или истурени одељак базе, нарочито у оним случајевима када се налазе на већем удаљењу од постојећих база, тј. када органским и придатим средствима не би биле у стању да обезбеде уредно снабдевање.

Већа слобода дејства јединице на одвојеном правцу првенствено се одражава на одлуку њеног команданта. Иако се у задацима оваквих јединица начелно не одређује непосредан вид борбеног дејства, ипак га није тешко прецизирати ако се правилно проучи добијени задатак и схвати улога и место своје јединице у односу на главне снаге. То значи да командант јединице на одвојеном правцу није увек стриктно везан за вид борбеног дејства главних снага, тако да ће у извесним случајевима имати слободу и у избору вида борбеног дејства.

У избору правца дејства у одређеној зони, или положаја за извршење задатка, исто тако постоји разлика. Пошто јединица која дејствује на одвојеном правцу начелно добија само општи правац дејства или ширу и дубљу просторију за извршење задатка, то је она у највише случајева слободна у избору директног правца дејства или положаја за извршење задатка у датој зони. Из ове чињенице, поред процене осталих елемената ситуације, произилази посебан значај процене земљишта.

По нашем мишљењу, процену земљишта не би требало вршити по устаљеној шеми. Тако, на пример, проценом би се начелно могли обухватити: општи циљ коме јединица треба да тежи, најповољнији правац који ка истом изводи, положај на изабраном правцу и погодности које ови положаји пружају јединици и непријатељу (с обзиром на вероватну намеру непријатељских снага са којима ће јединица доћи у сукоб у току извршења задатка), одређујући при томе који положаји обезбеђују најбоље извршење задатка. Оваква процена земљишта, уз процену осталих елемената ситуације, даје основе за оријентацију јединице на оне рејоне који су за њу најповољнији и најпресуднији. Она се непрекидно употпуњава и по мери разјашњавања ситуације добија све конкретнију форму док се не дође до ужег рејона на томе правцу коме треба посветити највећу пажњу. Процена овог ужег рејона и положаја на њему могла би се вршити на досада уобичајени начин.

За рад команде и штаба јединице на одвојеном правцу треба истаћи да начелници родова и служби морају цео свој рад базирати на задацима примљеним од команданта јединице, пошто овде отпада уобичајена вертикална веза по линији рода. Природно је да то повећава и одговорност начелника родова и служби за тактичку употребу родова, односно служби.

Борбени поредак јединице на одвојеном правцу донекле ће се разликовати од њеног борбеног поретка у саставу више јединице. Због отворивости крила и бокова таква јединица ће бити принуђена да истура бочна осигурања, да врши одговарајуће заламање крила, да издваја јаче резерве и да организује посебни извиђачки систем не само на фронту, већ и на крилима и боковима, и то на знатно већим

удаљењима. Њој ће бити потребна јача резерва и у нападу и у одбрани зато што ће, по нашем мишљењу, њено дејство редовно отпочињати у нејасној ситуацији, што ће резерва, поред свог основног задатка, добијати и задатак заштите крила и бокова, и што се не може рачунати на помоћ резерве више јединице.

При груписању снага у нападу требало би обратити нарочиту пажњу на маневар, првенствено на обухват или обилазак непријатеља, не искључујући фронтални напад у комбинацији са обухватом или обиласком. У одбранбеним дејствима, поред осталог, мора се мислити и на заштиту изложених крила.

Артиљериско обезбеђење дејства јединице на одвојеном правцу решава се у потпуности у оквиру те јединице. То значи да начелник артиљерије (најстарији артиљериски старешина), према добијеним задацима од команданта јединице и процењеној ситуацији, треба да реши основна питања — употребу артиљерије и артиљериске ватре, груписање и командовање. При томе се артиљерија може делом задржати на непосредном расположењу команданта јединице, образујући артиљериску групу (подручну јединицу), а делом придати потчињеним јединицама. Део придате артиљерије може се употребити као пратећа, а остатак задржати на непосредном располагању. У случајевима кад се напад изводи са кратким припремним периодом, када се располаже оскудним подацима о непријатељу, као и у условима када се ситуација врло брзо мења и ствара услове који се унапред не могу предвидети, онда треба придавати већи део артиљерије, а мањи задржати на непосредном располагању. Супротно томе, у одбрани, због нејасности ситуације и откривених крила и бокова, требало би прихватити обрнуто решење. Међутим, иако ће противтенковска одбрана у том случају изискивати доделу артиљерије потчињеним јединицама, ипак се мора од тога донекле отступити, с обзиром на потребу да противтенковска одбрана базира на јачим противтенковским резервама.

По нашем мишљењу, подељено командовање артиљеријом на одвојеном правцу не долази у обзир пошто командант јединице мора да има у рукама део артиљерије за утицање на ток борбе. С друге стране, сасређено командовање треба ређе примењивати у нападу (и то кад се има довољно времена за организацију) него у одбрани, где може наћи ширу примену. Делимично подељено командовање је много прикладније за напад, ако се не ради о нападу на благовремено и солидно организовану одбрану. У сваком случају, степен сасређивања треба да зависи од услова осматрања, степена фортификациског уређења непријатељске одбране, облика маневра (фронтални напад, обухват или обилазак), карактера земљишта, услова за организацију везе и времена које се има на расположењу.

Нападу треба да претходи кратка артиљериска припрема по најважнијем делу непријатељске одбране, а понекад може и да изостане или да се ограничи само на дејство оруђа за непосредно гађање (ако нападу претходи веома кратак припремни период и ако се напад изводи на непријатеља који није успео да организује свој ватрени

систем). Овде се не мисли на посебну организацију дејства оруђа за непосредно гађање, већ на дејство пратеће артиљерије непосредним гађањем у току покрета пешадије са полазног на јуришни положај. По нашем мишљењу, најподеснији метод артиљериске подршке јуриша претставља КВ по захтеву пешадије, комбинован осматраним ватрама артиљерије за посредно гађање на појављене циљеве и дејством пратеће артиљерије. При овоме не би требало губити из вида да ће артиљерија често морати да изврши највећи број задатака у артподршци, пошто ће тада доћи до потпунијег откривања циљева, чиме ће се постићи и ефикаснија подршка пешадије. За време борбе у дубини највећу улогу добија дејство пратеће артиљерије и осматране ватре артиљерије за посредно гађање.

У сваком случају, структура артнапада треба да зависи од тога у којој је мери непријатељ успео да организује ватрени систем и да се фортификациски утврди, као и од времена које артиљерија има на расположењу у припремном периоду напада.

*

Овде смо изнели своје мишљење о дејствима тактичких јединица на одвојеним правцима, без претензије да је оно правилно и да су сви проблеми расветљени и исцрпљени. Сматрамо да је проблем у целини веома важан, с једне стране због доста широке примене ових дејстава у рату, а с друге, што оваква врста задатака и вежби може врло добро послужити у обуци наших старешина, јер пружа све могућности за развијање самосталности у раду, иницијативе и способности за пријем пуне одговорности за дејство јединице.

Крајем децембра излази из штампе

ТРИГОНОМЕТРИЈА

Књига је рађена по програму курсева општег образовања официра ЈНА.

Примери су узети из свакидашње праксе официра.

Војне поште, домови и појединци треба одмах да извезе „Војно дело“ а најкасније до 15 децембра колики им је број књига потребан. Засала новац не треба слаги

Књига излази у издању *Мале војне библиотеке*

Генерал-мајор **БРАНКО ОБРАДОВИЋ**

„ИЗВЛАЧЕЊЕ“ АРТИЉЕРИСКИХ ЈЕДИНИЦА ИЗ ДРУГИХ ЕШЕЛОНА У ТОКУ ПРВЕ ДВЕ ФАЗЕ АРТНАПАДА

Основна начела за употребу артиљерије у наступној операцији, која су потврђена досадашњим искуствима, углавном захтевају:

— да се концентрише маса артиљерије на главном правцу (тежишту);

— да се осигура изненађење у груписању, поседању ВП и отварању ватре;

— да се постигне и осигура непрекидно и гипко командовање артиљеријом за време целе операције (боја);

— да се планира и обезбеди маневар артиљерије ватром и покретом (премештањем) и

— да се обезбеди непрекидно снабдевање муницијом.

Из детаљног разматрања ових основних захтева може се уочити да правилно и целисходно доношење одлуке о употреби артиљерије претставља једно од најодговорнијих и најтежих питања у припреми и организацији операције. При томе се нарочито истиче први захтев, наиме: како и на који начин обезбедити концентрацију артиљерије на правцу главног удара. А пошто су артиљериска средства ојачања углавном ограничена треба решити коју артиљерију и минобацаче довести на правац главног удара (тежиште), а да се ипак остави потребна количина артиљерије и на правцима помоћног удара; која питања при томе треба решити, итд. Како се у досадашњој пракси, мирнодопској настави, па и војним часописима, иде за тим да се овај недостатак артиљерије надокнађује привлачењем целокупне артиљерије и минобацача из позадинских (других) ешелона, односно резерви, из покретне групе армије, из ПТ резерви, итд., намеће се на први поглед обично питање: да ли је то могуће? Да ли се за такво „извлачење“ није имала у виду само позициска (рововска) војна?

Пошто сматрам да ово важно питање треба темељно расветлити, како у теорији тако и на пракси, да би се дошло до принципијелног и најправилнијег решења, овде ћу изнети своје мишљење.

При одређивању потребне густине артиљерије и утврђивању могућности артиљерије за обезбеђење пробоја (нарочито за прву и другу фазу артнапада — артприпрему и артподршку), у досадашњој наставној пракси и решавању задатака тежило се да се „привлачи“

сва артиљерија и минобацачи, укључујући и оне од 82 мм. Ово „извлачење“ артиљерије из свих ешелона и јединица борбеног поретка, обухватајући и евентуалне резерве Врховне команде на том правцу, изазива низ проблема који делом иду у прилог, а делом и против таквог поступка. При томе се, на пример, појављују следећа главна питања:

1) Како извести организацију груписања и командовања „извученом“ артиљеријом и минобацачима и како решити питање управе ватром и питање везе?

2) Како обезбедити везу „извучене“ артиљерије и минобацача са својом јединицом и њихово „враћање“ у матичну јединицу? Какав утицај на ово испољава правац дејства јединица из којих су „извучени“ артиљерија и минобацачи?

3) Како надокнадити губитке „извучене“ артиљерије и минобацача?

4) Којом и каквом организацијом обезбедити попуњу муниције за „извучене“ јединице?

5) Да ли уопште долази у питање извлачење ПТ јединица?

Што се тиче **организације груписања и командовања „извученом“ артиљеријом и минобацачима, управе ватром и везе**, искуство је показало да се у савременој операцији мора што правилније распоредити маса артиљерије на месту пробоја и организовати и осигурати командовање тако да се ни за тренутак не изгуби веза и садејство са пешадиским и тенковским јединицама које артиљерија и минобацачи помажу, односно подржавају. При томе треба утврдити начин организовања и груписања не само формациске артиљерије и ојачања већ и оне артиљерије и минобацача који су извучени из позадњих ешелона и јединица. Организовање и груписање формациске артиљерије и ојачања доста се лако решавају на бази задатака јединице и замисли команданта те јединице, ако се при томе тежи да се постављени задаци изврше успешно и са најмање губитака. Међутим, при груписању и организацији командовања извученом артиљеријом и минобацачима појављује се много више тешкоћа него што то, на први поглед, изгледа. По досадашњој пракси, на пример, из једне дивизије се извлачи: дивизиски артиљериски пук (3 дивизиона), затим пуковски минобацачи 120 мм — оформљени у такозвани „збирни дивизион 120 мм“ и батаљонске минобацачке чете 82 мм — оформљене у „збирни батаљон 82 мм“ — то значи да се из дивизије укупно извлачи 50—60 минобацача 82 мм. На тај се начин, при организацији и командовању овом „извученом“ артиљеријом и минобацачима, поставља питање где ће се извршити избор ВП (ватрених положаја) и када ће се они посетити с обзиром на њихову удаљеност од места „извлачења“, као и питање: коме треба привремено потчинити ову артиљерију и минобацаче, тј. од кога ће они добити задатке и ко ће то планирати?

Ако при избору ватрених положаја извучене артиљерије и минобацача узмемо као мерило оне норме, које је потврдило искуство из Другог светског рата, тј. да се минобацачи 82 мм постављају на

0,5—1 км, минобацачи 120 мм на 1—2, ПАГ на 1,5—2, ДАГ на 2—3 и КАГ на 3—4 км, онда можемо закључити да извучене минобацаче 82 и 120 мм морамо поставити на главном положају, односно најдаље иза треће траншеје, а извучене дивизионе артиљерског пука у висини ПАГ-ова или ДАГ-ова.

Што се тиче формирања „извучених“ минобацача, сматрам да би се могао задржати „збирни дивизион 120 мм“ (овде само долази у питање израз „збирни“), док се „збирни батаљон 82 мм“ ни у ком случају не може одржати. Несхватљиво је како се постојећим органима командовања и средстава везе у минобацачким четама може објединити командовање са 50—60 минобацача, нарочито с обзиром на величину земљишне просторије за размештај оволиког броја минобацача. Иако се минобацачи 82 мм једног пука (12—18 минобацача) групишу у батаљон под командом начелника артиљерије једног пешадиског пука, а ови у групу ПАГ истог пука ипак треба решити питање везе, да би се са овако великом групом могло правилно командовати.

У погледу потчињавања, дивизијски артиљерски пук може ући као засебан део у ДАГ оне дивизије на чији се отсек, односно правац привлачи. Штаб ДАГ-а би свакако био у могућности да овај пук обухвати у својој групи. Цепање извученог артиљерског пука или његово улажење у састав ПАГ-ова било би потпуно ризикантно. Поред тога, при решењу питања потчињавања могло би се запасти у тешкоћу ако би се на отсек (правац) једне дивизије извукло више артиљерских пукова из позадњих ешелона, јер штаб ДАГ-а тада свакако не би био у могућности да то све обухвати својим планирањем и својим средствима. Још би већа тешкоћа настала приликом привременог потчињавања извучених минобацача 82 и 120 мм ДАГ-у, нарочито ако би се на отсек (правац) једне дивизије извлачило више оваквих „збирних“ дивизиона и батаљона. Као што се види, важност овог питања захтева хитну и озбиљну дискусију. Истина, ако би се располагало са више пукова онда би се неки могли задржати и под непосредном командом начелника артиљерије пешадиске дивизије на чијем фронту дејствују, тако да се не преоптерети команда ДАГ-а.

На први поглед могла би се прихватити и ова варијанта, наиме да се дивизиони 120 мм придају ПАГ-овима, а да се минобацачи 82 мм формирају у батаљоне од 18 минобацача и придају на планирање начелнику артиљерије пешадиског пука. Јасно је да се о овој варијанти може и мора дискутовати, јер и она има својих недостатака, пошто неминовно изазива „цепање“ минобацача једне дивизије.

Иако се питање управе ватром и питање везе делом решава самим потчињавањем „извучене“ артиљерије и минобацача, ипак се поставља питање: од кога ће и када ове групе добити задатак? Питање унутрашње везе, а посебно са пешадиским старешинама на чијем се отсеку (правцу) налазе, само је по себи веома важно, јер су количине средстава за везу, са којима долазе минобацачи, свакако недовољне, ако се има у виду простор на коме се све то размешта као и потребна веза са пешадиским јединицама које помажу. Тако, на-

пример, минобацачи 82 мм, који су раније формиран у минобацачке чете по батаљонима, неће имати довољно средстава везе када се изврши ново формирање батаљона. Пошто питање организације ових веза није досада довољно јасно регулисано, сматрам да би за минобацаче било потребно да везе подижу оне дивизије на чији отсек дејства долазе, док би артиљериски пук који долази из другог ешелона било лако укључити са његовим формациским средствима везе у мреже командовања и обавештавања групе у чији састав улази.

Што се тиче везе „извучене“ артиљерије и минобацача са њиховим матичним јединицама и њиховог враћања у те јединице, досада се сматрало да „извучену“ артиљерију и минобацаче треба поставити на правац куда ће бити упућене јединице из којих су ови извучени. Иако то, на први поглед, изгледа довољно правилно решење, ипак није тако. Узмимо пример да један корпус врши напад на фронту ширине 11 км, а пробој на ширини од 5 км, да су ојачања узета и из другог ешелона армије (из двеју дивизија), које се налазе на 10—12 км од предњег краја и најповољнији случај да ће ове две дивизије бити употребљене на правцу тог корпуса. Зар се не може десити да ове две дивизије, крећући се по великом броју праваца и комуникација, на тих 10 км не наиђу на своје минобацаче? Многи ово посматрају врло површно објашњавајући да ће се то „благовремено наредити“, да ће минобацачи имати сталну везу, итд. Међутим, стварност је нешто другачија, јер су се лутања догађала чак и онда када се „матица“ једне минобацачке јединице налазила у њеној непосредној близини. А ако бисмо узели случај (што је такође вероватно) да ће се ове две дивизије из другог ешелона армије употребити на правцу неког другог корпуса, онда је јасно да би се појавила велика тешкоћа како у погледу времена, тако и у погледу простора, да се ови минобацачи прикупе и одмаршују у састав својих јединица. Треба добро размислити да ли ће они стићи на време када се зна какво је тада стање на бојишту не само у погледу ограничености кретања, већ и у погледу система непријатељског запречавања, итд. По моме мишљењу, за предузимање извесних мера у циљу олакшања повратка ових јединица нема неких нарочитих могућности.

При решавању питања „извлачења“ артиљерије и минобацача из позадњих ешелона у циљу обезбеђења пробоја, појављује се још један веома важан проблем, тј. њихова изложеност великим губицима. Пошто су сва ова оруђа у току извођења операције доста дуго времена изложена дејству непријатеља (јер излазе на ватрене положаје на Д-2/Д-1, а некад и раније), онда је природно да се морају трпети губици и у људству и у материјалу. Да би нанео још више губитака овим „извученим“ средствима, бранилац ће вероватно предузети извођење артиљериске и авијациске противприпреме. Према томе, уколико нападач буде постигао већу надмоћност у ваздуху, утолико ће и ови губици бити мањи, али се ни тада не може искључити дејство непријатељске артиљерије по згуснутим артиљериским порецима у нападачевом борбеном распореду.

Иако искуствима рата није утврђен приближан проценат ових губитака, ипак можемо узети да они износе најмање 25%, а према томе може се израчунати са којим ће се процентом смањити борбена способност оних батаљона и пукова из којих су минобацачи извучени.

Као што се види, постоје две противположене тежње: на једној страни, тежња да се ангажовањем артиљерије других ешелона пробије први појас одбране, а на другој захтев да други ешелони буду способни за извршење својих одређених задатака, што они, свакако, неће бити у стању ако им се још пре њиховог ангажовања смањи проценат артиљерије и минобацача. А познато је да се у савременом рату (како се то показало и у Кореји) други, трећи и сви остали појасеви утврђују ако не у истом степену као први појас, а оно приближно томе. С друге стране, и поред најбоље обавештајно-извиђачке службе, не може се са сигурношћу утврдити прави степен фортификациске организације непријатељске одбране. Зато сам мишљења да би, с обзиром на овај елеменат (посматрајући га изоловано), требало дефинитивно одбацити свако узимање артиљерије из позадине. Али у случајевима када се располаже сигурним подацима о степену утврђености дубине непријатељске одбране, овај би фактор био од много мањег утицаја, јер би се претпостављало и омогућило дејство артиљерије и минобацача других ешелона уз извршан проценат губитака. Но, пошто је ово тешко утврдити, то ово питање остаје и даље отворено за дискусију.

Иако на први поглед изгледа да се **попуна муницијом „извучених“ јединица** може лако решавати, ипак се ту могу појавити многе тешкоће које није лако унапред уочити. Чак и у случају кад се све може предвидети и планирати, ипак треба решити: са којом ће муницијом ове јединице ићи на ВП или ће је тамо затаћи; са којом ће се муницијом ове јединице вратити у свој органски састав и ко ће им и на коме месту предати ту муницију, с обзиром да се позадни ешелони могу увести у бој на више праваца који се не могу дефинитивно предвидети; која ће транспортна средства довлачити муницију за ове јединице (сопствена или нека друга); на колике губитке тих јединица треба рачунати и колико ће они смањити њихову борбену способност. По моме мишљењу, овај проблем се може најлакше решити ако се транспортна средства задрже у органским јединицама, с тим да снабдевање „извучених“ јединица прими на себе Управа позадине најстарије команде. Другим речима, ако би се извлачила артиљерија других ешелона армије, онда би Управа позадине дотичне армије имала задатак да својим транспортним средствима омогући дотур муниције непосредно до ВП „извучених“ јединица.

„Извлачење“ ПТ артиљерије, тј. раније извлачење ПТ оруђа и њихово постављање на ВП ради учествовања у првој и другој фази артнапада, такође претставља важно питање, с обзиром на специјалну улогу ППТР.

Познато је да у времену прегруписавања снага и средстава нападача може наступити врло критичан моменат ако би бранилац предузео неке офанзивне акције. Иако би „извучена“ ПТ артиљерија

стварно могла линиски да осигура борбени поредак, ипак би њени ватрени положаји и даља дубина постали сасвим осетљиви на све непријатељске акције локалног или општег значаја. Међутим, против „извлачења“ ПТ артиљерије говори не само њена малобројност у оквиру резерви, већ и њена слаба ефикасност у неутралисању живе силе и средстава, с обзиром на техничке особине ових оруђа (положеност путање), односно недостатак потребних средстава (нишанске справе и прибори). Најзад, изложеност и губици ових оруђа и утрошак муниције имају исти утицај, који је раније наведен за минобацаче и артиљерију.

*

На основу предње анализе, мишљења сам:

1) Да артиљериске пукове дивизија другог ешелона корпуса треба обавезно извучити напред, а артиљериске пукове другог ешелона армије **само под условом** ако ће се тај ешелон употребити у зони пробоја корпуса у првом ешелону.

2) Да артиљерију из ПГ **не треба извучити**, јер то онемогућава брзина употребе ПГ и њена усмереност на комуникациске правце, као и основна намена ове артиљерије (ту ће углавном бити самоходна артиљерија за подршку тенкова).

3) Да минобацаче 82 мм **уопште не треба извучити**, а минобацаче 120 мм само из дивизија другог ешелона корпуса, под условом да ће те дивизије бити употребљене у зони пробоја дивизије на правцу главног удара корпуса. Истина, искуство на Источном фронту је показало да је за артиљериску припрему и подршку било целесходније привлачити минобацаче 82 и 120 мм другог ешелона армије него корпуса, зато што им је остајало више времена на расположењу за благовремени повратак у матичне јединице. Али, без обзира колико је било оваквих случајева, ипак је, по моме мишљењу, погодније извучити минобацаче из корпуса. Треба само учити колико би било тешко привући минобацаче из другог ешелона армије, колики би простор они морали да пређу при довлачењу и одвлачењу и у каквој би се ситуацији нашли на бојишту, без обзира на то што постоји неко „дуже“ време за њихов повратак у јединице. Уствари, многе јединице се не би ни „враћале“, него би се веома дуго кретале бочно у односу на непријатеља, односно паралелно фронту, сачекујући своје „наилазеће“ органске јединице.

4) Да ПТ јединице из ППТР **не треба извучити**, већ их задржати у борбеном поретку и са задацима ПТ резерве, организујући све што је потребно за евентуално одбијање непријатељског напада, локалног или општег карактера.

5) Да извучене артиљериске пукове треба **привремено ставити** под команду ДАГ-а оне дивизије на чијем се отсеку налазе ВП, с тим да им штабови ДАГ-а планирају задатке, а евентуално извучене минобацаче 120 мм, формиране у комбиноване „збирне“ дивизионе, под команду ПАГ-а у чијем се рејону налазе ВП ових дивизиона, с тим да им штабови ПАГ-а планирају задатке.

6) Да се потребна густина артиљерије за пробој на главном правцу удара може постићи: напред изнетим начином „извлачења“ артиљерије и минобацача; сужавањем фронта пробоја за онолико за колико се не може покрити услед немогућности „извлачења“ минобацача и артиљерије, и диференцирањем важности циљева, на тај начин што би се сваки циљ детаљно студирао и ценила његова активност не само у току пробоја предњег краја, него и у току борбе у дубини, на темељу идеје маневра и борбеног поретка својих јединица, а нарочито с обзиром на правце кретања тих јединица.

7) Да треба поклонити нарочиту пажњу стварању артиљерије РВК (Резерве Врховне команде), јер би пораст броја артиљерских јединица РВК, ван састава дивизија, корпуса и армија, омогућио Врховној команди да врши крупне и брзе маневре артиљерским средствима, и да ствара потребну густину артиљерије на изабраним отсецима за пробој и без привлачења минобацача из дивизија другог ешелона корпуса и армија.

МАЛА ВОЈНА БИБЛИОТЕКА

Припремила је за штампу обширну студију

БОРБЕНА ДЕЈСТВА НА КРАСУ

од генерал-мајора ВЕНОСЛАВА НОЛБА

Ова је књига значајна не само зато што крашке области претстављају четвртину наше државне територије, већ и зато што је то прво дело у нашој војној литератури у коме се третирају проблеми извођења свих врста борбених дејстава на красу. Поред тога, она је од великог значаја и за официре који се припремају за испите, јер су у њој дата детаљнија објашњења многих питања која су обухваћена програмима за полагање испита.

Генерал-мајор **РАЈКО ТАНАСКОВИЋ**

РАЗВОЈ ШТАБОВА И ЊИХОВО ОСПОСОБЉАВАЊЕ ЗА ИЗВРШЕЊЕ ЗАДАТАКА

„Штаб је орган команданта за командовање трупама“ (Ратна служба штабова, гл. I, тач. 1). Ова класична формулација даје суштину места, улоге и задатака штабова. Иако се она, по моме мишљењу, односи само на општевојни штаб као јединствени орган команданта, ипак код неких армија (Руске), у саставу трупних команди постоје и штабови родова који у својој надлежности, према одговарајућем роду, имају иста права као и општевојни штаб у односу на пешадију. Таква организациска поставка у органу за командовање трупама дефакто разбија његово јединство и не одговара савременим штабовима.

У даљем разматрању полазићемо од поставке да је штаб јединствен, тј. да нема потребе за постојањем артиљериских, инжињерских и других штабова родова војске и служби у оквиру штаба здружене јединице. Иначе, ако је у питању артиљериски или инжињерски пук, онда је ту штаб артиљериског, инжињерског пука, итд.

*

Иако *Стари век* не претставља карактеристичну епоху у погледу организације командовања и управљања трупама, он је за наше разматрање од интереса, јер у њему видимо прве зачетке војних апарата који су стварани за успешније командовање војском и прве клице рађања штабова.

Код разних писаца постоје подвојена мишљења о томе када су се појавиле прве војске као посебне друштвене организације. Док једни (на пример Бешлајн, „Руковођење народном одбраном“) тврде да су прве војске формирали египатски фараони (3000 г. пре н.е.), други (види „Историју генералштаба војске“, издање шпанског генералштаба) сматрају да су прве војске организоване доцније (негде око 1600 г. пре н.е.), и то повезују са Тутмесом I, који је употребио организовану војску у циљу освајања Палестине и Сирије. Неки војни писци иду још даље и тврде да војске постоје од првих сукоба међу

људима, кад су се поједине групе међусобно обрачунавале или водиле борбу против насртаја дивљих звери.

Ми сматрамо да се питање постанка војске као оружане заједнице људи може разматрати једино у вези са првом појавом државе, као производом друштва на одређеном ступњу његовог развојка. Тако су, на пример, још у армијама египатске државе постојали т.зв. „писари војске“ који су били бирани између најспособнијих официра и који су припремали и организовали снабдевање и радили на транспортовању, као и на извођењу инжињерских радова.

За време египатских фараона јачина војске кретала се од 200.000 до 500.000, а, према неким изворима, за време владавине Нина и Семирамиде, достигла је чак и 3.000.000 људи. Војска је била наоружана углавном копљем, луком, цилитом, праћком, буздованом, бојним двоколицама и бродовима. Она се кретала у огромној маси — прикупљено, а читаво руковођење таквом војском са таквим наоружањем зависило је једино од личности и храбрости војсковође. Према томе, није постојала потреба за ширим апаратом командовања и управљања.

У даљем процесу развоја армија, после слабљења снаге Египатског Царства, појављују се снажне армије Асираца под Сарагеном I и његовим сином Сенахерибом, који усавршавају своју војну организацију. Они уводе опсадне справе, систем магаџинског снабдевања и оснивају арсенале, вршећи на тај начин солидне материјално-техничке припреме пре извршења похода. Они су за све нове функције имали одговарајуће специјалисте, што, уствари, претставља почетак стварања апарата за руковођење војском.

Касније, за време Дарија I, Персијанци су увели планирање, као нов елеменат командовања, које су вршили стручњаци, координирајући дејства на суву и мору. Даљи напредак у систему командовања и управљања показује се код старих Грка.

За време Филипа II и његовог сина Александра Великог, уредо са снажним развојем војске, развија се и апарат за командовање. Користећи сва дотадашња искуства, Александар Велики, постиже значајне успехе у организацији штабне службе. Он проширује састав штаба, одређује одговарајуће функције појединим његовим органима, анализује санитетску службу, проширује апарат судства, развија службу снабдевања и транспорта и први уводи обавештајне офицере, који су имали задатак да прикупљају податке о непријатељу, одржавају везе, итд. Његов штаб је радио скоро на свим местима на којима раде и савремени штабови, но, разуме се, у границама дотадашњег развоја војске. Карактеристично је да је баш он успешно развијао органе командовања и управљања, иако је његова војска по броју и наоружању била чак и мања од војски његових претходника. Усавршавање органа командовања које је Александар Велики постигао може се објаснити његовим великим војничким талентом, ширином његових стратемских концепција, методичношћу

којом је вршио походе и друштвено-политичким односима који су тада владали. Нарочито је важно подвући да је он за све походе вршио темељите материјално-техничке припреме и велику пажњу поклањао прикупљању података о непријатељу. За све то били су му потребни одговарајући органи.

Цезар још више развија и тачно опредељује функцију обавештајних официра (*speculatores*) који су се искључиво бавили прикупљањем података о непријатељу. Штабне послове у Римској војсци обављали су:

легати, тј. начелници штабова војске, који су командовали војском у отсуности војсковође;

трибуни, који су руководили снабдевањем оружјем и осталим потребама;

квестори — официри за администрацију;

метатори, тј. официри који су уређивали логоре за становање војске;

нотари, они који су водили регистар људства, и

тесерари, они који су преносили заповести војсковође.

*

После Цезара настаје дуга стагнација у организацији војске. У почетку *Средњег века* релативно мале и слабе војске предводили су феудални владари. И оно што је дотада било постигнуто у погледу организације војске, почело је нагло да опада. До јачег оживљавања долази тек у XIV веку. Једино је Велизар (505—565) радио на усавршавању Цезарових војно-организациских начела у погледу коришћења великих војски, али његова делатност, која је била ограничена искључиво на Византиско Царство, није нашла одраза у другим европским земљама.

У XIV веку се у Италији појављују групе професионалних војника. Код сваког војсковође налазио се по један „таксиар“ (саветник), као нека врста стратега, док су улоге штабних органа повераване официрима из „центуриона“ (чета).

Немачке државе у XV веку развијају сличне професионалне — најамничке војске (*ландскнехти*) које, према тврђењу појединих писаца, претстављају почетак савремених војних организација. Овде се први пут појављују и штабови пукова. Функција квартирмајстора (главни интендант) у штабовима „ландскнехта“, поред бриге за снабдевање, састојала се и у организацији кретања и смештаја војске, као и у извршавању задатака обавештајне природе.

Професионалне војске у Француској достижу висок степен организације тек пред крај XVI века. Ту се у односу на Немце појављују битне разлике у погледу организације војске и штабних функција. Квартирмајстор није имао тако велике функције код Француза као код Немаца, а обавештајна служба била је организована засебно, слично као у римско доба.

Крајем XVI века Швеђани уводе специјализацију за артиљерију. Шведски краљ Густав Адолф (1594—1632 г.) ствара јаку дисциплиновану војску (рашчлањену на мање, чврсто повезане и покретне јединице — т.зв. „шведске бригаде“ — наоружане добрим ватреним оружјем) и усавршава систем командовања. Он при својој команди поставља начелнике артиљерије и инжињерије, који су у исто време били и команданти одговарајућих родова војске, а обавештајну службу организује само у свом штабу као засебну штабну функцију. Он је установио ратне судове и, у циљу обједињења свих штабних служби, на чело свог штаба поставио „генералног интенданта“. После смрти Густава Адолфа, у току два наредна века, његови методи руковођења, са извесним изменама, примењени су и у осталим војскама европских држава.

*

За време Фридриха II (1740—1786) систем војне организације још више се развио и усавршио. У односу на Средњи век, војска је била знатно већа, тако да је достигла јачину од 200.000 људи. Фридрих је завео сурове мере, гушећи иницијативу појединаца и стварајући од њих послушне аутомате. Поред тога, он је увео и нове тактичке поступке, нарочито у погледу еластичности и борбеног поретка и употребе коњице, што је захтевало одабирање и стварање солидног командног кадра.

Крајем XVIII и почетком XIX века постојале су сразмерно малобројне армије једноличног састава. Мали домет ватреног оружја условљавао је примену смакнутих борбених поредака, а битке су се одигравале на ограниченим просторствима. Сва вештина војсковође и његовог командовања састојала се у томе да благовремено прикупи снаге на једном месту, да предухитри непријатеља у прикупљању и да га одлучно нападне. Због мале битачне просторије војсковођа је могао сам лично да осматра бојиште и да непосредно командује својим јединицама. Па ипак, уз војсковође се налазио изванредан број специјалиста за вршење штабних функција, као: инжињерци, топографи, ађутанти и обавештајци. Од ових лица постепено су формираны органи командовања с разним називима, као: генералштаб, генералквартирмајсторски штаб, управа и сл., већ према томе на коју се државу односи.

Француска револуција изазвала је велике промене у читавом друштвено-политичком животу, а нарочито у саставу, организацији и употреби војске. Тада се формира национална армија применом система опште војне обавезе грађана. Огроман бројни пораст армије и усавршавање ватреног наоружања условили су и нове тактичке поступке (примену расутих стрељачких стројева и употребу резерви). Командовање овако крупним јединицама захтевало је и његову децентрализацију. Наполеон врши формирање крупних јединица: дивизија, корпуса, а затим и армија. У састав тих јединица улазила је артиљерија, коњица, комора и инжињерија. За командовање таквом

војском био је потребан солидан апарат — генералштаб. Израз „штаб“ је први пут употребљен за време француског министра Лувоа. Такви штабови су постојали само за време рата, све док указом од 1783 године није постављена њихова трајна организација. Док се првобитни назив „генералштаб“ односио само на генерале војске, дотле је касније означавао штабне саветнике и планере војске. Ову концепцију о штабу прихватили су пруски краљ Фридрих II и Француз Пјер де Брусе. Наполеон је веома добро организовао свој штаб и извршио поделу на административни и тактичко-стратешки део. У његовом штабу стално се налазио по један претставник сваког штаба корпуса, чиме је била осигурана веза са потчињенима. У штабовима корпуса и дивизија постојали су начелници родова и службе, контролни инспектори и старешине полиције (жандармерија).

Делокрут рада штаба обухватио је: евиденцију борбеног састава трупа, рекогносцирање земљишта и комуникација, избор логора и начин смештаја трупа, састављање шема, планова и израду карата, вођење колона, курирску службу, руковођење и организацију позадине, састављање инструкција и заповести за борбу, прикупљање разних извештаја и др. Но, поред свих ових органа и оваквих њихових задатака, Наполеон је претворио свој штаб у најобичнији технички апарат, у писаре и курире. Његов начелник штаба, Бертије, у својим мемоарима, на врло сликовит начин, објашњава своју улогу у штабу, а тиме и целог штаба, (пошто је он био начелник). Он каже: „Ја примам извештаје адресоване на Императора и оверавам његове заповести, које он диктира секретару тако да лично ништа не значим у армији“. Због таквог неправилног коришћења штаба, у Наполеоновим операцијама су се испољавали многи недостаци и слабости, тим пре што је његова армија била бројно веома јака. Разумљиво је да се армијом од око 800.000 људи (колико је бројала за време похода на Русију 1812 године) не може успешно командовати без помоћних органа — које је Наполеон имао, али их није довољно користио. Иначе, у организационој структури француске револуционарне армије биле су извршене многе промене (комора је знатно смањена, уведено је биваковање под ведрим небом због скупоће шатора, офицери су растерећени гломазном пртљага, магацински систем замењен је реквизицијом на терену, итд.), тако да је и штаб углавном требало да се бави чисто оперативним пословима.

Руски штабови у том периоду били су организовани на истим принципима као и код Наполеона, али је и код Руса однос према штабу такође био неправилан. Командант Дунавске дивизије, генерал Дубич, у једном писму, које је 1828 године упутио цару Николи I, протестује против увођења дужности начелника штаба, сматрајући да рад начелника штаба повлачи критику рада претпостављеног и неповољно утиче на команданта.

Највећи напредак у организацији штабне службе, у периоду после Француске револуције, свакако су постигли Пруси, јер су они, боље од других, знали и умели да искористе сва позитивна достигнућа

у том погледу, а у првом реду достигнућа Француске револуције и Наполеонових ратова.

У пруској држави је још 1802 године покренуто питање стварања једног јединственог генералштаба. 1803 године извршена је реорганизација дотадашњег генерал-квартирмајсторског штаба, чему су ишли у прилог сами војни догађаји. Тако је, по свим питањима политике и рата, дошло до тесне сарадње између Блихера и тадашњег шефа штаба, Шарнхорста.

Када је 1809 године створено Пруско министарство рата, као највећа војна власт, Шарнхорст је постављен за министра рата, а његов ученик Гнајзенау за главног војног инспектора. Шарнхорст и Гнајзенау створили су услове за брзо и правилно издавање заповести и наређења, што је потчињенима допуштало пуну слободу и иницијативу у раду. У то доба појављује се и утицај Клаузевица, као веома талентованог војног писца. Тада је изведена и обимна реорганизација штабних служби и штабова: све јединице добиле су своје штабове, а веће јединице генералштабове — помоћне органе команданата — који су вршили улоге данашњих савремених штабова. У развоју немачког генералштаба учествовали су: Молтке, Шлифен, Фалкенхајн, Лудендорф и други. Они су много допринели стварању солидних штабних официра и организацији штабне службе за модерно ратовање.

Организационе принципе, на којима су пруски, а доцније и немачки, команданти изграђивали апарат за командовање и управљање трупама, подражавале су све војске, такорећи све до закључно са Првим светским ратом, јер су принципи које су Немци поставили у организацији штабне службе углавном остали непромењени, с тим што је, са развојем технике и појавом нових видова, родова и служби, упоредо ишао и процес развијања и усавршавања штабова.

Даљи развој ратне технике у Другом светском рату изазвао је већи напредак у организацији штабне службе. На развој командовања и управљања трупама, а самим тим на развој савремених штабова и већу сложеност у њиховом раду, углавном су утицали следећи фактори:

— снажан развој ваздухопловства, које је, благодарећи повећању акционог радијуса и носивости и усавршавању наоружања авиона, било у стању да поред извиђања и тактичког садејства са трупама, самостално извршава и крупне стратешке задатке;

— развој мото-механизованих јединица и формирање крупних тенковских формација, чиме је створена могућност успешнијег маневровања на бојишту;

— развој разних техничких и ватрених средстава, као што су радар и инфрацрвени зраци, затим бестрзајни топови, ракетна и радиодиригована зрна;

— нуклеарна енергија у виду атомске бомбе.

С друге стране, тако снажан развој техничких средстава и тражење одговарајућих организационих облика за што успешније командовање у савременим армијама изазвали су и велике тешкоће

у погледу стварања штабова. Неке државе су ишле за тим да сложене проблеме командовања реше у првом реду развојем штабова у смислу појачања њихових организационих јединица и бројем људи. Због тога су се штабови понегде претворили у своју супротност и постали типичне централистичко-бирокупатско-техничке установе, тако да већ сада претстављају озбиљну кочницу даљег напретка у систему руковођења.

Организациона структура штабова слична је мање-више у свим армијама. Штабови се деле на два основна дела — оперативни и административно-технички. На челу штаба се налази начелник, под којим стоји неколико начелника отсека — одељења. Штабови се обично деле на отсеке или одељења (бирое), поред којих постоје још и команде родова, које, на пример, код Руса, имају чак и своје штабове.

Иако у суштини нема разлика у задацима штабова разних армија, ипак ће бити од интереса да се изврши упоређење организационе структуре руског и енглеског дивизијског штаба, тим пре што су штабови у Америчкој армији (и поред разлика које постоје у организацији, титулама одговорних официра, штабне технике и терминологије између британског и америчког штаба) слични енглеским, а француски штабови совјетским штабовима.

Организациона структура британског штаба види се из шеме бр. 1, а штаба совјетске дивизије из шеме бр. 2.

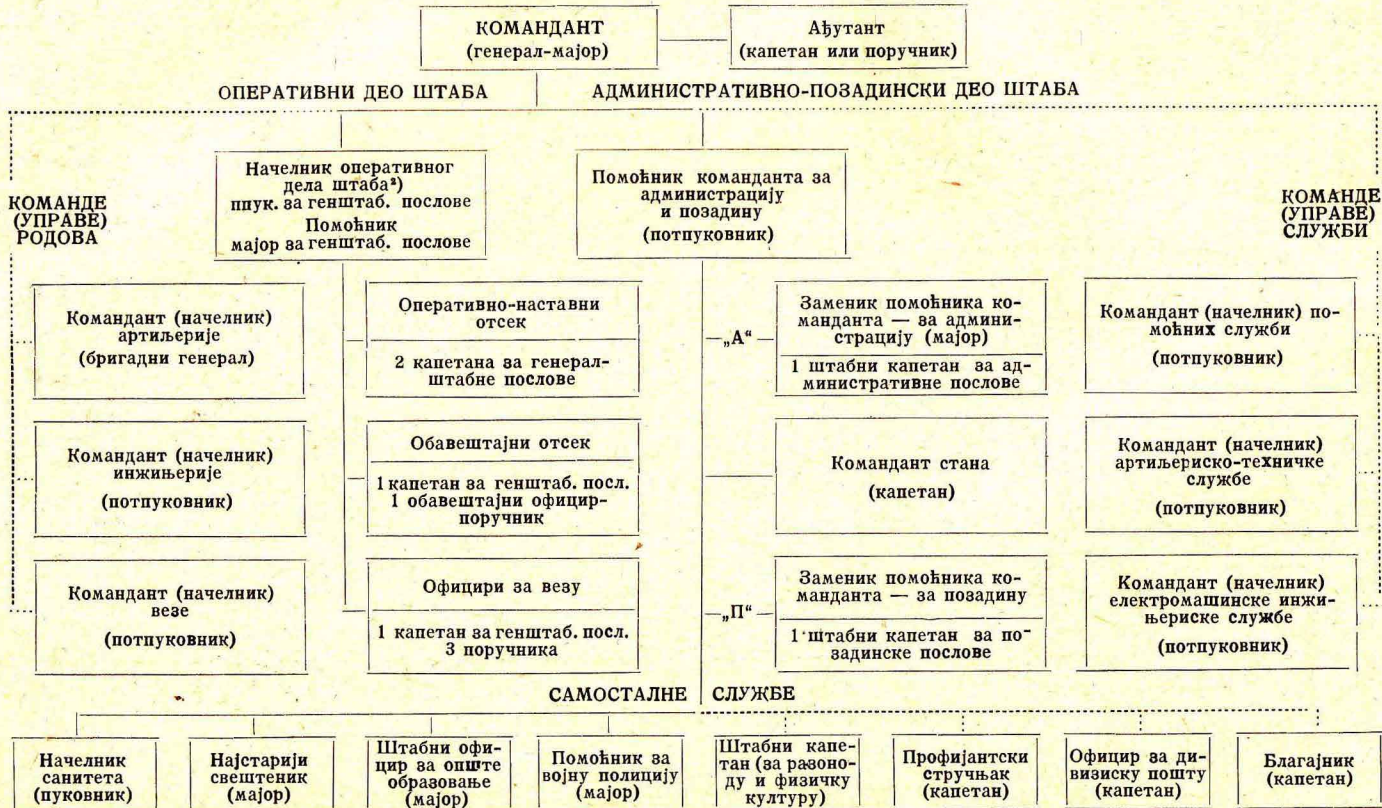
Које су битне разлике између ова два штаба?

Прво, код Енглеза команданти родова не припадају органском саставу штаба дивизије, већ му се додељује само по један официр рода, док код Руса постоје команде родова, као органски део штаба, у којима има по неколико официра.

Друго, код Руса постоји обавештајни, оперативни и наставни отсек, у сваком просечно по 2—3 официра и по неколико подофицира, док код Британаца обавештајни и оперативни отсек (оперативни отсек има задатке и по настави) имају свега 4 официра.

Треће, код Британаца су органи за позадинске и помоћне службе сведени на најмању могућу меру. За све те послове они имају једног помоћника команданта (помоћник за административне и позадинске послове), који под собом има 8 помоћника, укључујући свештеника и помоћника за војну полицију. Техничке службе (артиљеријска, инжењеријска, финансиска, поштанска, итд.) не спадају у органски састав штаба, већ му се, по потреби, придаје 5—8 официра. Међутим, код Руса у дивизији постоји команда позадине са неколико отсека, у сваком по неколико (4—5) официра. Осим тога, у командама родова, Руси су развили одговарајуће техничке службе, формирали отсеке са начелницима и неколико официра.

Четврто, командовање јединицама код Руса одвија се по општевојној линији и по линији родова, јер се команданти родова јављају као организатори и планери боја за свој род, од врха до дна, док се командовање код Британаца одвија само по општевојној линији.

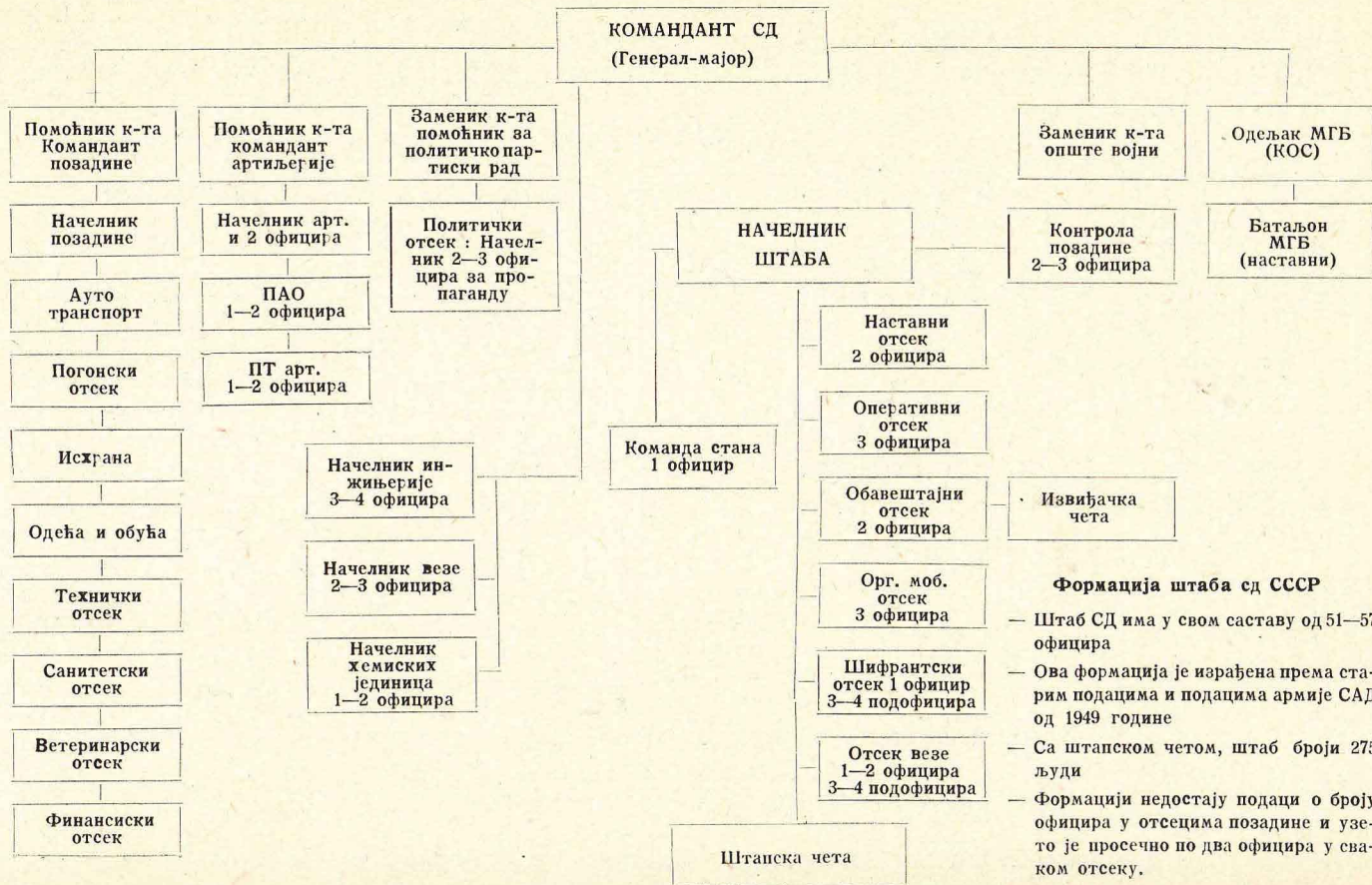
ОПШТА ОРГАНИЗАЦИЈА БРИТАНСКИХ ДИВИЗИСКИХ ШТАБОВА¹⁾¹⁾ Према подацима из „Military Review“ бр. 12 април 1952 године.²⁾ У Британској армији у дивизији и бригади нема посебног начелника штаба већ обично све послове у оквиру штаба координира начелник оперативног штаба.

НАПОМЕНА: Ради бољег разумевања називи појединих штабних функција прилагођени су нашим називима.

— органични штаб

..... придати делови

ОРГАНИЗАЦИЈА ШТАБА СТРЕЉАЧКЕ ДИВИЗИЈЕ СССР-а

Из овога се јасно види, на једној страни, тежња Енглеза за упрошћавањем система командовања и управљања, за рационалном употребом стручних кадрова и што једноставнијом организацијом штабова, а на другој да се штабови и команде код Руса знатно проширују, тако да се њима расипају кадрови и компликује само командовање.

Међутим, било би погрешно ако бисмо на основу ове анализе извели закључак да је код Енглеза и Американаца све добро, а код Руса и Француза све слабо. Но, ми можемо доћи до закључка да нама не одговара ни једна ни друга организациона шема, ако бисмо их у потпуности применили. Због тога је природно што ми брижљиво студирамо тај проблем и што тежимо да проналасимо организационе форме наших штабова и команди које нама најбоље одговарају. Изгледа да је Немачка армија била највише одмакла у позитивном смислу у погледу организације штабова. Немачки штабови су били врло практични, јер су били састављени само од неколико способних официра (команданата родова и начелника одељења). За илустрацију може да послужи Ромелов штаб групе армија на Западном фронту, који је имао само 8 официра (поред најнужнијег броја техничких лица).

Према свему што је изнето о историском развоју штабова и о њиховој организационој структури може се утврдити да је развој армија условио појаву савременог штаба, да је процес развоја штабова ишао упоредо са развојем науке и технике и да се без једног таквог органа не може ни замислити успешно командовање и управљање трупама у савременом рату.

*

У погледу школовања штабних официра углавном постоје два супротна гледишта. Једни сматрају да стручно оспособљавање официра за службу у штабовима треба вршити у специјалним штабним школама зато што су такве школе раније постојале и што и данас постоје код већине европских армија, па и у САД, затим што је официри на штабној дужности потребно специјално и шире образовање, и што постојећи програми у војним школама и академијама не обезбеђују све елементе за универзално оспособљавање официра.

Други полазе од тога да свим официрима, зависно од њиховог чина, положаја и функционалне дужности, треба дати сва потребна знања у већ постојећим војним школама, академијама и курсевима, или можда у још некој школи, али која се не би звала штабна. Они су, дакле, одлучно против стварања специјалних штабних школа, јер сматрају да у погледу школовања општевојних официра не може и не сме бити разлике, без обзира на њихове функције, да нема неких специјалних знања која су потребна, на пример, начелнику штаба а не и команданту, и да би оснивање штабних школа негативно утицало на јединство војне мисли и створило војну касту штабних официра.

Оба изнета гледишта имају извесне аргументе о којима се мора водити рачуна. Наиме, чињеница је да је рад у штабу веома деликатан и да нешто треба учинити у погледу организације и школовања официра за обављање тако сложених и компликованих задатака. Али, по моме мишљењу, штабна школа није најкорисније решење из следећих разлога:

1) Немачка (раније пруска) војска и војска бивше Југославије дају нам најбољи пример како су генералштабни официри (они су одређивани на штабне функције), иако су неоспорно били врло способни, у већини случајева постали повлашћена лица у армији. Они су имали последњу реч по свим оперативно-тактичким и организационим питањима. Команданти и сви други официри који нису имали генералштабну или вишу академију (школу) били су само формално команданти, а у суштини су претстављали трансмисију за преносење жеља генералштабних официра. Наравно, ту је долазило и до низа других негативних појава, као што су нездраве амбиције, лакташтво, каријеризам, итд., што је, у крајњој линији, имало за последицу разбијање јединства официрског састава.

2) Неоправдано је ако се мисли да штабни официр треба да има јаче стручне квалитете од официра на командној дужности. Пре би могло бити обратно, јер ако командант треба успешно да руководи штабом и ако је штаб његов орган, онда је сасвим природно да официр на командној дужности треба да има бар исте стручне квалитете као официри његовог штаба.

3) Отварањем посебних штабних школа повећали би се трошкови и оптеретио буџет земље, зато што би се морало плаћати школовање официра за још најмање једну до две године, пошто би они, пре доласка у штабну школу, имали да заврше училиште и војну академију.

4) По мом мишљењу, непотребно је, а и штетно, да се системом школовања унапред врши класификација знања општевојних официра, тим пре што треба тежити да се сваки официр до максимума стручно оспособи. Друга је ствар што ће увек бити официра са бољом или слабијом стручном спремом и са већим или мањим индивидуалним способностима, а то ће, свакако, имати утицаја на њихов положај.

5) Солидно стручно знање за обављање штабних функција и послова из области организације, мобилизације, евиденције, статистике, итд. не може се постићи ако се све то не повеже са тактиком и непрекидно не извршава заједно са њом.

Према томе, нема потребе да се код нас оснивају специјалне штабне школе, али је нужно да се у наставним плановима и програмима наших училишта и школа шире него досада обухвате питања штабне службе, и то за све официре.

Јасно је да се, поред проналажења најпогоднијих организационих облика за органе командовања и управљања трупима, упоредо мора упорно радити на војностручном усавршавању свих официра и штабова у целини, ако се жели да штабови одговоре таквом сложеном

задатку као што је помоћ команданту у успешном решавању проблема командовања у савременом рату.

Поставља се питање: који је основни задатак сваког официра у штабу? Исто онако као што је први задатак сваког штаба да омогући команданту најуспешније командовање и управљање трупама, основни задатак официра на штабној дужности састоји се у томе да беспрекорно обавља своју функцију у апарату где је постављен да ради. Истина, могло би се с правом рећи да је то дужност сваког официра, ако се не би сагледала извесна разлика која постоји између послова које по својој функционалној дужности обавља официр на служби у штабу, и оних које обавља официр на командној дужности. Док је официр који се налази на командној дужности у трупи самостална личност, везана искључиво за свој командни положај, дотле официр на служби у штабу претставља један део командантове личности, и који тежи да што више помогне своме команданту. Али, то не значи да је официр на штабној дужности техничко лице, човек без солидног знања и свога ја, и човек без јаким морално-политичких квалитета. Напротив, он врши припреме за операције, проучава елементе постављених проблема и у сажетој форми подноси образложене предлоге своме команданту.

За штабне послове треба бирати најспособније официре који су претходно завршили одговарајуће општевојне академије и школе. Штабни официр треба да буде интелитант и да има свестрано опште образовање, високу војничку спремност и позитивне моралне особине. Он мора солидно познавати своју армију, њену организацију, формацију, доктрину, као и све прописе у којима се огледају тактичка начела и живот армије. Зато он треба интензивно да студира поред својих стручних предмета — тактике и стратегије — још и многе друге предмете, а у првом реду историју ратова, стратегијску географију, војну администрацију, фортификацију, топографију, статистику, политичку економију, дијалектички и историјски материјализам, итд.

За стручно оспособљавање штабних официра примењују се разне форме рада, као што су: генералштабна путовања, командно-штабне ратне игре, штабни тренажи, родовске вежбе, војногеографске и друге студије и индивидуалан рад проучавањем литературе.

Данас се у свима савременим армијама редовно изводе генералштабна путовања¹⁾ са вишим генералштабним официрима, затим са официрима предвиђеним за штабне службе, са слушаоцима виших војних школа, командантима здружених јединица, и као испитна путовања за положаје команданата виших здружених јединица.

¹⁾ Прва генералштабна путовања увео је још 1808 године начелник пруског генералштаба, генерал Шарнхорст, а даље их је развио генерал Лифлинг. Генералштабна путовања, слична данашњим, спроводио је генерал Рајер, претходник Молткеа, који је 1848 године био начелник пруског Генералштаба. После рата 1870/71 године оваква путовања увеле су и друге армије. Код нас (у старој Српској војсци) уведена су 1879 године, али су посебан значај добила тек пред Балкански рат 1912, под руководством војводе Путника, који их је изводио са генералштабним официрима и будућим командантима дивизија.

Циљ путовања је да се официри самосталним решавањем одговарајућих тактичко-оперативних задатака на земљишту оспособе за извршење штабних послова и у руковођењу бојем и операцијом већих јединица. Она се изводе на важним оперативно-стратешким правцима, и то начелно са мањим групама, у којима не би требало да буде више од по 8—10 официра, пошто је рад са већом групом много тежи.

На овим путовањима сви учесници могу решавати задатке једне стране, или двострано тако да једна половина ради задатке у улози једне, а друга половина у улози друге стране. Први случај је лакши за руковођење. Учесници могу добијати усмене или писмене задатке, што зависи од плана руководиоца путовања. У сваком случају, треба их стављати у реалну ситуацију и тежити да се сваког дана дају нови кратки и јасни задаци, који треба да одражавају нову ситуацију на бојишту. Задаци, такође, треба да обухватају разне проблеме и најважнија питања из штабне службе (једног дана учесници могу да донесу одлуку, другог дана да напишу заповест или да израде писмену процену ситуације, трећег дана да направе план марша, итд.). Веома је важно да се задаци унапред припреме и да се слушаоцима одреди реално време које би стварно имали и у ратним ситуацијама и да се пусте да слободно самостално раде. Руководилац путовања треба да им одреди тачно време и место где ће предати своје радове, које ће обавезно пре поласка на нови задатак бранити пред руководиоцем путовања.

За руководиоце путовања треба одређивати спремне официре који имају ратно искуство и пуно смисла за руковођење и вешто приказивање рада онако како би се и у рату одвијао.

Поред општевојних официра на путовање треба водити и више официре родова војске и служби како би се могли обавити сви послови који се отправљају у вишим штабовима и како би само путовање било реалније.

На путовањима се може успешно применити и такав метод у коме се не би унапред састављали никакви задаци од стране руководиоца путовања, већ би официри изашли на одређени правац, отсек, зону или фронт, а потом самосталном студијом и размишљањем разрадили једну до две варијанте дејства на одређеном земљишном простору. У том случају, официри би сами морали да створе одговарајућу оперативно-тактичку претпоставку за обе стране, да из анализе могућности једне и друге стране процене коју ће варијанту дејства обрадити за своју страну, и, на крају, да израде план дејства. Или, руководиоца путовања може да одреди само оперативно-тактичку радњу (напад, одбрану, итд.), а све друго да претпоставе и обраде учесници путовања. Да се овај метод не би претворио у обично састављање тактичко-оперативних задатака (које официри скоро свакодневно врше у циљу извођења обуке) путовања треба изводити у зонама граничних фронтава. На тај начин, она могу добити карактер студије тих фронтава, на основу које се може вршити израда (по произвољној претпоставци) плана дејства на њима.

Например, за израду солидног плана одбране на неком правцу на граничном фронту учесници морају добро да познају материјалне могућности суседне земље, њене оружане снаге и ратни потенцијал; њену политику; највероватније оперативно-стратeгиске концепције; важност и погодност дотичног операциског правца за обе стране; створ земљишта (препреке, преграде, итд.), и да упоредном анализом ових и других фактора дођу до закључака који ће им омогућити да разраде једну до две варијанте одбране тог правца.

Наравно, овај метод рада знатно је тежи од осталих, јер захтева да официр поседује солидно општевојно образовање, али је зато врло користан, како за саме офицере, тако и за армију у целини. Такав рад би допринео бољој тактичкој реализацији ратних планова.

Колико се много полагало на ово путовање најбоље нам говори овај пример: сваког лета и јесени Шлифен је лично руководио по једним оваквим путовањем, наизменично на источној и западној граници државе. Зима је коришћена за оперативне студије и ратне игре. Решавањем задатака на тим путовањима, он је вршио солидна оперативна разматрања на важним правцима и истовремено учесницима пружао могућност да упознају земљиште на коме ће се одигравати будуће операције. Он је по цео дан проводио на коњу, а после тога радио за писаћим столом до 2 и 3 часа ујутру. Из овог излагања се јасно види коликом је интелектуалном и физичком напору изложен сваки учесник путовања.

У поређењу са генералштабним путовањима, метод командно-штабне ратне игре (вежбе) претставља виши степен и савршенију форму обуке, јер се овде не ради само о индивидуалном оспособљавању официра, као што је то случај на путовањима. На оваквим се вежбама команданти обучавају командовању трупима у руковођењу штабовима, а штабови колективном раду, на припреми командантове одлуке и у руковођењу трупима за време борбе. Осим тога, на њима учествује много већи број официра и техничког апарата, од најнижих функција до функције команданта здружене јединице, а ако још учествују и трупе, онда се тај рад највише приближава ратним условима.

Обим ратних игара зависи од циља који се жели постићи. На њима у првом реду треба претресати питања оперативног и тактичког дејства јединица, према способностима и положају учесника. Вежбе обавезно треба да буду двостране зато што се тиме учесници доводе у ситуацију која је најприближнија ратној, и што се једновремено обучава скоро двострук број официра. За ове се вежбе морају обезбедити савремена средства везе, без обзира да ли ће се изводити са трупом или без ње. Оне треба да трају онолико дана колико би, приближно, дотична радња трајала и у ратним условима. На њима, по моме мишљењу, не треба правити никакве „оперативне скокове“, јер се таквим скоковима удаљава од ратне ситуације и ствара збрка у раду команди и штабова. Исто тако, не треба замишљати од дана да је ноћ, или замишљати да је извршено премештање командног места, а оно стварно стоји онде где је било на почетку вежбе.

Руководећи састав треба добро припремити, али водити рачуна да не буде гломазан. У задатку за вежбу не би требало предвиђати више борбених дејстава (на пример: марш и борбу у сусрету, затим прелазак у одбрану и на крају прелазак у напад), јер је много боље да се једно питање добро савлада него три питања слабо.

Ми сматрамо да такозвани „комплексни задаци“ (са претпоставком и детаљним решењем) ометају правилно одвијање вежбе. Ако се они примењују, онда се у вежби све мора развијати онако како је то „руководство разрадило“, тако да то не личи на вежбу у којој се обучавају официри, већ постаје нешто слично односу између редитеља и глумаца. Зато је најбоље да се за командно-штабне ратне игре састави основни задатак и размисли о најбољим могућим решењима, а да се све остало изводи према најбољим одлукама учесника.

Неоспорно је да су командно-штабне игре врло корисно средство за усавршавање официра, који на њима стичу вештину у изради заповести, у планирању и организацији намераваних дејстава, у процени земљишта и његовог утицаја на тактичке радње, као и у вршењу низа тактичких прорачуна и доношењу закључака.

У процесу извођења ових вежби долази до пуног изражаја незвесност учесника у погледу ситуације код противника и његових намера. Поред тога, овакве вежбе присиљавају учеснике да се темељно баве теориским студијама потребним за успешан рад на вежби и за формирање вишег тактичког осећаја.

У мањим размерама ове вежбе могу се изводити на рељефима, на којима је претстављено одговарајуће земљиште. Оне се такође могу изводити на скраћеним отстојањима са средствима везе која би се инсталирала по учионицама, али са слабијим резултатима од оних који се постижу на земљишту.

На овим вежбама треба обратити нарочиту пажњу на коришћење правилне терминологије, тајно командовање трупима и доктринарна решења.

Метод такозваних „штабних тренажа“, „стручних штабних тренажа“, као и „чистих родовских вежби“, који се примењују у Совјетској армији и који се, можда, у извесној мери понегде задржао и код нас, по мом мишљењу је штетан, јер спутава иницијативу рада штабова и од штабних официра ствара уске специјалисте и бирократе.

У чему је суштина овакве обуке штабова и како се она проводи?

Циљ штабног тренажа је да се официри штаба оспособе за успешно обављање својих „функционалних дужности“, на тај начин што би се сваке друге недеље решавао по један тактички или оперативни задатак из домена штабне делатности. Уствари, уместо решавања неког „штабног задатка“, све се своди на писање непотребних докумената и на дуге и бесплодне процене по одељењима. Чињеница да се за ову обуку одређује минимално време, и то у интервалима од 7—10 дана, доволно убедљиво говори да од те обуке не може бити никакве користи, јер се за то време не може солидно прорадити ни једно питање из делокруга надлежности штаба. Прекидање континуитета у настави по једном задатку такође негативно утиче на успех

ове врсте обуке штабова. По моме мишљењу, за обуку штабова сасвим је довољно ако се, поред свакодневног рада на својим функционалним дужностима, проводе путовања, командно-штабне ратне игре и маневри. У том случају штаб би се стварно обучавао ономе чему је намењен, те му не би били потребни још неки посебни тренажи, као да штаб живи сам за себе и због себе.

Циљ „стручних тренажа“ је да се поједина одељења (отсеци) у штабовима тобоже „оспособе“ за вршење својих редовних функција. Они се изводе сваке седмице по 2—3 часа, под руководством начелника одељења (отсека) и по засебним плановима за свако занимање. Ту, например, начелник персоналног одељења обучава своје официре по питањима персоналне службе; начелник финансиског одељења их обучава по финансиским, а начелник мобилизациског одељења по мобилизациским пословима; исто тако и сви остали вежбају своје потчињене. За ову обуку састављају се и посебни задаци, који најчешће немају никакве везе са пословима ових органа у њиховом свакодневном практичном раду, тако да се узалудно губи време и официри одвајају од свог свакодневног посла. Зар има смисла да, например, начелник персоналног одељења тренира своје официре по једној произвољној претпоставци — како треба да води персоналну политику, иако је цео његов живот и рад у трупи управо везан за практичне проблеме те политике? Да ли има смисла да дактилографи за време тренирања преписују новине? итд.

Досадашња пракса је јасно показала да би се ови тренажи могли без штете укинути као посебна форма обуке; могли би се задржати само тренажи за артиљериске старешине на којима би се официри вежбали у припремама за гађање, као и за официре везе, на којима би се они обучавали практичном раду на одговарајућим средствима.

Поред свих других вежби које се изводе по карти или на терену, у делокругу родова и служби (а по наставном плану и програму), изводе се и посебне, „*чисто родовске вежбе*“. Тако, уместо да се официри родова и служби обучавају како ће најуспешније наћи право место одговарајућем роду и служби у једној операцији или боју, овом врстом обуке родови и службе се издвајају из армије као целине и претварају у факторе који могу самостално да живе и да се боре. Иначе, не може се на други начин објаснити да, например позадина, инжињерија, артиљерија, па чак и служба хемиске заштите, изводе посебне тактичке вежбе са официрима родова у општевојним штабовима кад се зна да нигде посебно не иступају, ни у време мира ни за време рата.

Познато је да сви задаци родова и служби проистичу из општевојног задатка и да се на њему заснивају. Према томе, рад родовских јединица, њихових штабова, као и органа родова у штабовима здружених јединица, уствари се своди на планирање и извођење оних задатака, који према конкретной ситуацији имају да обезбеде извршење задатка односне здружене јединице у целини. Из овога јасно произилази да се обука официра родова не може вршити изоловано, већ само по општевојном задатку и у оквиру њега. Таквом би обуком,

на пример, артиљериски штабови и старешине добили солидну основу за свој рад, тако да у процесу планирања и извођења боја могу успешно наћи место артиљерији, и то у условима који су најприближнији ратним; артиљериске старешине би се најбрже и најреалније упознавале са физиономијом здруженог боја, а кроз вежбе у заједници са општевојним штабовима и јединицама најбоље би се остваривали потребни услови за узајамно разумевање и садејство, што је од прворазредног значаја за савремени здружени бој. Осим тога, кроз заједничке вежбе стварају се навике и јача тактички осећај за што правилнију употребу артиљерије од стране општевојних команданата. Природно је да би од овакве обуке и сви други родови и службе имали све наведене користи.

Посебно је питање зашто се у оквиру здружених вежби често „заборавља“ на артиљерију, инжињерију, итд. и зашто су ти родови често „терет“ општевојном команданту. Узроке за ове и овакве појаве треба тражити, у првом реду, баш у недовољном коришћењу заједничких вежби, преко којих би се општевојни руководиоци навикли да воде рачуна о правилном искоришћавању свих родова и служби, и искристалисао став о томе у којој се мери општевојни командант може бавити родовима, и шта треба да захтева и да очекује од начелника родова и служби.

Али, и поред тога што стојим на гледишту да општевојне вежбе и игре треба да буду основна форма обуке официра родова, ипак су потребне и неке родовске вежбе, на којима би се официри родова стручно оспособљавали за успешно обављање штабних функција по свом роду у оквиру здруженог боја — операције. Јер, командно-штабне ратне игре и вежбе, које изводе општевојни штабови здружених јединица, претстављају целину и завршну форму увежбавања штабова као јединственог колектива у извршавању заједничких послова на припреми и руковођењу бојем — операцијом, под разним околностима. Ради тога се не сме и не може дозволити да официри родова и отсеци у целини долазе на ове вежбе слабо припремљени, нарочито у погледу савлађивања технике и брзине израде одговарајућих борбених докумената.

Тако, на пример, са штабним официрима родова могле би се изводити следеће стручне вежбе:

а) код артиљерије:

— испитивање рада артиљериске групе, унутарње организације и функционисања организације и управе ватром;

— планирање гађања;

— избор, уређење и премештање ВП;

— планирање марша артиљериских јединица на различитом земљишту и на јединственој маршрути;

— скраћена и потпуна топографска припрема, итд.;

б) код инжињерије:

— планирање и израда мостова;

— израда и оправка путева;

— планирање и извршење постављања минских поља и других вештачких препрека;

— постављање димних завеса, итд.;

в) код везе:

— израда документације, планирање и реализација веза у конкретним условима, по задатку;

— испитивање норми рада на организацији везе, у раду средстава везе, провера капацитета саобраћаја на појединим средствима;

— правилно планирање таласа;

— проверавање појединих искустава, испитивање појединих теориских поставки у измењеним условима, испитивање могућности рада појединих средстава и јединица за везу у специјалним околностима, проучавање нових формација јединица и могућности примене нових средстава везе;

— провера могућности примене нове организације рада, измењене документације и друкчије организациске структуре отсека за везу;

— планирање и руковођење вежбама са јединицама за везу;

— организација и извођење специјалних опитних и тренажних вежби са појединим средствима везе;

— увежбавање технике рада, примене ТКТ, организације центра везе, итд.;

г) код позадине:

— савлађивање елементарних техничких и тактичких појмова и знања, без којих се не би могли укључити у тактички рад здружене јединице као целине;

— планирање и постављање разних санитетских установа (ЧРП, БП, ПП, ДМЦ, итд.);

— планирање, организација и рад пољских пекара, итд.

Слично овоме могли би се обучавати и официри осталих позадинских служби и других родова.

Официри позадинских служби, који се налазе у општевојним штабовима здружених јединица (заменик команданта за позадину и његови непосредни органи), обучавали би се одвојено, на сличан начин, с тим што би најпре савладали елементе сваке службе и позадине као целине (управне органе, позадинске јединице и установе материјалне резерве, позадински рејон, итд.), а затим се укључили у тактички рад општевојног штаба.

Иако специјална обука официра родова и служби има претежно карактер упознавања технике, она је нужна, јер ако официри рода нису добро упознати са својим родом и службом, онда они не могу успешно да раде и сарађују у штабу здружене јединице. Зато ове вежбе треба изводити не само са официрима који су у јединицама родова, већ и са оним официрима родова и служби који се налазе као органи у штабовима здружених јединица.

Војно-географске и друге студије претстављају веома користан метод за усавршавање официра. Такве студије врше виши официри

према плановима одговарајућих школа и трупних команди. При томе се студирају поједина ратишта, војишта, или бојишта на којима су раније извођене војне операције или се могу изводити у будућности. Студије се врше изучавањем стратегиске географије, географских, хидрографских, орографских и других карата, као и низа других материјала и планова, које официрима треба ставити на расположење. Зависно од простора који се студира треба одредити одговарајуће време за рад и официрима омогућити повремено излазак на терен. То је сасвим изводљиво у вишим трупним штабовима, а слушаоцима Више војне академије треба давати такве студије као дипломске радове. Од оваквог рада постижу се огромне користи, јер је познато да сваки рат доноси велике новитете, како у техници тако и у оперативно-стратегиским поступцима. Ако се не би водило рачуна о савременим факторима и не би имала перспектива за будућност, онда искуства могу често да доведу и до неправилних схватања и поступака. А баш географске студије треба да дају решење како ће се тај елемент стратегије користити у савременим условима.

Изучавање литературе (домаће и стране) је неопходан метод усавршавања официра на штабној дужности. Зато сваки официр безусловно треба да овлада бар једним страним живим језиком, како би из литературе могао да прикупља и користи све што му је потребно за његово лично усавршавање. Недовољно праћење војне литературе пред Први светски рат створило је код Француза погрешну претпоставку о јачини Немачке армије. Они су рачунали да Немци имају 22 уместо 34 армиска корпуса, само зато што нису били обавештени да су резервни корпуси истоветни са активним, иако се све то могло видети у немачкој штампи.

Официрима треба учинити доступном: страну штампу, полузваничне извештаје, расправе у страним парламентима, буџетске дебате, извештаје војних изасланика, војних делегација и комисија и др. Нарочиту пажњу треба поклонити иностраним војним часописима у којима се могу наћи подаци о војној доктрини, организацији и формацији, расправе о тактичким, оперативним, стратегиским и војно-политичким проблемима и наставним гледиштима и методима. Студијом ових материјала и правилним коришћењем стечених знања штабни официри ће моћи добро да упознају вероватне противнике и савезнике, а штабови у целини ће бити оспособљени за извршење својих задатака, и то утолико више, уколико успешније буду примењивали и остале, напред наведене методе обуке.

Генерал-мајор **ВЕЛИМИР КНЕЖЕВИЋ**

О ИСПИТУ ЗА ЧИН ПУКОВНИКА РОДОВА ВОЈСКЕ

На основу Правилника и програма за полагање испита за чин пуковника родова војске предвиђено је да кандидати решавају један општевојни тактички задатак у оквиру дивизије и један стручни родовски задатак. За општевојни задатак Испитна комисија редовно припрема и кандидатима даје да обраде и реше задатак у улози команданта дивизије и неки од докумената у улози начелника I отсека (план марша, табеларни план боја, план одбране, заповест и др.). За родовски задатак кандидати добијају да реше и разраде само план организациско-тактичке употребе свога рода у оквиру здружене јединице.

Општевојни задатак, који кандидат решава у улози команданта здружене јединице, неоспорно је потребан за проверу знања и способности кандидата за чин пуковника рода војске, нарочито у погледу његовог познавања тактике и суштине командовања здруженом јединицом. Међутим, кандидати свих родова, осим пешадије, баш ову материју мање познају. Недовољно познавање опште тактике у обиму потребном за успешно командовање здруженом јединицом у улози општевојног команданта је и природно, јер треба имати у виду да им то није било омогућено ранијим школовањем у оквиру рода, нити њиховим радом и практичним животом на функцијама у одговарајућем роду. Због тога, без обзира на то што има појединачних случајева да се ретки појединци својом вољом и талентом показују као способни општевојни руководиоци, сматрам да би било правилно, а и нужно, изменити критеријум оцењивања оба задатка. Заправо, требало би сваког кандидата у првом реду проверавати и најстрожије ценити из оквира његовог рода, а из опште тактике толико колико му је потребно да добро и сигурно употребљава свој род. Иако се у томе не може тачно утврдити мера општетактичког знања (а то не треба ни захтевати), ипак ће се, с обзиром на састав комисије — коју делом сачињавају и официри рода из којег су кандидати — у сваком конкретном случају моћи са довољно сигурности оценити да ли кандидат влада овом материјом толико колико је потребно за правилно руковођење дотичним родом. Другим речима, требало би да Испитна комисија води рачуна о томе из кога је рода кандидат који полаже испит, као и да буде еластичнија при провери

и оцени његовог знања из опште тактике. Поред тога, решавањем општевојног и родовског (али чисто тактичког) задатка може се само незнатно проверити способност неког кандидата за пуковничку функцију његовог рода, а у највише случајева ни то се не може никако установити, као например: његова способност у улози команданта понтоњирског или пионирског пука (чија функција скоро искључиво захтева организациско-техничку способност планирања и подизања мостова на великим рекама или за израду путева и разних фортификациских објеката и решавање стручних задатака), или рецимо, команданта пука везе (чија је искључива дужност техничко уређење, организација и правилна експлоатација ЦВ, или планирање и извођење правца жичне везе са сталним линијама и др.) или команданта артиљериског пука у улози команданта ДАГ-а, КАГ-а, ПААГ-а, као и способности за извршење других задатака по многобројним организациско-техничким питањима.

Други задатак, иако не излази из оквира тактике рода, је потребан и користан за кандидате и њихов развој, за сам род и специјално за оне функције дотичног рода које су предвиђене у командама — штабовима здружених и оперативних јединица. Својим радом у току припрема кандидати се усавршавају, а на испиту проверавају из организациско-тактичких знања свога рода, а исто тако и из општетактичких знања у обиму који им је потребан за правилну примену и ангажовање рода у склопу здружене или оперативне јединице, за одређену ситуацију и тактичку радњу.

Као што се види, према садашњем стању ствари, кандидати се припремају, усавршавају и на испитима проверавају из знања опште тактике и тактике свога рода, али је организациско-стручна материја, која, заправо, и чини род, скоро потпуно занемарена. Уствари, кандидати се припремају и проверавају више за улогу команданта и друге органе штаба здружене јединице него за руководиоца свога рода, јер се од њих захтева да на испиту решавају чисто тактичка питања, која су нужна за комплексан рад на организацији и планирању команде здружене јединице као целине. Међутим, и органи рода у општевојној команди — штабу, који чине мањи део од укупног броја пуковничких функција рода, мора бити способан не само да поднесе предлоге своје општевојном команданту, а затим да планирају употребу свога рода, већ и да помажу и контролишу извршење планираних задатака, да усклађују рад разних специјалних јединица и делова свог рода и да, према потреби, интервенише на лицу места. Поред тога, основу пуковничких функција у сваком роду чине команданти пукова, руководиоци школа и курсева и разни наставни и други органи, којима стручно-техничка материја рода претставља суштину и готово искључиви посао саме функције.

Поставља се питање: шта из оквира рода треба још захватити овим испитом, тј. коју тематику треба предвидети као најкориснију и најнужнију? Јасно је да овај програм не би требало свести искључиво на изучавање и проверу знања из примене нижих јединица (чете, батаљона), тј. на оно што се изучава у разним школама и полаже

на испиту за чин капетана и мајора, већ обухватити организациско-техничко руковођење у планирању и извођењу задатака које организују и врше команданти пукова рода војске. На овај начин, кандидат би се спремао и на испиту проверавао у улози команданта: ДАГ-а, КАГ-а, ПААГ-а, пука везе, пионирског, понтонирског и др. пукова, при чему би решавао разне организационо-стручне задатке. Природно је да је за правилно решавање ових питања неопходно познавање технике свога рода. А сваки старешина рода, баш ради познавања ове техничке основе, и носи своју родовску специјалност, коју је стекао у школи и свакодневной пракси на разним функцијама у свом роду.

Према напред изнетом, по моме мишљењу, било би потребно да Испитна комисија убудуће, при разради и давању задатака, измени и надопуни материју коју је досада давала на испиту за чин пуковника рода, с тим што би се и даље задржало решавање општевојног и родовског задатка (управо, организациско-тактичка материја рода), јер би тиме била захваћена и општа тактика и тактика рода, тј. тактика у целини. Поред тога, кандидатима родова војске требало би обавезно давати и чисто стручни, родовски задатак, у улози команданта пука — бригаде њиховог рода у одређеним ситуацијама и задацима, као што се то већ сада ради при полагању испита за чин пешадиског пуковника. Осим тога, Испитна комисија треба да буде еластичнија и слободнија у избору форми, у захватању и давању целине тактичке и стручне материје. Тако, на пример, на једном општевојном тактичком задатку кандидат из рода везе може дати оба тактичка решења, тј. и у улози команданта здружене јединице и у улози начелника везе те јединице, с тим да чисто стручни задатак добије одвојено и да га посебно решава. Или се, у другом случају, може дати посебно општевојни а посебно родовски тактички задатак и на тај родовски надовезати чисто стручни задатак, или за сваку тематику припремати и решавати посебан задатак, или на неки други начин који ће Комисија одабрати као најпогоднији у некој ситуацији.

По моме мишљењу, измене у овом смислу дале би више користи не само за сваки род и развој његовог кадра, него, у првом реду, за здружене и оперативне јединице, па и Армију у целини, јер општевојном команданту није тешко да успешно здружава добро и стручно способне јединице родова, док на другој страни, слабо оспособљене јединице родова не могу остваривати ни најидеалније планиране задатке. Одређивањем овакве тематике при разради задатка за кандидате обухватила би се тактика у целини и примена рода, тј. и тактичка и стручно-техничка способност за пуковничку функцију рода.

ИЗ ИСТОРИЈЕ РАТНЕ ВЕШТИНЕ

Генерал-потпуковник **САВО ДРЉЕВИЋ**

БЕОГРАДСКА ОПЕРАЦИЈА

10—22. X. 1944 године

Средином 1944 године на свим фронтovima Европског ратишта постигнути су велики стратегиски успјеси, тако да је отпорна снага Њемачке армије на Источном фронту, у Француској и у Италији брзо слабила. На Југословенском ратишту ситуација је била такође врло повољна. Наша слободна територија се све више ширила, а све већи број наших дивизија угрожавао је не само окупаторске и квислиншке снаге на нашем тлу, него је доводио у питање и само извлачење њемачких снага из Грчке.

Послије низа успјешних операција наших снага, које су извођене у циљу ослобођења Србије и нашег главног града Београда, до краја септембра 1944 године створена је велика слободна територија у Западној Србији, Шумадији, Топлици и Источној Србији. Непосредно прије почетка Београдске операције наше снаге у Србији биле су груписане у двије армиске групе. Прва армиска група, у чијем су саставу били 1 пролетерски и 12 корпус, била је усмјерена за дејство према Београду, а Друга армиска група, коју су сачињавали 13 и 14 корпус, имала је задатак да са 13 корпусом јужно од Ниша затвара моравски правац и да са 14 корпусом у Источној Србији садејствује совјетским снагама из Бугарске и Румуније при прелазу границе и форсирању Дунава.

Пошто је почетком октобра била спремна за дејство према Београду, Прва армиска група оријентисала је 12 корпус на правцу Обреновац — Београд, а 1 пролетерски на правцу Младеновац — Београд, ради заједничког дејства са дјеловима Совјетске армије.

На дан 10 октобра све дивизије 1 пролетерског корпуса биле су у контакту са непријатељем, и то у слиједећем распореду: 21 дивизија у покрету према Великој Плани; 5 дивизија на просторији Паланка — Младеновац; 1 пролетерска дивизија око Младеновца; 6 пролетерска дивизија на просторији Губеревац — Барајево — Мењак и 17 дивизија сјеверно од Крагујевца; 16, 36 и 11 дивизија 12 корпуса биле су распоређене према Обреновцу, а 28 дивизија на просторији УБ — Коцељево.

Четврти оклопни корпус Совјетске армије (приближно двије мото-стрељачке бригаде, до двије бригаде тенкова, 4—6 артиљери-

ских пукова — рачунајући и минобацаче — и остала ојачања), последице заједничког дејства са јединицама њиховог 68 стрељачког корпуса и нашим 14 корпусом у Источној Србији, избио је 11 октобра у рејон Велике Плане, Паланке и Наталинаца, гдје су се већ налазиле наше јединице. Послије тога, јединице 68 стрељачког корпуса скренуте су на правац Крагујевац — Ранковићево.

Главни задатак 4 оклопног и 68 стрељачког корпуса, који су наступали јужно од Дунава, био је обезбјеђење бока главних снага Совјетске армије која је наступала преко Румуније и Мађарске. Извршавајући овај задатак, ове су снаге уједно помогле нашој Армији у ослобођењу Србије и Београда, док је последице ослобођења Београда обезбјеђење бока и крила дјелова Совјетске армије у Мађарској у цјелини преузела на себе наша Армија.

Све њемачке снаге у Србији припадале су армиској групи „Фелбер“. Повлачећи се пред совјетским и нашим снагама из Сјевероисточне Србије, њемачке јединице, које су биле потиснуте јужно од линије Петровац, Паланка, Младеновац, ушле су у састав новоформираног 34 армиског корпуса. Овај корпус имао је задатак да се прикупи у рејону Крагујевац — Ранковићево и помогне повлачење Групе армија „Е“ из Грчке и Македоније на сјевер. Њемачке јединице сјеверно од поменуте линије потпале су под команду Друге оклопне армије, која је имала задатак да по сваку цијену брани Београд до доласка јединица Групе армија „Е“. На тај начин, у саставу непријатељских снага, које су учествовале у Београдској операцији, нашле су се многобројне и разнолике јединице: 5 полицајски мотопук и 696 мото-батаљон пољске жандармерије у рејону Обреновца; један батаљон 734 пука 117 дивизије, батаљон бјелогардејаца, допунски батаљон 7 СС дивизије и једна чета тенкова у рејону Моштаница — Меља — Гунцати; 117 ловачка дивизија без 749 пјешадиског пука, већи дио 1 и 2 полицајског пука, 5 пук за заштиту железница, 282 Landeschützen батаљон, један рударски батаљон из Костолца и један батаљон руског заштитног корпуса на просторији Авала, Љута Страна, Младеновац; 2 батаљон 2 полицајског пука у рејону Смедерева; 2 батаљон 18 полицајског пука код Гроцке и Ритопека; тзв. Српски добровољачки корпус у рејону Смедерево, Раља, Београд; 440 тврђавска бригада и 38 противавионски пук у ужем рејону Београда; на Бановом Брду 549 и 566 артиљериски дивизиони; на Дедињу и Вањици артиљериска група из Друге оклопне армије; на Ади Циганлији и Бежаниској Коси четири артиљериске групе из Друге оклопне армије; 1 брдска дивизија, 2 пук „Бранденбург“ и неки дјелови 3 полицајског пука у покрету према Пожаревцу из Источне Србије; 92 мото-бригада у покрету према Пожаревцу из Београда; борбена група „Фишер“ састава: 14 пук 7 СС дивизије, 749 пук 117 дивизије и дјелови 1 пука „Бранденбург“ и руског заштитног корпуса у рејону Крагујевац — Топола. Од 17 октобра у борбама за Београд учествовала су још и два батаљона 750 пука 118 дивизије. Укупна јачина Њемаца износила је око 40—50 пјешадиских батаљона, 4 тенковска батаљона, 12 артиљериских дивизиона разних

калибра земаљске артиљерије и 5 дивизиона ПА артиљерије са осталим дјеловима.

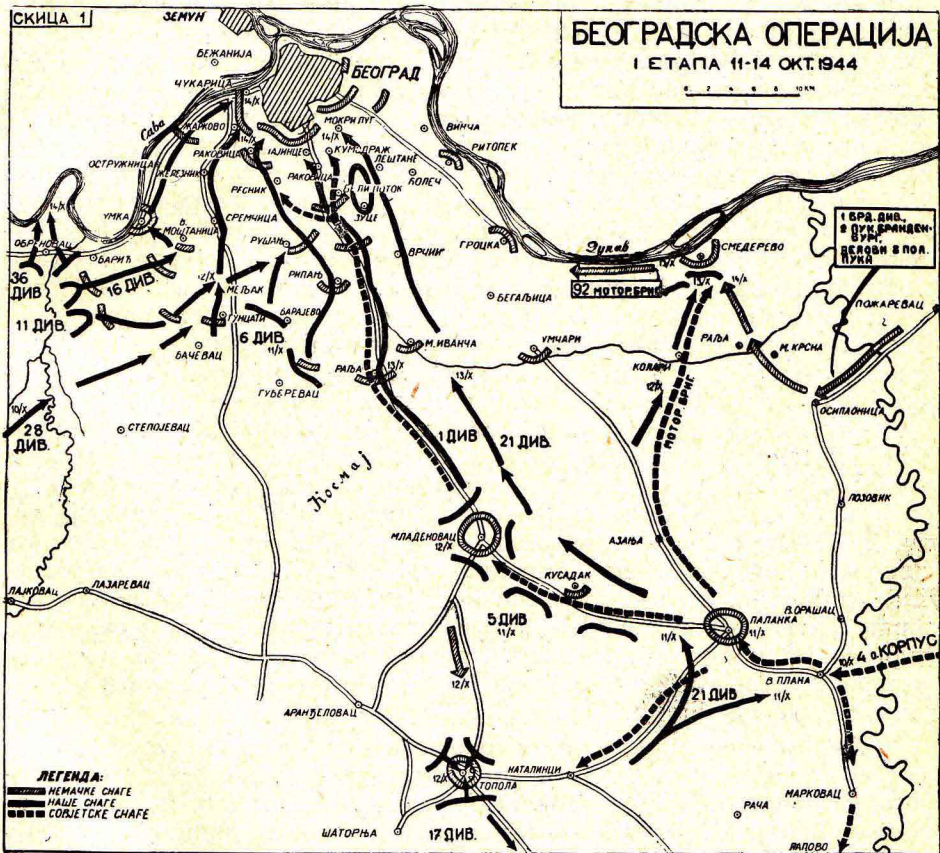
По плану одбране, Њемци су групним распоредом снага затварали све прилазе Београду. Спољна линија одбране ослањала се на Обреновац, Моштаницу, Рушањ, Ритопек и масив Авале, а испред те линије као истурене тачке брањени су Шабац, Младеновац и Смедерево. Непосредна одбрана града била је организована на линији: Чукарица, Баново Брдо, Бањички Вис, Велики Врачар. У унутрашњости града, као главна упоришта била су уређена жељезничка станица, блок зграда министарстава на углу Немањине и Кнеза Милоша улице, зграда Старог двора, хотел „Москва“, зграда биоскопа „Београд“, палата „Албанија“, Народна скупштина, Поштанска штедионица, Бајлонова пијаца, Прва мушка гимназија и Завод за израду војне одјеће. Калемегданска тврђава и ужи рејон Савског моста претстављали су последњи чвор одбране.

Београдска операција одвијала се у три етапе.

Прва етапа ове операције трајала је од 11 до 14 октобра, тј. од поласка у напад наших и совјетских дивизија до избјања на главни положај њемачке одбране на периферији града. Она је почела без претходног договора и општег заједничког плана штабова наших и совјетских трупа, зато што совјетска команда није пристала на такав план. Прва дејства отпочела су на лијевом крилу ноћу 10/11 октобра нападом дивизија 12 корпуса на Обреновац, Буковик и Јасеник. У току борби за Обреновац, Њемци су убацили своја појачања преко новоподигнутог моста код Забреци тако да је 36 дивизија задржана јужно и источно од Обреновца; 11 и 16 дивизија разбиле су дјелове њемачке 117 дивизије и батаљон бјелогардејаца на Буковику и 12 октобра заузеле Вранић и Малу Моштаницу, а Мељак у садејству са 3 бригадом 6 дивизије. У току 13 октобра 11 дивизија пребачена је у резерву у рејон Гунцати, Бачевац, док је 16 дивизија продужила наступање правцем: Умка — Остружница — Макиш, чиме је њемачка посада у Обреновцу била отсјечена од главнине снага у Београду. 28 дивизија наступала је правцем: Мељак — Сремчица — Жељезник — Жарково. Овога дана су 1 и 2 бригада 16 дивизије потисле противника до Макиша, гдје је непријатељ уз подршку артиљерије са лијеве обале Саве и Бановог Брда давао снажан отпор и организовао чврсту одбрану. 28 дивизија ушла је у Сремчицу и Кнежевац и са 17 бригадом избила пред Жарково. У току даљих борби до Београда дивизије 12 корпуса трпјеле су осјетне губитке од њемачке артиљерије са Бановог Брда, Чукарице и Аде Циганлије. Тек после тешких борби и уз знатне губитке, 1 и 2 бригада 16 дивизије сломиле су 14 октобра отпор Њемаца у Макишу и избиле пред Чукарицу, а 17 бригада 28 дивизије и 5 бригада 11 дивизије пред Жарково. Истог дана, 36 дивизија ослободила је Обреновац и одбацила његову посаду (5 полициски пук и батаљон Љотићеваца) преко Саве.

На десном крилу Прве армиске групе, по преласку Мораве и заузећу Велике Плане, ноћу 10/11 октобра 4 оклопни корпус проду-

жио је наступање и ујутру, 11 октобра, последије краће борбе са једним батаљоном 1 полициског пука и руског заштитног корпуса заузео Паланку, у чијем су се рејону дјелови наше 5 дивизије срели са јединицама совјетске војске. По ослобођењу Паланке, главне снаге 4 оклопног корпуса оријентисане су правцем Младеновац — Авала, на коме су се налазиле наше 21, 5 и 1 дивизија 1 пролетерског кор-

пуса, а касније и 6 пролетерска дивизија. Совјетска команда упутила је једну мотострелачку бригаду ка Смедереву, док је главнина 4 оклопног корпуса са дивизијама 1 пролетерског корпуса продужила наступање ка Београду, са првим задатком да се ослободи Младеновац и Топола, док је совјетска 113 дивизија упућена према Крагујевцу ради обезбеђења ове операције са тог правца. Иако су у току 11 октобра њемачке снаге биле блокиране у Младеновцу и Тополи,

ипак су дјелови њемачког пука „Бранденбург“ успјели да пробију нашу блокаду код Међулужја, прије но што је 12 октобра почео наш напад. Ови дјелови ојачали су одбрану у Тополи, која је, послје упорне одбране противника, ослобођена око 14 часова. Послије ослобођења Тополе дефинитивно је оријентисана према Крагујевцу и наша 17 дивизија.

12 октобра послје подне, 3 бригада 1 дивизије и 4 бригада 5 дивизије, уз подршку совјетских тенкова, извршиле су снажан напад на Младеновац и ослободиле га послје вишечасовне борбе. 5 дивизија продужила је наступање правцем Врчин — Лештане — В. и М. Мокри Луг и упутила 1 бригаду ка Смедереву. 1 дивизија и 4 оклопни корпус наступали су друмом Раља — Авала, 6 дивизија правцем Рипањ — Рушањ — Ресник, а 21 дивизија је задржана у резерви армиске групе. Њемци су покушали да задрже наше наступање код Раље, на Парцанском Вису, у Рипњу и Рушњу, али су брзо савладани. Ноћу, 13 октобра, послје ефикасне артиљериске припреме и снажног налета дјелова наше 1 и 21 дивизије и једне совјетске мото-стрелачке бригаде заузета је Авала, а ујутру и Кумодраж. 13 октобра је 1 бригада 5 дивизије, ојачана са нешто артиљерије и тенкова, нападала Смедерево, али се под бобром морала повући југозападно од овог града због пристизања првог ешелона њемачке групације из Источне Србије (1 брдска дивизија, 92 мото-бригада, 2 пук „Бранденбург“ и неке полициске јединице).

Заузимањем Авале, као посљедњег њемачког упоришта спољне одбране Београда, омогућено је брзо наступање нашим снагама ка Београду. Двије бригаде 1 дивизије и јединице 4 оклопног корпуса стигле су до Бањице већ рано ујутру 14 октобра. Пошто је савладала снажан отпор противника у Пиносави, гдје је заплјенила 9 топова, 8 бригада 1 дивизије наступала је ка Дедињу, садејствујући 6 дивизији, која је сломила јачи отпор непријатеља на линији Забран, Поље, Миљаковац, и избила пред Раковицу. Уз садејство једног совјетског батаљона и нешто артиљерије заузета је фабрика авионских мотора, а 2 и 3 бригада 6 дивизије заузеле су до 20 часова жељезничку станицу у Топчидеру.

Као што се види, у току ове етапе постигнути су озбиљни успјеси. Разбијени су, а дијелом и уништени, предњи дјелови непријатеља на свим правцима према Београду. У силовитом налету са полазног рејона Обреновац — Младеновац наше су дивизије, послје четири дана борбе, избиле истовремено са совјетским моторизованим колонама на прилазе Београду пред главне положаје њемачке одбране. На тај начин, њемачке јединице из Смедерева нијесу успјеле да уђу у град прије наших снага и да ојачају одбрану Београда. Њемачко командовање није више могло исправити ову грешку. На нашој страни, између Крагујевца и Београда, створена је велика слободна територија и чврсто обезбијеђена наша главнина од евентуалног продора њемачких снага са југа. Народ Шумадије свестрано је помагао нашој Армији и јачао њене редове стотинама нових бораца. Коначно су пропали нелојални и несавезнички планови совјетске

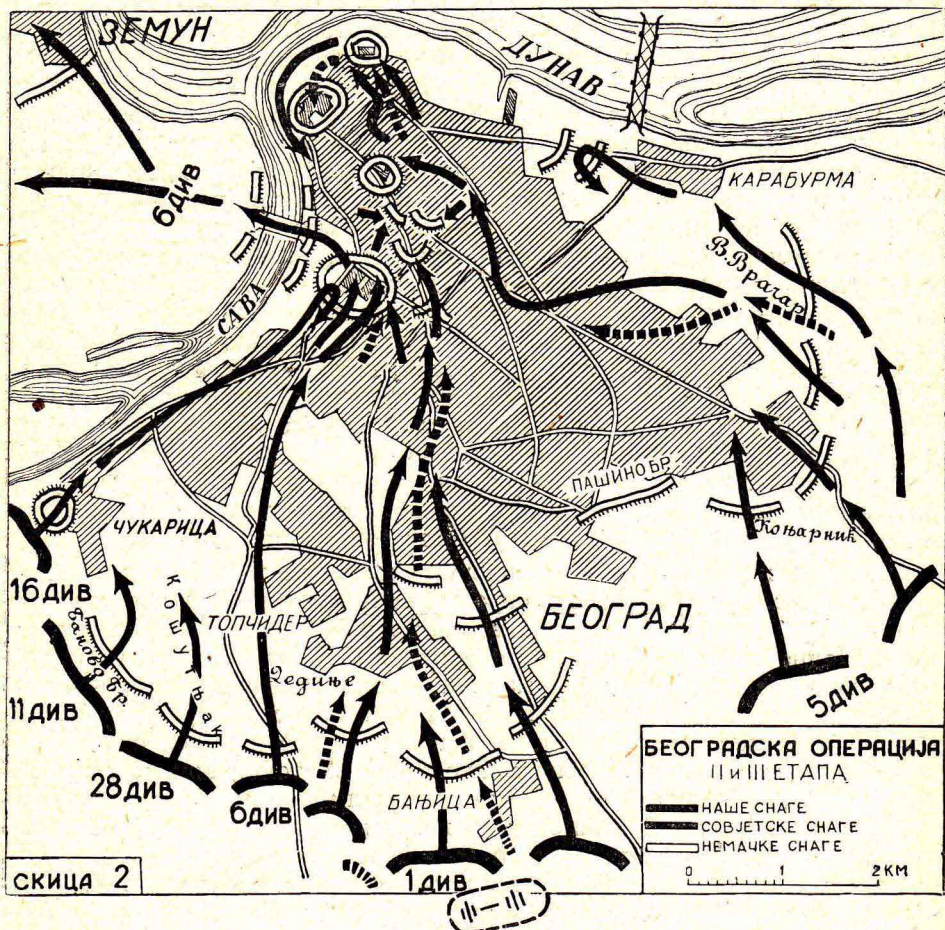
команде да се још у овој етапи битке за Београд наша Армија доведе у подређену улогу. Пошто се надала да ће наићи на слаб отпор Њемаца, она је покушала да само њене јединице заузму град, да би се Совјетска, а не наша Армија пред историјом афирмисала као ослободитељица Београда.¹⁾ Поред тога, руски команданти су покушавали да наше дивизије разбију по групама и батаљонима, да их потчине себи, и тиме онемогуће наше више командовање, што им, наравно, није успјело. Отсуство заједничког плана садејства осјећало се у току читаве прве, а дијелом и друге етапе.

Друга етапа обухвата период борби у самом Београду од 14 до 18 октобра и разбијање њемачких снага са правца Смедерева. Напад је изведен 14 октобра главним правцима са четири колоне. Прва колона, коју је образовао 12 корпус, нападала је са двије дивизије у првом и једном дивизијом у другом ешелону, правцем: Баново Брдо — Михајловац — Ж. станица — Савско пристаниште. 36 дивизија је задржана за блокирање Обреновца и обезбјеђење са тог правца. Друга колона, коју је образовала 6 дивизија 1 корпуса, нападала је правцем: Топчидер — Војна болница — Улица маршала Тита — Кнез Михаилова улица — Горњи град. 1 дивизија 1 корпуса, као трећа колона, нападала је правцем: Бањица — Дедиње — Булевар ослобођења — Улица пролетерских бригада — Дечанска улица — Калемегдан, а четврта колона, тј. 5 дивизија 1 корпуса, правцем: Булевар револуције — Улица „27 марта“ и даље Улица цара Душана, 21 дивизија 1 корпуса образовала је општу резерву на просторији: Бели Поток, Зуце, Лештане и служила за обезбјеђење правца од Смедерева. 4 оклопни корпус Совјетске армије дејствовао је углавном на правцу 1, а дијелом на правцима 5 и 6 дивизије, подржавајући наше стрељачке јединице артиљеријом и тенковима; на правцу дејства 12 корпуса није било совјетских дјелова.

Напад на непријатељску одбрану на прилазима града отпочео је 14 октобра, по реду пристизања појединих колона. Прво је отпочела напад 1 дивизија 1 корпуса, уз подршку једног артиљериског пука и једне совјетске тенковске бригаде. 8 бригада, у садејству са нешто тенкова и артиљерије, напала је око 15 часова Дедиње, које су Њемци жестоко бранили. Око 20 часова, на истом правцу ступила је у бој и 1 дивизија. Послије двочасовне борбе заузети су Дедиње и Бањица и продужено је наступање према Аутокоманди и Тргу Димитрија Туцовића. Иако су Њемци пружали јак отпор код Аутокоманде, Жељезничке болнице, у Делиградској улици и Карађорђевог парку, ипак је њихов отпор био убрзо савладан незадрживим јуришима наше пјешадије, уз подршку тенкова и артиљерије. Ујутру, 15 октобра, 1 и 8 бригада 1 дивизије избиле су пред Трг Дими-

¹⁾ Какав је био договор између наше и совјетске команде види се из депеше Врховног штаба од 5 октобра 1944 године: „...Наша је жеља, а и Руси су тог гледишта, да у Београд уђу прво наше јединице...“ Ово исто поновљено је и у депеши Врховног команданта од 13 октобра у којој се каже: „Код мене се налази официр за везу из штаба Толбухина. Договорили смо се да наше трупе прве уђу у Београд, или барем заједно“.

трија Туцовића. У даљем наступању 1 бригада је рокирана удесно до Улице „27 марта“ и Булевару револуције, док је 8 бригада, по заузећу Трга Димитрија Туцовића, продужила надирање Улицом пролетерских бригада и у току дана заузела Стари двор. Око 18 часова, 3 и 2 бригада 6 дивизије, послје двочасовне борбе, заузеле су Топчидер, а затим продужиле наступање Булеваром војводе Путника и 15 октобра ујутру преко Мостара, Сарајевском улицом и Улицом кнеза Милоша, избиле пред утврђени блок зграда министарстава.

На десном крилу је 4 бригада 5 дивизије напала 14 октобра око 23 часа са Стојичиног Брда на Лауданов Шанац и са два батаљона продрла до Булевару револуције, али су Њемци противнападом успјели да је одбаце на косе испред М. Мокрог Луга. Сјутрадан

око 8 часова, бригада је преко Карабурме избила до улице Буре Ђаковића, а један њен батаљон са тенковима до Техничког факултета. У току дана бригада је уз садејство тенкова заузела нову Електричну централу, простор око Кланице, Ж. станицу Дунав и В. Врачар.

На лијевом крилу, ноћу 14/15 октобра, 16 дивизија, 17 бригада 28 дивизије и 5 бригада 11 дивизије нападе су једновремено Чукарицу и Жарково. Њемци су пружали снажан отпор, нарочито на Чукарици, тако да су борбе настављене преко читавог дана 15 октобра. У току 15/16 октобра 1 и 2 бригада 16 дивизије, остављајући мање снаге за блокаду изолованих непријатељских упоришта, продужиле су наступање Штросмајеровом улицом и, сламајући упорну одбрану противника, избиле пред Ж. станицу. 17 бригада 28 дивизије и 5 бригада 11 дивизије водиле су 14 октобра жестоке борбе око Жаркова, које је ослобођено тек ноћу 15/16 октобра. По заузећу Жаркова продужен је напад на Баново Брдо, гдје је заплијењено 6 противавионских топова.

Док је главнина Прве армиске групе у току 15 октобра, уз подршку 4 оклопног корпуса, водила успјешне борбе у Београду, њемачке снаге које су наступале од Смедерева покушале су да се пробију у град. Њемачка претходница, коју је образовала једна мања моторизована колона пјешадије са нешто тенкова и артиљерије, пробила се овога дана око 13 часова до М. Мокрог Луга, гдје је разбијена и одбачена од стране 4 бригаде 5 дивизије. Тако је команда ове њемачке групације направила и другу тешку грешку, јер је, умјесто довољно јаког ешелона за пробој, упутила слабу претходницу која је доживјела пораз.

Пошто је правилно оцијенио опасност од ових њемачких снага, Штаб Прве армиске групе прикупио је 21 дивизију у рејону М. Мокрог Луга, а истовремено је наређено 5 дивизији да из уличних борби у граду извуче своје дјелове и да на југоисточним прилазима Београда по сваку цијену спријечи продор Њемаца у град. 15 октобра до 15 часова, 21 дивизија са 5 бригадом заузела је положај Забран, Шугавац, Шеварица, Голо Брдо, фронтом према р. Болечици, 4 бригада са три батаљона В. и М. Мокри Луг, док су се њен 4 батаљон и дјелови једне совјетске бригаде распоредили на В. Врачару; 5 дивизија задржала је 10 бригаду у рејону М. Мокри Луг, 4 бригаду са два батаљона на почетку Булевара револуције и В. Врачару, а два батаљона у граду.

За то вријеме, њемачке снаге које су се налазиле на просторији од Гроцке до Болечице, припремале су се да разбију нашу одбрану и изврше продор ка Београду. У том циљу поново је упућена претходница, али сада јачине око једног пука са артиљеријом и тенковима. 15 октобра око 19 часова, послије скоро двочасовне артиљериске припреме, ова борбена група пробила се кроз положаје 5 бригаде, овладала комуникацијом која води кроз М. Мокри Луг и избила на Стојичино Брдо, гдје је заплијенила оруђа једног совјетског артиљериског дивизиона. Са Стојичиног Брда Њемци су про-

дужили напад у три колоне: ка Коњарнику, Булевару револуције и преко Лаудановог Шанца ка В. Врачару. У међувремену, када су као појачања стигли 4 и 10 бригада 5 дивизије и по један батаљон 2 пролетерске и 4 бригаде 21 дивизије извршен је противнапад, тако да је њемачка група одбачена ка Лаудановом Шанцу и В. Врачару. 4 бригада 21 дивизије поново је заузела положаје испред М. Мокрог Луга према Болечу. Сада је Штаб Прве армиске групе наредио да се из града извуку: 2 бригада 21 дивизије, 2 бригада 6 и 13 бригада 1 дивизије и све три бригаде оријентисао према Лаудановом Шанцу и В. Врачару. У циљу ојачања одбране на овом правцу, совјетска команда је упутила батаљон једне мото-стрелачке бригаде у М. Мокри Луг и једну колону ове бригаде са задатком да у садејству са нашим батаљонима обилазним маневром преко Миријева изврши напад на В. Врачар.

16 октобра ујутру, 5 дивизија, са својом 4 и 10 бригадом, затим 13 бригада 1 дивизије и 2 бригада 21 дивизије, уз садејство совјетских дјелова, извршиле су одлучан напад на збијене и притијешњене њемачке снаге у рејону В. Врачар — Лауданов Шанац. У току борби, које су трајале преко цијелог дана, ова њемачка група је разбијена и уништена.

Главнина њемачких снага безуспјешно је покушавала више пута у току 15 и 16 октобра да изврши продор ка Београду и да се споји са својом опкољеном борбеном групом. Послије тешких дводневних борби и пошто је опкољена група на В. Врачару и Лаудановом Шанцу била већ ликвидирана, Њемци су 17 октобра успјели да потисну 4 и 5 бригаду 21 дивизије на положаје: Клупе, Ерино Брдо, Голо Брдо, гдје су задржани све до 18 октобра, када су наше снаге извршиле противудар на ову њемачку групацију.

Пошто су им пропали сви покушаји продора ка Београду, Њемци су 17 октобра послје подне оријентисали јаче снаге у правцу Зуце — Авала и Врчин — Рипањ са намјером да се пробију ка Обреновцу и Шапцу. Међутим, истог дана стигла је 23 дивизија 14 корпуса да затвори правац Врчин — Рипањ, док је Штаб Прве армиске групе, предвиђајући и овај противнички маневар, још 16 октобра по подне извукао из града 11 дивизију 12 корпуса, коју је упутио у рејон Авале, а 17 октобра и 16 дивизију овог корпуса у рејон Моштаница, Мељак, Рушањ. 3 бригада 36 дивизије постављена је код Цветковог Гроба.

У току 16 и 17 октобра у граду су настављене тешке уличне борбе за сваку кућу. Пошто је из града извучен и знатан дио 4 оклопног корпуса, то су 1 и 6 дивизија остале без довољне подршке у тенковима и артиљерији, тако да су борбе постале још теже и крвавије. На отсјеку 6 дивизије и 21 бригаде 28 дивизије вођене су борбе око зграда министарстава, у Штросмајеровој улици, у Улици војводе Миленка, Булевару војводе Путника и испред Ж. станице. 1 дивизија продрла је из рејона Народне скупштине и Главне поште до испред „Москве“, „Албаније“, Трга Републике и Завода за израду

војне одеће. 17 и 25 бригада 28 дивизије и 1 бригада 6. дивизије успјели су да ноћу 16/17 октобра на јуриш заузму школу, а у зору 17 октобра и цркву на Чукарици. Међутим, Њемци су добили појачања са лијеве обале Саве и са око два батаљона покушали продор у правцу Бановог Брда да би олакшали ситуацију Смедеревске групе, али су успјели само да поврате школу и цркву на Чукарици.

Ради уништења њемачких снага у рејону Болеча, Штаб Прве армиске групе упутио је 11 и 23 дивизију на положаје Врчин, Рипањ, Авала, Бели Поток за напад према Болечу и за спречавање евентуалног продора противника ка Обреновцу. Ојачана 21 дивизија (пет бригада) имала је задатак да са положаја: Клупе, Ерино Брдо, Бандера, Конопљиште изврши напад у правцу Болеча, уз подршку совјетских јединица — пјешадиске и тенковске бригаде, артиљеријског пука, минобацачког дивизиона и једног одјељења јуришних авиона, док је напад 11 и 23 дивизије имао да потпомаже један совјетски противтенковски и два минобацачка дивизиона. Поред тога, у рејону Врчина било је и нешто совјетске пјешадије.

Напад на окружену непријатељску групацију отпочео је прије сванућа 18 октобра без артиљериске припреме. Непријатељ је у првом налету потпуно разбијен на лијевој обали Болечице и натјеран у бјекство, остављајући на бојишту сву технику. Налет наших бригада — 2 пролетерске, 2 личке, 4 и 5 српске и 1 крајишке — био је тако силовит, да су у рејон Болеча стигле прије совјетских тенкова и заплијениле око 1.500 разних возила, 80 тенкова, 200 топова и разну другу опрему. Разбијене и у стопу гоњене њемачке јединице покушавале су да се по сваку цијену пробију у три групе преко авалског друма, правцима према Врчину, Шупљем Камену и преко Авале, који су били чврсто затворени дивизијама 12 корпуса и 23 дивизијом 14 корпуса. Све три њемачке групе бориле су се са крајњом упорношћу, нападале су у таласима, често без потребног реда и сваког дана трпјеле губитке по неколико хиљада мртвих и заробљених. Само је мањем дијелу средње групе, јачине око 2 батаљона, успјело да се пробије јужно од Шупљег Камена до Рушња и Рипња ка Цветковом Гробу, док су даљи покушаји пробоја опкољених њемачких јединица између Авале и Врчина остали без успјеха.

У току ове етапе одбијени су и сви противнапади и покушаји пробоја њемачких снага из града у циљу спајања са Смедеревском групацијом. Послије пет дана борби у граду (од 14 до 18 октобра) Њемци су одбачени на последњу линију унутрашње одбране — Ж. станица, зграде министарстава, палата „Албанија“, Калемегдан. Пошто су обје њемачке групације претрпјеле неуспјех и пошто њемачка команда није могла рачунати на благовремено пристизање нових снага, то је даља одбрана Београда могла имати значаја само у погледу добитка у времену ради организовања слиједеће линије одбране у Срему. Исход Београдске битке био је већ одлучен.

Дејства ове етапе карактеришу се жилавошћу и жестином борби обадва противника и ванредном динамичношћу вођених бојева. У овој пресудној етапи наше је командовање показало велики смисао за маневар; оно је благовременим и цјелисходним прегруписавањем снага, практично, извојевало побједу. На другој страни, њемачка команда направила је низ крупних оперативних и тактичких грешака. Спорост покрета Смедеревске групације ка Београду, а затим покушаји продора у град малим снагама, умјесто јаким ешелоном за пробој, условили су не само њихов пораз, него и потпуну катастрофу главнине снага у рејону Авале. Позната издржљивост нашег бораца и наша велика искуства у ноћним борбама и борбама за насељена мјеста (Прозор, Бихаћ, Јајце, Ливно, Тузла, итд.), такође су били фактор од пресудног значаја у овим тешким даноноћним борбама на прилазима и улицама Београда.

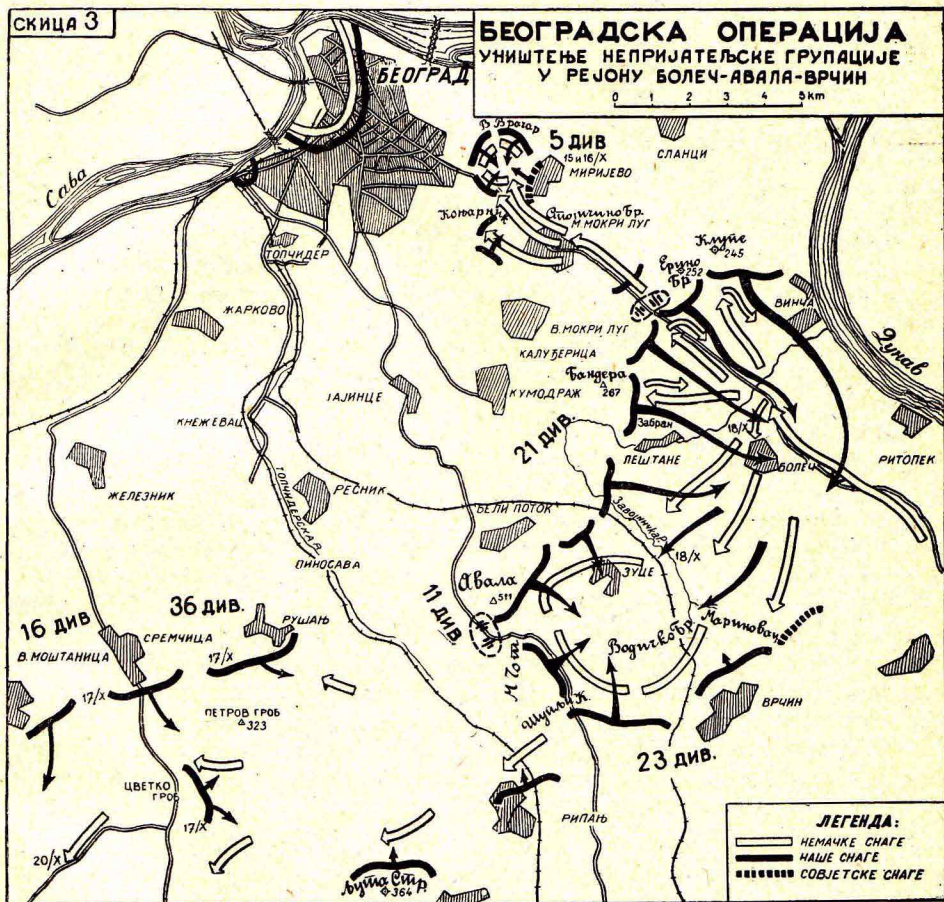
Садејство између наших јединица и трупа Совјетске армије било је углавном добро остварено у овој етапи. Према конкретној ситуацији и према отпору противника команданти совјетских тенковских и артиљерских јединица укључивали су се у процес боја и повезивали се са нашим штабовима дивизија и бригада. Чак је и Штаб 4 оклопног корпуса предложио да се успоставе чвршће везе и створи заједнички план даљег дејства. Истина, ово није сметало команди совјетских трупа да насилно присвоји сав наш ратни плијен који смо задобили од разбијене Смедеревске групације у рејону Болеча.²⁾

Трећа етапа обухвата дејства од 18 до 22 октобра у циљу коначног уништења њемачке групације код Авале и ослобођења Београда и Земуна. У току 19 октобра све три њемачке групе које су се налазиле у рејону Авале продужиле су напад за пробој према Шупљем Камену, али су послје претрпљеног неуспјеха биле одбачене уз велике губитке. Деморалисани овим неуспјехом Њемци су почели да се масовно предају, а дио снага, који је успио да се пробије код Шупљег Камена, уништаван је по групицама у току идућих дана уз помоћ шумадских сељака, тако да се преко Саве пребацило једва око једног батаљона војника из разних јединица.

Борбе у граду настављене су несмањеном жестином. Њемци су 19 октобра последњи пут покушали да се са Чукарице пробију ка Раковици и Дедињу, али је њихов напад сломљен, тако да су присиљени на повлачење. 17 бригада 28 дивизије заузела је Фабрику шећера и избила до подвожњака. Њемци су се и даље држали на Чукарици у цркви, школи и тунелу. Њемачка одбрана у граду, која је била појачана са још два батаљона 118 дивизије, давала је жесток отпор 1 и 6 пролетерској дивизији, нарочито око зграда министар-

²⁾ Дешпом Врховног штаба од 15 октобра обавијештен је Штаб наше Армиске групе да ће сав трофеј припасти нама. Дешпа гласи: „По споразуму са Врховном командом Црвене армије сви трофеји и магацини у Београду налазе се на нашем расположењу.“ — Такав је био договор — а пракса је била сасвим обрнута. На наше жалбе да нас Руси пљачкају Врховни штаб нам је савјетовао да јављамо конкретно имена руских старјешина који то раде.

става, у хотелу „Москви“ и палати „Албанији“, гдје су се борбе водиле за сваки спрат и собу. На крају дана, 18 октобра, заузеле су зграде министарстава, осим Министарства саобраћаја, а дјелови 1 дивизије избили су пред Калемегдан.

У току 19 октобра заузета је палата „Албанија“, хотел „Москва“, Министарство саобраћаја, Ж. станица, Управа града Београда и Завод за израду војне одеће. Ноћу 19/20 октобра Њемци су били принуђени на повлачење преко Саве. Једна група Њемаца окружена је на Калемегдану, а друга на Чукарици. Око 2 часа 20 октобра, 3 бригада 1 дивизије, крећући се обалом Дунава, избила је са једним батаљоном на ушће Саве, а са два батаљона, уз подршку 10 тенкова, до 6 часова заузела је Калемегдан. Посљедњим борбама око моста на Сави, који је око 8 часова заузет неоштећен, Београд је био ослобођен. Остаци посаде Београда бранили су лијеву обалу Саве до Зе-

муна, а Бежаниску Косу, насип и жељезничку пругу дјелови 118 њемачке дивизије. Око 9 часова, под заштитом артиљериске ватре, прешли су преко Савског моста 13 пролетерска бригада и совјетска пјешадија, чиме је створен ужи мостобран до жељезничке пруге. У другом ешелону пребачена је најприје Космајска, а потом и 1 бригада 6 дивизије, које су уведене у бој за Земун и Бежаниску Косу, која је, као и аеродром, заузета уз подршку тенкова. Даљим наступањем наших снага, ноћу 21/22 октобра, Њемци су били принуђени на повлачење према Новом Саду и Руми, а 22 октобра, око 9 часова, ослобођен је и Земун. Тиме је, послвије 12 дана упорних и тешких борби наших и совјетских јединица, завршена Београдска операција.

У овим борбама наша пјешадија — као основни род војске — поднијела је и главни терет. Совјетске тенковске и артиљериске јединице такође су успјешно извршавале задатке који су им као таквим могли бити постављени. Треба напоменути да је у току борби у граду допринос становништва, а нарочито припадника радничке класе, био свестран и врло значајан.

Велика побједа коју је извојевала наша Армија и ослобођење нашег главног града, Београда, имали су за нас огроман војно-политички значај. Стварањем стабилне и простране слободне територије у Србији и Војводини, повезане са осталим ослобођеним просторијама, и доласком наше Владе и Врховног штаба у Београд, остварене су нове могућности у даљој политичкој и економској изградњи земље и даљем јачању наше Армије. Посебно, ослобођење Београда имало је велики војни значај за ток и даље вођење рата на нашем ратишту.

Њемачка Група армија „Е“ није се могла више пробити главном магистралом, која из Грчке води према Будим-Пешти, и садејствовати у одбрани Аустрије и Мађарске. Ова групација је најприје набачена на слабо комуникативни црногорско-босански масив, а затим коначно уништена у завршним операцијама наше Армије.

Послије Београдске операције наша Армија је самостално преузела дио фронта између трупа Совјетске армије на десном крилу — на Дунаву — и трупа западних Савезника у Италији, оперативно и снажно садејствујући, а нарочито свом десном сусједу.

Коначно, извршавајући овако крупне задатке, наша Армија је знатним дијелом снага прешла на фронтални начин ратовања и тиме употпунила своја и онако богата и драгоцјена ратна искуства.

Према прикупљеним подацима, у овој операцији, непријатељ је имао 16.799 мртвих и 8.739 заробљених, док су наши губици износили 1.595 мртвих, 3.379 рањених и 162 нестала. Губици совјетских јединица нису нам познати. Наш ратни плијен био је велики.¹⁾

1) Овај чланак, написан за Војну енциклопедију, рађен је на основу само наших релација и личног сјећања аутора. Засада недостају подаци и релације о задацима и дејствима совјетских јединица — које су имале значајну улогу — а исто тако и релације њемачке команде одбране Београда. Природно је да се без тих података не може свестрано и исцрпно критички обрадити Београдска операција.

ОДЗИВИ ЧИТАЛАЦА

Потпуковник **ЖАРКО СТАНАЋЕВ**

„ПЕШАДИЈА КАО ЈЕЗГРО ПОКРЕТНИХ ОДРЕДА ЗА ЗАПРЕЧАВАЊЕ“

Пошто се не слажем са неким поставкама у чланку који је под горњим насловом штампан у 8 броју часописа „Војно дело“ за 1953 годину, то ћу изнети своје мишљење.

Полазећи од своје основне замисли — да би било погодније да пешадија чини језгро покретних одреда за запречавање уместо пионира — писац каже да су се наши војници, према искуствима из Народноослободилачког рата, „доста брзо обучавали у постављању противтенковских мина“, а „пред крај рата, борци из пешадиских јединица оспособљени су у року од једне недеље за успешно запречавање и разминирање“.¹⁾ Из тога читалац може извући закључак да су досада пионири сачињавали језгро ПОЗ-а само зато што после 1945 године пешаци нису довољно били обучени у раду са ПТ минама. Писац такође сматра, опет на основу искустава, да би пешадија требала да чини језгро ПОЗ-а, с обзиром на малобројно стање инжињерских јединица, које ће у евентуалном будућем рату имати „више задатака који се односе на израду, оправку и одржавање комуникација, мостова и аеродрома“, и да би ефикасност таквог ПОЗ-а била далеко већа но што је то сада случај. Истина, писац не искључује могућност да се у улози ПОЗ-а и убудуће могу користити пионирске јединице кад год се са њима располаже.

Као што се види, писац заснива своје гледиште о будућем саставу ПОЗ-а на два разлога — на досадашњој необучености пешадије у постављању ПТ мина и могућности да она то може савладати за кратко време, и на чињеници да пионири имају много других, стручних задатака, тако да би их требало ослободити улоге активног дејства у саставу ПОЗ-а.

Пошто и сам сматрам да је садашње гледање на задатке, улогу, па и састав ПОЗ-а, доста застарело, како с обзиром на организационе промене кроз које је прошла наша Армија од ослобођења до данас, тако и на измене у опреми и наоружању (што неминовно доводи и до извесних промена у неким тактичким начелима) наших јединица и искуства са разних вежби и задатака, то ћу се најпре осврнути на основна неслагања са писцем горњег чланка.

¹⁾ Курзивом је означено све што је цитирано из чланка мајора Смолеа.

1) У почетку свога чланка писац тврди „да је за сигурно за-
 пречавање једног правца потребна огромна количина ПТ мина: на
 50 км тенкоопасног правца треба 100.000 до 200.000 ПТ мина“. Међу-
 тим, по мом мишљењу, то не би биле огромне количине ако би се
 могло извести *сигурно* запречавање једног правца толиким бројем
 ПТ мина. То уствари значи да би армија, која би бранила фронт ши-
 рине 100—150 км, употребом 200.000 ПТ мина на тенкоопасном правцу
 могла да скрати ширину свог одбранбеног фронта за скоро 50%, и
 да на тај начин уштеди највећи део живе силе, која би била наме-
 њена за одбрану тих 50—70 км, и да га употреби за активна, офан-
 зивна дејства. Кад би то стварно било могуће онда би сваки опште-
 војни командант радо одвојио не само 200.000, већ и више ПТ мина,
 да би тиме сачувао живу силу за маневар. Нажалост, многобројна
 искуства су показала да „сигурног запречавања“ нема и да се сваки
 заповедник може савладати после одговарајућих припрема, на-
 рочито на тенкопролазним правцима, и то не само тамо где су упо-
 требљене ПТ мине у огромним количинама, већ и тамо где су обилно
 коришћене и друге врсте ПТ препрека (ПТ ровови, укопани бетонски
 или челични стубови и др.). Иако су немачка минска поља (комбино-
 вана са другим ПТ препрекама) на Афричком војишту, пре битке код
 Аламејна, имала просечну дубину 4,5 до 9 км и била брањена пеша-
 дијом и тенковима, то ипак није сметало енглеској 8 армији да за
 релативно кратко време на одређеним правцима отвори потребне про-
 лазе за своје тенковске јединице и развије напад. А на таквој дубини
 минских поља вероватно је густина била већа од 2—4 ПТ мине на
 дужни метар фронта, коју писац сматра довољном за „сигурно за-
 пречавање“. То не значи да ове препреке нису одиграле позитивну
 улогу и стварале тешкоће у нападу 8 армије. Сигурно је да су Ен-
 глези трпели губитке у току савлађивања заповеденог појаса, али је
 чињеница да је појас препрека савладан на оним местима и правцима
 на којима је нападач предвидео и предузео одговарајуће припреме.

Иако минска поља, употребљена у великом броју и правилно
 распоређена по фронту и по дубини одбране, а уз то и добро брањена,
 претстављају веома јаку препреку која у знатној мери може успо-
 рити наступање нападачу, ипак се њихова улога не сме преувелича-
 вати. Зато сматрам да је и теза о „сигурном запречавању“ погрешна,
 јер бисмо таквим схватањем могли добити нетачну претставу о мо-
 гућностима минско-експлозивних препрека.

2) Тачна је пишчева поставка да се пешак за неколико дана
 може обучити да опише мину и да је укопа у земљу. Али пешадиска
 јединица за то време ни у ком случају не може да научи тактичку
 употребу мина и брзо разминирање у свим условима времена и си-
 туације (ноћу, под ватром и сл.). Пешаци се могу користити као по-
 моћна јединица за постављање мина заједно са пионирима, али се
 од њих не може тражити ништа више ако су обучавани само 5—6
 дана. Познавање тактичких начела употребе и маневра ПТ минама
 захтева не само дугу обуку командног кадра и јединица, већ и иску-
 ство у том смислу. Ако би обука из руковања минама била тако

проста и једноставна, као што то писац тврди, онда би сви наши родови војске били у стању да одвоје тих 5—6 дана и да постану мајстори у минирању и разминирању. Међутим, пракса је показала да је обука из минирања и разминирања далеко сложенија и да пешаци (као и пионири), чак и после месец дана обуке у минирању и разминирању, нису постајали „мајстори, специјалисти“, већ су се тамо толико оспособљавали да су се могли користити у случају нужде. Међутим, за дејство у ПОЗ-у, где се захтева велика увежбаност, брзина и спретност у минирању и разминирању, не могу се користити не само пешаци, већ ни пионири који су имали 6—10 дана обуке. Чак и кад би обука од неколико дана била довољна за успешан рад са минама, не видим никакав стварни разлог зашто би пешадија сачињавала језгро ПОЗ-а, кад се за исто тако кратко време могу томе обучити и артиљериске и све друге јединице, које ипак не долазе у обзир за образовање језгра ПОЗ-а, иако ће свима родовима итекако бити корисно да савладају технику постављања и уклањања ПТ мина, јер често могу доћи у ситуацију да их постављају или уклањају.

Искуства из последњег периода Другог светског рата и рата у Кореји показала су да инжињерија, због своје малобројности и других задатака, није била увек у стању да отвара пешадији и тенковима пролаз у минско-експлозивним препрекама. Због тога је пешадија била принуђена да за време борбе у дубини одбране само отвара пролазе. У том циљу се у неким армијама (па и у нашој, што и сам писац тврди) по једно одељење или вод из сваке пешадиске чете или батаљона обучавало у минирању и разминирању, али не „неколико дана“, већ много више. Осим тога, та одељења су се кроз праксу даље усавршавала у томе. Јасно је да су губици недовољно обучених минера (без обзира да ли су то пешаци или пионири) у минским пољима доста велики, нарочито у периоду када непријатељ почне да користи нове типове мина или упаљача, или да примењује нов начин постављања минских поља. Да би се ти губици избегли у што већој мери, прибегава се, чак и код добро обучених јединица, допунској обуци од неколико дана, ради усавршавања командног и борачког састава.

Међутим, поставља се питање: зашто треба давати ПТ мине пешадији (ако уђе у састав ПОЗ-а као језгро) када су пешадиске јединице већ у великој мери засићене наоружањем за борбу против тенкова (супер-базуке, ручни бацачи, бестразајни топови, ПТ бомбе, пуковска артиљериска оруђа и др.)? А маневар овим средствима је свакако далеко лакши и ефикаснији од маневра ПТ минама за који се писац залаже. Међутим, изгледа да писац не узима у обзир наоружање пешака за борбу са тенковима, јер на стр. 37 предлаже да „сваки војник (пешак) у ПОЗ-у може понети 2-4 ПТ мине“, тј. тежину од 20—30 кгр. Поставља се питање: да ли ће борба једне пешадиске чете против тенкова бити ефикаснија ако постави 500 ПТ мина („разбацаних по земљишту“) или ако се иста чета са својим пешадиским ПТ наоружањем распореди за борбу на блиским и средњим отстојањима? Мислим да би се за сваки командант пешадиског пука, који би био стављен пред једну од ове две алтернативе, одлучио да ту чету

са њеним ПТ наоружањем употреби на правцу где је досада користио ПОЗ, чије је језгро сачињавала инжињерија са ПТ минама. Ако би се ова чета још и ојачала противтенковским средствима, онда би се њена ефикасност и могућност маневра знатно повећале. И, уместо да пешадиска чета, као језгро ПОЗ-а, опремљена ПТ минама, може да запречи свега 500 м (колико јој даје писац), она својим наоружањем може сигурније запречити и шири фронт, на већој дубини и са бољим резултатом. Несумњиво је да би непријатељски пионири, који прате своје тенкове у нападу, лако уочили ПТ мине које су на брзину разбацане или постављене на правцу кретања тенкова и брзо их уклонили под заштитом ватре својих тенкова. Насупрот томе, пешаци би са својим ПТ наоружањем, распоређени у скривене појединачне или групне борбене заклоне, били много ефикаснији и прикривенији од угледа. С друге стране, борбена опрема пешака је ионако већ толико тешка да претставља проблем за себе. А, ако се томе дода још и тежина мина (20—30 кг ако би носио 2—4 ПТ мине), онда се поставља питање: где би и који део своје редовне опреме пешак оставио док се налази у ПОЗ-у и док поставља ПТ мине? По мом мишљењу, то се уопште не би смело дозволити.

Не види се јасно да ли писац сматра да и пешадију, одређену као језгро ПОЗ-а, треба ојачати на исти начин као и онда када су језгро ПОЗ-а сачињавали пионири. Али, пошто предлаже да ови пешаци носе по 2—4 ПТ мине, било би логично да се ојачају неким јединицама (аутоматичарима, митраљесцима), које би их штитиле за време постављања мина, а потом водиле блиску борбу са тенковима. Према томе, када писац предлаже да у дивизијски ПОЗ треба да уђе један пешадиски батаљон као језгро (да би три чете могле да запрече 1,5 км фронта), онда излази да се овај батаљон, чији је главни задатак да поставља мине, више не може сматрати пешадиским и да га у том времену треба ојачати другим јединицама пошто сам није способан да води организовану борбу у току рада. Очигледно је да то не би било нимало корисно.

Друго је питање може ли пешадија добити задатак да у извесној ситуацији врши покретно запречавање на сличан начин као што то врши ПОЗ. Потреба да се тенковски продор затвори по сваку цену може нагнати команданта јединице на том правцу да, поред ПОЗ-а и ПТР, употреби и делове пешадије за покретно запречавање (ако је ПОЗ већ ангажован на другом правцу или сл.). Хоће ли се и те групе назвати ПОЗ или не, није битно. Штавише, ове групе могу вршити запречавање не само ПТ минама, већ и рушењем неких објеката, затварањем уских пролаза барикадама, набацивањем камених блокова и др., препрекама у клисурама и теснацима, тј. према могућностима на земљишту и према ситуацији. Али то никако не значи да за то треба мењати структуру ПОЗ-а, јер пешадија мора остати пешадија, тј. општа резерва, нарочито они делови који су намењени за активна дејства.

3) Писац сматра да је најбоље да се језгро ПОЗ-а узима из опште резерве. Он не пориче активну улогу резерве, али сматра да

се одвајање једне пешадиске чете из резерве пука, батаљона из резерве дивизије и пешадиског пука из резерве корпуса не би негативно одразило на општу замисао маневра и противудара у току динамике. То образлаже тиме да употреба ових делова резерве „не би трајала дуго времена те би и даље остале у рукама команданта за активна дејства“. Колико је то „кратко време“ које би, например, један пешадиски пук, као ПОЗ корпуса, провео на затварању тенковског продора између резервног положаја и другог одбранбеног појаса са ПТ минама, писац није изнео. Вероватно је и скоро сигурно да се командант корпуса не би лако одлучио да се у најкритичнијем моменту (када се води борба на резервном положају првог појаса одбране), када треба да интервенише својом општом резервом, лиши једне такве ударне снаге као што је пешадиски пук, да би га за „кратко време“ претворио више или мање у радну јединицу (јер само постављање мина није ништа друго до једна техничка радња). Претпостављам да би командант корпуса у том моменту користио сваку другу јединицу коју би имао при руци, изузев пешадиског пука. И, најзад, пешадиски пук се не састоји само из три батаљона, већ и из других јединица. Тако је остало сасвим неразјашњено питање: где би се те остале јединице пука употребиле док три пешадиска батаљона постављају ПТ мине на удаљењу од неколико километара. По мом мишљењу, много је вероватније да ће се командант корпуса пре одлучити да искористи не само један пешадиски пук из резерве, већ и читаву резерву да благовремено, још пре почетка напада непријатеља, изврши запречавање у међупростору између резервног положаја и предњег краја другог појаса. Он ће настојати да правилним постављањем минско-експлозивних препрека „каналаше“ правац наступања непријатељских тенкова у оном правцу где ће својом резервом моћи да најбоље изврши противнапад у датом моменту (узимајући у обзир и друге важне елементе за доношење одлуке о правцу и времену противудара).

Према томе, командант може на време извршити запречавање на правцу у коме се испољава главни правац напада непријатељских тенкова и у исто време сачувати своју активну снагу — општу резерву, не претварајући њену $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{2}$ у ПОЗ.

4) Пошто ће инжињерија у будућем рату имати много техничких задатака, писац сматра да је треба ослободити не само од тога да она образује језгро ПОЗ-а, већ да се и пешаци из резерве дају у састав ПТР уместо пионира, и то своје гледиште поткрепљује неким правилским одредбама Америчке армије. Тачно је да се задаци инжињерије све више компликују, да у великој мери преовлађују технички задаци и коришћење механизације, којом се повећавају могућности инжињерије на рачун малог бројног стања, али треба имати у виду да се у критичним моментима (какав је, например, продор непријатељских тенкова у дубину одбране) све расположиве снаге, без обзира на њихове „многобројне техничке задатке“, морају бацити ради заустављања продора. Амерички пионирски батаљони у Кореји су месецима успешно коришћени као пешадиски у време када

су Северокорејци изводили своју офанзиву, иако су имали итекако много техничких задатака на одржавању слабе комуникациске мреже, каква је у то време била у Јужној Кореји. Чему би служио пионирски батаљон корпуса који би и даље остао да ради на својим техничким задацима, без обзира на то што непријатељски тенкови продиру кроз главни одбранбени положај? Вероватније је да ће се командант корпуса пре одлучити да овај батаљон искористи у улози ПОЗ-а, ојачавајући га минимумом пешадије, ПТ оруђа и митраљесцима, него да се лиши једног пешадиског пука из своје опште резерве. Ако би корпусни пионирски батаљон био додељен дивизијама, онда командант корпуса може искористити придате инжењерске снаге или, у крајњем случају, благовремено повући свој батаљон од дивизија.

Није случајно што су у свим армијама у Другом светском рату коришћени инжењерци за покретно запречавање. Баш зато што инжењерија има многобројне техничке задатке, она претставља неку врсту ПТ резерве коју командант може искористити у ситуацијама када не располаже довољним бројем ПТ оруђа или у случајевима када земљишни услови омогућавају да се покретним запречавањем продор тенкова може задржати или успорити за извесно, дуже или краће време. Према томе, технички задаци остају и даље главни задаци инжењерије, без обзира што инжењерци у одговарајућим ситуацијама могу чинити и језгро ПОЗ-а.

Треба имати у виду и то да командант приликом процене тенкоопасних праваца доноси своју одлуку о њиховом затварању у складу са расположивим снагама, средствима и временом којим располаже за припреме, настојећи да све те правце солидно затвори и брани. Али, ако се нема довољно ПТ мина или довољно времена, онда се систем препрека мора тако подесити да се непријатељски тенкови каналишу оним незапреченим отсецима који изводе тамо где је најјача противтенковска одбрана. На тај начин, непријатељ ће претрпети велике губитке иако нису запречени сви тенкоопасни правци.

Међутим, изненађења су могућа, чак и онда када је ситуација добро процењена. Командант није у стању да предвиди на ком делу одбранбеног положаја и са ког правца ће непријатељ покушати да приреди то изненађење. А да би могао на време интервенисати тамо где се непријатељ изненадно појављује, командант ствара ПОЗ и поставља га на такво место, одакле га може користити за најкраће време на било ком делу одбране где се за то укаже потреба. По моме мишљењу је најбитније код ПОЗ-а да се ПОЗ користи на „непредвиђеним правцима“ — тамо где нападач покушава да се користи изненађењем и постигне успех, а за то је инжењерија и најкориснија.

Писац тврди да пионирски вод у улози ПОЗ-а може да запречи мали простор, тј. свега око 200 м фронта. Разуме се да би то био мали простор ако би тај ПОЗ дејствовао тамо где су се тенкови развили по фронту. Али ПОЗ ће се начелно користити у теснацима и тамо где се тенкови крећу уским фронтом или чак у колони. И

на равничастом земљишту се могу стварати „теснаци“: ако се постави минско поље дубине 2—400 м или више, онда ће непријатељски тенкови бити приморани да се крећу кроз пролазе („теснаце“) ширине 15—30 м у колони по један, тако да ће пионирски вод, ако се употреби као ПОЗ на тим вештачки створеним „теснацима“, бити итекако ефикасан. А када се минска поља правилно разместе према конфигурацији земљишта, онда се може створити много више таквих „теснаца“, чиме ће се барем каналисати кретање нападачевих тенкова на одређене правце на које се може ојачати противтенковска одбрана.

Улога и задаци наших ПОЗ-ова за време рата нису били онакви какви се данас замишљају. Они су за време рата коришћени баш за интервенцију тамо одакле се могао очекивати изненадни напад непријатеља. У завршним операцијама 1945 године десни бок Четврте армије која је надирала према Трсту, био је отворен и изложен изненадним нападима Немаца из долине Уне и од Загреба и Љубљане. Иако није образован армиски ПОЗ, оформљене су инжињерске групе са ПТ минама на камионима, које су имале задатак да у случају изненадног напада брзим запречавањем заштите изложени армиски бок. А заштита осетљивих бокова и спојева само је један од задатака садашњег ПОЗ-а.

Најзад, сматрам да се и пешаци могу користити у ПОЗ-у ако нема довољно пионира, али обавезно заједно са пионирима, као помоћ ради запречавања ширег фронта или ако је кратко време за запречавање и ако нема довољно пионира.

Приликом расподеле инжињерских снага и средстава обично се мало водило рачуна о томе да се за „непредвиђене случајеве“ у току борбе увек располаже резервом инжињерских снага и средстава, иако је пракса показала да је та резерва снага и средстава (првенствено ПТ мина и експлозива) била неопходно потребна. Уколико је ситуација нејаснија у погледу намера непријатеља и правца главног удара, утолико та резерва треба да буде већа, тако да командант дивизије може интервенисати покретним запречавањем на свима правцима где се укаже потреба. При томе није важно да ли ће се то назвати дејство ПОЗ-а или некако друкчије. Важно је да општевојни командант у свакој непредвиђеној ситуацији располаже одговарајућом ПТ резервом за интервенцију и да му општа резерва остане неокрњена и увек способна за противудар.

ISKUSTVA IZ RATA U KOREJI

Major Mark M. Boutner: POVEDITE RAČUNA O NEPRIJATELJSKOJ ARTILJERIJ¹⁾

Pisac članka podvlači da su Amerikanci mnoge stvari koje su »naučili« u Koreji znali još od samog početka rata, kao: da se ne treba izlagati neprijateljskoj opasnosti iz vazduha, da se treba stalno obezbeđivati oko sebe, da je mladim oficirima i podoficirima potrebno više iskustva, itd., dok je bilo pojedinaca koji nisu mnogo razmišljali i koji su rekli da u Koreji ustvari nema šta da se nauči pošto to i nije bio »pravi rat«. Međutim, postoji nešto vrlo značajno sa čime su se Amerikanci sukobili u Koreji, a to je sovjetska koncepcija o upotrebi artiljerije — sprovedena od njihovih učenika Kineza i Severokorejaca.

U čemu se sovjetska doktrina o upotrebi artiljerije razlikuje od američke (pod artiljerijom treba razumeti i minobacače, tenkove i reaktivna oruđa)? Osnovna i najznačajnija razlika je u tome što Rusi, odnosno njihovi učenici sa kojima su se tukli Amerikanci u Koreji, ne smatraju artiljeriju isključivo rodnom za podršku. Oni su ubeđeni da njihova artiljerija, masirana u dovoljnoj količini, može ne samo zauzimati, već i održavati zemljište. Pisac kaže da je to potpuno strano američkoj zamisli o upotrebi artiljerije, ali Rusi očigledno osećaju da im njihova iskustva iz Drugog svetskog rata opravdavaju takvu doktrinu.

Pisac se ne upušta u raspravu o posebnim vrednostima ovih dveju suprotnih doktrina, ali navodi kako je sovjetska doktrina sprovedena u Koreji. Američke trupe u Koreji su naišle na neprijateljsku artiljerijsku vatru takvog intenziteta da je malo veterana iz Drugog svetskog rata koji su ikada takvu vatru iskusili. A to je samo deo onoga što bi se nesumnjivo pojavilo u znatno većem obimu, u eventualnom trećem svetskom ratu. Bilo je i takvih primera gde su se američke trupe morale povući sa odbranbenih položaja »samo zbog jake vatre«. Isto tako, američke trupe u Koreji su često zaustavljale svoje protivnapade i, lišene svojih ciljeva, povlačile se nazad »opet usled jake vatre«. Zato ne treba gubiti iz vida stvarni značaj ovih činjenica kod pojave nekih zamerki, kao: »Oni nisu imali nekih naročitih teškoća da bi morali baš da stanu i da se povuku na polazne položaje«, ili: »planiranje nije bilo dobro«. Pisac smatra da ove primedbe nisu opravdane i opominje Amerikance da budu razumni i priznaju postojeću razliku doktrine, tada kada se nalaze na bojištu u teškoj situaciji, pa makar to bilo i protivno onome čemu su učili svoje ljude u svojim sopstvenim školama.

Pisac postavlja pitanje: šta su Amerikanci preduzeli u Koreji da bi se suprotstavili strahovito jakoj neprijateljskoj vatri? Kao prvo navodi da su oni dali neprijatelju da okusi masiranu artiljerijsku vatru američkog stila, ali su pritom gubili iz vida da ispaljuju municiju u takvom obimu da se to neće moći učiniti u budućem, znatno proširenom, ratu. Prosečna količina artiljerijskih cevi na pešadijske jedinice u Koreji bila je znatno veća nego što bi se moglo očekivati da će biti u jednom sukobu svetskih razmera.

Amerikanci su u Koreji takođe naučili mnogo u pogledu poljskog utvrđivanja. Svakako, dobar deo odgovora na masiranje sovjetske artiljerije leži u po-

¹⁾ Countering Communist Artillery, by Major Mark M. Boatner, U. S. Army Combat Forces Journal, septembar 1953.

godno uređenim nastrešnicama streljačkih zaklona, u jakim bunkerima za teško automatsko naoružanje i solidno izrađenim osmatračnicama. Ali, po mišljenju pisca, Amerikanci treba još mnogo da nauče u pogledu kopanja rovova i izrade pogodnih bunkera.

U traženju odgovora na postavljeno pitanje o ovoj različitoj upotrebi artiljerije, pisac smatra da ne bi bilo loše ako bi se razmotrilo kako sami Rusi shvataju organizaciju i sprovođenje odbranbenih operacija. Rusko gledište o tome kako treba braniti dobijeni odbranbeni rejon potpuno se razlikuje od američkog iz dva razloga. Prvo, Rusi kopaju rovove znatno dublje nego što to čine Amerikanci. Kineski i severokorejski odbranbeni položaji u Koreji organizovani su kao krtičnjaci u kojima se veći deo boraca nalazi duboko zaklonjen pod zemljom, dok su samo pojedinci na površini, u solidno izrađenim zaklonima, da bi pratili dejstvo artiljerijske pripreme i da blagovremeno jave ostalima, kako bi ovi na vreme istrčali iz svojih dubokih skloništa i suprotstavili se neprijateljskoj pešadiji koja vrši juriš. Ali najveća razlika je u tome što se od svake jedinice u odbranbenom sistemu ne zahteva da po svaku cenu održi svoj položaj. Pri tome važi parola: »dva koraka napred, jedan nazad«. Tako, kada za neki vod u odbrani situacija postane previše teška, ne zahteva se od njega da ostane na položaju i bude uništen vatrom, već se na zapovest komandira čete može povući unazad i ponova uspostaviti otpor u četnom odbranbenom rejonu. Isto tako, ako jednoj četi ili bataljonu pretstoji situacija da budu vatrom uništeni, može im se narediti da se povuku u okviru bataljonskog, odnosno pukovskog odbranbenog rejona. Sovjeti smatraju da utvrđivanje i upornost trupa nije uvek dostigao protivnik masiranoj artiljeriji.

Pisac članka je donekle izbegao direktan odgovor na pitanje ko je »u pravu« u pogledu ispravnosti doktrine o upotrebi artiljerije. Ali, uzimajući u razmatranje ono što je izneo, kao i ostala svoja iskustva, on smatra da se sa punim opravdanjem može reći da je američki sistem superiorniji i elastičniji od ruskog. Pisac tvrdi da je američki sistem potpuno prilagođen i baziran na tehničkoj i industriskoj nadmoćnosti SAD nad Rusima, a ima i mnoge druge prednosti.

Dalje, pisac ističe da Rusi smatraju kao pravilo masiranje više artiljerijskih jedinica prema onom delu američkog fronta gde protivnik namećava da izvrši proboj, kao i ubacivanje novih artiljerijskih jedinica sa drugih delova fronta, samo da bi se postigla potpuna nadmoćnost u vatri. Ali, ovakva masovna koncentracija artiljerije zahteva duže vremena za njenu organizaciju i predstavlja odličan cilj za američku avijaciju i artiljeriju. Pri ovome izviđačka služba treba samo na vreme da prikupi odgovarajuće podatke, pa da se na ove koncentracije sruči masovna vatra.

Pisac se pita: ako bi rat sa Rusima otpočeo sledeće nedelje, hoće li Amerikanci biti nešto spremniji — na osnovu stečenog iskustva iz Koreje? Ili, hoće li ući u borbu pevajući »naša je doktrina potpuno pravilna«, odnosno organizovati odbranu na prednjim padinama i reći jedinicama da drže položaje po svaku cenu, pa neka se neprijatelj usudi da pokuša da probije američke linije samo sa moćnom vatrom?

Pisac smatra da ne treba biti toliko nerazuman, a on sam ne bi želeo da čeka na početak trećeg svetskog rata da bi mu neprijatelj pokazao šta može da

Sanitetsko sklonište u Koreji

učini. Na osnovi onoga što je iskusio u Koreji, pisac smatra da su Amerikanci dobili dobru lekciju u tehnici i misli da im dalje oklevanje može naneti mnogo zla, ako ne budu spremni da se suprotstave neprijatelju savršenijom tehnikom od one sa kojom su dosada raspolagali. Ovo ne zahteva neke revolucionarne promene u američkoj doktrini, ali traži malo više razmišljanja i razboritosti. U ovom smislu pisac skreće pažnju pešacima, artiljercima i inženjercima — borcima.

Pešak mora shvatiti valjanost otpornih tačaka neprijateljskog sistema odbrane. Stoga treba imati više gipkosti. To će opet zahtevati veoma disciplinovane trupe i stavljaje u pogledu rukovođenja veću brigu na pleća njihovih komandanata. »Držati se po svaku cenu« je vrlo prosta zapovest za izdavanje, a isto tako i za izvršenje od strane hrabrog borca. Međutim, od starešine kome je dato ovlašćenje za izvlačenje neke od svojih jedinica, zahteva se mnogo razmišljanja, inicijative i dobra veza, te ako on oseća da time može poboljšati svoju situaciju, on će to i sprovesti. Pešak mora koristiti svaku priliku da svoju odbranu organizuje na suprotnom nagibu, kako bi smanjio gubitke koji bi nastali kada napadač isturi svoje tenkove, samohodna oruđa i bestrzajne topove kroz prodore svojih klinova. On mora proučavati metode neprijateljske fortifikacione organizacije odbrane i savladati osnove poljskog utvrđivanja: kako treba sagraditi bunkere koji se neće srušiti od sopstvene težine, kako iskopati rovove da budu ocediti i kako izraditi saobraćajnice da bi se ljudstvo moglo lako prebacivati sa jednog dela položaja na drugi. Dalje, pešak mora naučiti da ukopava telefonski kabl, kako mu telefonske linije ne bi bile prekinute za vreme artiljerijske zaprečne vatre.

Artiljerac, nastavlja pisac, mora da nauči kako treba postaviti osmatračnice da ne bi bile od prvog momenta pogođene direktnim pogotkom neprijateljskih oruđa za neposredno gađanje. Radije treba izgraditi više manjih osmatračnica na datoj prostoriji, nego jednu veću — postavljenu na najvišem delu topografskog grebena, tj. bas tamo gde je neprijatelj i očekuje. Pri postavljanju osmatračnica ne treba ih staviti tamo gde će ih neprijatelj porušiti još istog dana kada su sagrađene. Da bi se to postiglo, mora se nešto žrtvovati od udobnosti, te sa svake osmatračnice ne očekivati polje osmatranja od 180°.

Artiljerac mora biti spreman da brzo i neposredno ostvari nepokretnu zaprečnu vatru. S vremena na vreme, neprijateljske trupe u Koreji prelazile su položaje snaga Ujedinjene komande pre nego što se mogla zatražiti podrška odbranbene vatre. Napadajuće kineske i severokorejske jurišne trupe nisu neposredno pratile svoju podržavajuću vatru, već su se kretale u sopstvenoj artiljerijskoj vatri. A to se mora uzeti u obzir.

Pisac naglašava da inženjerac mora biti mnogo više nego običan pionir ili saper. Američki inženjeri su odlični kada se grade putevi ili mostovi. Ali, kada su u pitanju pionirski radovi oko fortifikacionog zemljišta, kao: izgradnja glavnih osmatračnica na istaknutim položajima i upotreba grupa sa dozerima i teškom opremom na prednjem kraju (sa ciljem da ubrzaju izradu velikih trupnih skloništa, da iskopaju rovove u steni i na tvrdom zemljištu, kao i da isture unapred oklopne kupole itd.), oni imaju još mnogo šta da nauče.

Izdvajanje raznih dužnosti u određene oblasti pešadije, artiljerije, i inženjerije, pisac smatra čisto teoretskim shvatanjem. Za vreme sprovođenja otsudne odbrane sa dobro organizovanim sadejstvom rodova, pešak je istovremeno i inženjerac, a često i artiljerac. Inženjerac je takođe pešak, a može da koriguje i artiljerijsku vatru. Artiljerac mora biti kako inženjerac, tako i pešak. A svi oni zajedno moraju najtešnje saradivati.

Na kraju pisac navodi poslovicu u kojoj se kaže da nije potrebno pojesti čitavog vepra da bi se saznao ukus svinjetine. U Koreji su Amerikanci »okusili« sovjetsku artiljeriju. Zato pisac smatra da ne treba čekati na budući sukob i da je krajnje vreme da se shvati kakva je artiljerija eventualnog budućeg neprijatelja i da se zna kako se treba protiv nje boriti.

SEVEROATLANTSKI PAKT I ODBRANA EVROPE

VAZDUHOPLOVNE VEŽBE »CORONET«

Britanski glavni maršal vazduhoplovstva, ser Filip Žuber, dao je komentar o nedavno završenim vazduhoplovnim manevrima *Coronet*, koji su činili sastavni deo opštih vežbi i manevara snaga Severoatlantskog pakta. Donosimo ovaj komentar u izvodu:

U toku ovih manevara, celokupne britanske vazduhoplovne snage u Nemačkoj bile su pokrenute iz svojih baza i prebačene na operativne centre i letišta, koji su u izvesnim slučajevima bili udaljeni blizu 700 km od stalnih baza. Ovim snagama bile su priključene holandske i belgiske vazduhoplovne snage, koje čine sastavni deo 2. taktičke vazduhoplovne armije. Pored toga, osa izvođenja operacija bila je prebačena prema severozapadu, umesto normalne orijentacije u pravcu istok — zapad. Ova promena pravca stvorila je ozbiljan problem održavanja veza koji je zahtevao čitava tri dana za rešenje.

Ovo je učinjeno da bi se osigurala pokretljivost i elastičnost jedne organizacije koja bi lako mogla postati statična i stereotipna i na taj način izgubiti svoju efikasnost u stvarnim ratnim operacijama. »Neprijatelj«, u celini, ostao je na svojim normalnim mestima i nije morao da vrši pokrete velikog stila. Najzad, zamišljene su i kopnene operacije, da bi one u vazduhu imale što realniji karakter.

Vežbe su pokazale dva ozbiljna nedostatka u sistemu održavanja veza. Pre svega, samom vazduhoplovstvu nedostajao je materijal za postavljanje novih telefonskih i radiofonskih veza. Dalje, normalne građanske kopnene linije u Belgiji i Holandiji pokazale su se nedovoljne za potrebe koje bi mogle iskrsnuti u slučaju vazdušno-zemaljskih operacija. U V. Britaniji postoji 6 miliona telefona, a Drugi svetski rat je pružio organima za vezu obilno iskustvo u pogledu zadovoljenja operativnog saobraćaja. Međutim, ukoliko bi sistem stalnih veza na pravcu istok — zapad i mogao zadovoljiti operativne potrebe, to nije bio slučaj sa promenjenim pravcem na kome su izvođene vežbe *Coronet*.

Sa zvanične strane, kao i u štampi, pojavljivale su se žalbe da se, uprkos utroška vrlo velikih suma novca, preoružavanje vazduhoplovnih eskadrila koje su stacionirane u Evropi, izvodi suviše sporo. Mnoge od njih su još uvek opremljene zastarelim avionima kao što su *Meteor* i *Vampire*, dok se zamena ovih aviona sa aparatima *Sabre* i *Venom* jako odugovlači. Prema mišljenju odgovornih faktora, postoji malo sumnje u to da, ukoliko bi došlo do sukoba pre no što bi pomenute eskadrile dobile savremene avione, one bi se našle u prilično nepovoljnoj situaciji u odnosu na sovjetske lovce. Prema tome, bilo bi potrebno stvarno ubrzanje u preoružavanju sa modernim avionima, najsavremenijim radarskim sredstvima i odgovarajućim uređajima za vezu, koji bi materijal, u svakom slučaju, trebalo da dobije super-prioritet.

Pored iznetih primedaba, vežbe su neosporno pokazale i pozitivne rezultate. Brzo premeštanje vazduhoplovnih eskadrila na njihove operativne aerodrome i letišta nije uticalo na smanjenje njihove efikasnosti, već je naprotiv, pojačalo mogućnost najboljeg iskorišćenja njihovih sredstava. Dalje, saradnja britanskih, holandskih i belgiskih vazdušnih nacionalnih snaga došla je do punog izražaja. Piloti jedne zemlje, prilikom letenja, potpuno su se poveravali zemaljskoj kontroli organa druge zemlje i to pitanje, koje je ranije pretstavljalo izvesne teškoće, povoljno je rešeno.

Vežbe *Coronet* nisu u potpunosti predstavljale vazdušne operacije. Komandanti taktičkih vazduhoplovnih snaga morali su, u okviru svojih planova, uzeti u obzir i zamišljene kopnene operacije u vezi s njima. Na taj način, oni su bili u teškoj situaciji od komandanata bombarderskih i lovačkih snaga koji su učestvovali u vežbi polazeći sa svojih normalnih baza i aerodroma. Iz kopnenih operacija proizšla je potreba za obimnim fotografskim i taktičkim izvidanjima. Međutim, ovde se opet pokazao nedostatak savremenih aviona, što bi operacije izvidanja stavilo u nepovoljan odnos prema sovjetskim lovcima savremenog tipa.

Za zemlje NATO-a, masovna proizvodnja lovačkog aviona za dnevnu i noćnu akciju po svakom vremenu, predstavlja hitnu potrebu; no, dok eventualni protivnik ne bude proizvodio zaista brze noćne bombardere, verovatno da bi postojeći presretači zapadnih zemalja mogli s njima izlaziti na kraj. S obzirom da takva mogućnost postoji, sadašnja situacija u tom pogledu ne zadovoljava.

Komentar se završava zaključkom da su vežbe *Coronet* predstavljale stvarnu probu vazdušne odbrane Zapadne Evrope i da su pokazale preduzumljivost i sposobnost planera koji su postavili tako teške i komplikovane zadatke vazduhoplovnim operativnim jedinicama. Kao što je već izneto, na vežbama je došlo do pune savezničke saradnje.

(Overseas Press Services, London, 9 avgust 1953)

SAD I ZEMLJE AMERIČKOG KONTINENTA

JAČINA ORUŽANIH SNAGA SAD U 1954

U vezi revizije budžeta odbrane, koja je izvršena po dolasku novog predsednika SAD, generala Ajzenhauera, Senatskom potkomitetu je od strane Ministarstva odbrane SAD saopštena predviđena jačina snaga četiri vida oružane sile za 30 juni 1954 godine. Ona je sledeća:

Kopnena vojska. — Planirano je da ona, u gornje vreme, ima jačinu od 1,423.000 ljudi, ukoliko bi u to vreme još trajao rat u Koreji; ako bi prestao (u međuvremenu je bilo zaključeno primirje), planovi predviđaju redukciju na brojno stanje od 1,370.000 ljudi, i to: 120.600 oficira, 12.400 vojnih službenika, 2.400 pitomaca raznih škola i 1,287.600 ostalog ljudstva.

U toku tekuće budžetske godine, iz Armije će biti otpušteno oko pola miliona obučenog ljudstva. Skoro polovina ovih ljudi bila je u Koreji, a druga polovina, mada je služila na teritorijama gde nije bilo operacija, prošla je kroz dvogodišnju obuku. Računa se da će u toku iduće dve godine blizu 900.000 naknadno obučenih ljudi biti otpušteno iz aktivne vojske. Ovo obučeno ljudstvo predstavlja znatno ojačanje rezervne vojske.

Mornarica. — Kao i kopnena vojska, i mornarica će morati da reducira svoje ljudstvo u obalskim postrojenjima i drugim aktivnostima, da bi na taj način došla na predviđenu kvotu od nešto malo više od 745.000 ljudi. Ovaj broj obuhvata: 80.285 oficira i 664.781 podoficira i vojnika.

Korpus pomorsko-desantne pešadije. — I dalje će biti formiran od tri divizije i tri vazduhoplovne brigade, sa jačinom od oko 230.000 ljudi: 18.828 oficira i 211.193 podoficira i vojnika.

Vazduhoplovstvo. — Kao i ostali vidovi oružanih snaga, i ono će morati da reducira suvišno i neboraćko ljudstvo, čak i uprkos tome što će se broj borbenih jedinica povećavati. Očekuje se da će 30 juna 1954 vazduhoplovstvo imati 960.000 ljudi, što predstavlja veoma malo smanjenje u odnosu na broj sadašnjeg ukupnog ljudstva. Novi broj obuhvata: oko 124.182 oficira i 835.818 podoficira i vojnika.

Prema izjavi američkog ministra odbrane, Vilsona, odbranbeni program SAD, za iduću budžetsku godinu, predviđa ukupnu jačinu oružanih snaga od 3,356.000 ljudi, a u slučaju mira u Koreji, smanjenje na 3,300.000.

(*The Army-Navy-Air Force Register*, 5 septembar 1953)

ZEMLJE BRITANSKE ZAJEDNICE NARODA

EKSPLOZIJA BRITANSKE ATOMSKE BOMBE U AUSTRALIJI

Veruje se da britansko atomsko oružje, čija je eksplozija izvršena 15 oktobra o.g. rano izjutra, na tajnom mestu u oblasti Vumera, Australija, pretstavlja ustvari t. zv. *Utility* bombu, za koju je nacrt napravio poznati britanski atomski naučnik Vilijem Peni, koji je takođe prisustvovao eksploziji. *Utility* bomba naziva se tako zato što se može upotrebiti na više raznih načina. Ona je eksplodirala na vrhu jedne kule, na kojoj su se nalazili elektronski aparati koji su emitovali bitne podatke, pre nego što su bili atomizirani.

U jednom saopštenju se kaže da će uskoro biti izvršena druga veća atomska eksplozija, a pored toga, izvršiće se i niz manjih eksplozija.

Nad velikom pustinjom vršeno je patroliranje avionima i bile su preduzete specijalne mere bezbednosti. Na avionima kojima je doletela grupa novinara iz Adelaide, 425 km od poligona, bile su navučene zavese. Novinarima nije bilo odmah odobreno da osmotre dejstvo eksplozije, te će se oni vratiti u Adelaidu sa vrlo malo podataka o stvarnoj prirodi eksplozije. Njima je bilo zabranjeno da upotrebljavaju instrumente za merenje atomskog oblaka. Međutim, pre eksplozije, koju je grupa novinara posmatrala sa oko 25 km udaljenosti od kule, saopšteno im je da će se oblak popeti na oko 3.500 do 5.000 m. Bili su upozoreni da očekuju dve eksplozije izazvane talasom pritiska koji dva puta izaziva eksploziju oblaka — sa razmakom od nekoliko sekundi. Novinarima je takođe rečeno da će oblak biti boje breskve ili prljavo smeđe.

Kako je vazduh na mestu vršenja eksperimenta jako suv, oblak nije mogao da dostigne naročito veliku visinu.

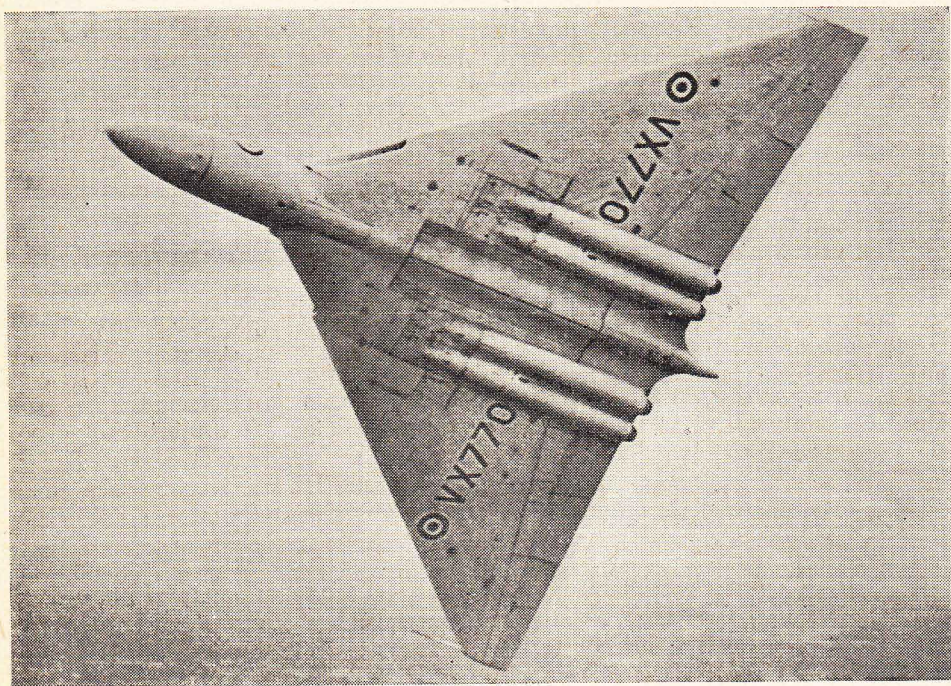
Štampi nije dato nikakvo zvanično saopštenje o vrsti oružja. Ovo britansko atomsko oružje je prvo čija je eksplozija izvršena na čvrstom tlu. Naučnici kažu da ono sadrži relativno malo *fisila* i da je eksplozija bila manja od one u Montebelu, gde je izvršena prva eksplozija atomske bombe, 1952 godine.

(*Reuter*, 15 oktobar 1953)

NOVI BRITANSKI ČETVOROMOTORNI MLAZNI BOMBARDER

Izložba vazduhoplovnog materijala Saveza britanskih avionskih konstruktora (*Society of British Aircraft Constructors*), koja je nedavno održana u Farnborough, odlikovala se prikazima novih modela koji, s obzirom da Engleska ima jedno od vodećih mesta u svetu u aeronautičkoj konstrukciji i industriji, ustvari predstavljaju razvoj budućih tipova aviona za masovnu proizvodnju.

Avro Vulcan — četvoromotorni mlazni avion sa delta krilima (vidi sliku) pretstavlja jedan od najinteresantnijih novih modela na izložbi. Prema izdatom saopštenju, smatra se da ovaj avion ima veću brzinu, visinu i radijus dejstva leta od ma kog drugog bombardera u svetu, čime daje Zapadu veliku prednost u bombarderima nadzvučne brzine i veoma velike visine letenja.

Britansko vazduhoplovstvo je dobilo super-prioritet u proizvodnji ovih aviona, a takode je isprobana i njihova civilna verzija, pod nazivom *Avro Atlantic*, u kojoj će pogonsko gorivo i motori biti smešteni u krilima da bi se na taj način ostavio maksimum prostora u trupu aviona za putnike, odnosno drugi tovar.

(*The Illustrated London News*, 12 septembar 1953)

SISTEM OBUKE PADOBRANACA U VELIKOJ BRITANIJI

Obuka padobranaca u Velikoj Britaniji znatno se razlikuje od one u drugim zemljama. Dok se kod ostalih ona vrši pomoću raznih tehničkih sredstava, kula, užadi koja se pomeraju i pomoću aviona, u Engleskoj se ona vrši na sledeći način: dva direktna skoka sa vrha jednog privezanog balona i tri skoka iz aviona.

Oni koji počinju sa obukom, najpre vrše skokove sa balona. Materijal koji se pritom upotrebljava je sledeći: jedan privezani balon izduženog oblika, sličan tipu *Caquot*, izrađen u preduzećima u Kardingtonu, blizu Betforda, sa zapreminom od 1.200 m³, koji, umesto čuna za posadu, ima jedan deo avionskog trupa. Tu se može smestiti šest ljudi, a skok se vrši bilo kroz otvor na podu, bilo kroz bočna vrata.

Nastavnik prati učenike i u mogućnosti je da im lako pruži sva potrebna uputstva pre skakanja, koje se vrši sa visine od 250 m. On obično iskače poslednji.

S obzirom da je tačka iskakanja uglavnom utvrđena, a visina poznata, padobranac stiže na jednu skoro potpuno određenu prostoriju, na kojoj se već nalazi drugi nastavnik. Ovaj poslednji, u toku spuštanja, a ako je potrebno, i posle hvatanja kontakta sa zemljom, daje učeniku usmene instrukcije, bilo direktno ili razglasnikom. Drugim rečima, ovaj nastavnik prihvata učenika pri njegovom spuštanju i spreman je da mu u svakom pogledu pomogne.

Sledeći skokovi čine se iz aviona i skoro uvek je slučaj da učenici, pri završetku svog staža, izjavljuju da su ona dva skoka iz balona najteža zbog vertikalnog padanja i tišine koja nateruje čoveka na razmišljanje, te, prema tome, oni više vole skakanje iz aviona.

Britansko vazduhoplovstvo smatra da iskakanje iz balona predstavlja potrebnu fazu u obuci padobranaca, zbog sigurnosti koja proizlazi iz dvostrukog prisustva nastavnika (na balonu i na samoj zemlji), koji su u stalnom kontaktu sa učenicom — padobrancem. To je razlog što, uprkos troškova konstrukcije, održavanja i transportovanja prilično obimnog materijala i ljudstva, Britanci neguju i usavršavaju padobranske skokove iz aerostata.

Proces obuke je sledeći: s vremena na vreme jedan privezani balon dovodi se u neki od velikih centara: London, Liverpool, Bermingam itd. i stavlja se u pogon, obično za vreme vikenda. Tu ostaje različito vreme, prema veličini samog centra. Padobranski kandidati su unapred obavešteni o dolasku balona i javljaju se u velikom broju za skakanje. Vežbe se nekada sastoje od više stotina skokova.

Nesrećni slučajevi, koji su ograničeni na povrede i rane, vrlo su retki i padobranci, koji su prošli fazu od dva skoka iz balona, mogu preći na iskakanje iz aviona sa mnogo većim stepenom sigurnosti.

Pomenuto preduzeće u Kardingtonu takođe proizvodi potreban hidrogen, koji se zatim transportuje u kamionima sa prikolicama — u naročitim cevima. Cela organizacija snabdevanja, kao i tehnička strana, potpuno su zadovoljavajuće.

(*L'Officier de réserve*, septembar-oktobar 1953)

NOVI BRITANSKI OPITNI TENK

Nastavljajući politiku usavršavanja i poboljšavanja raznih modela tenkova, Britanci su konstruisali novi eksperimentalni tip tenka, koji će biti ispitan za jedinice u metropoli kao i one preko mora.

Novi britanski eksperimentalni tenk, koji je konstruisan na osnovu stečenog iskustva sa čuvenim britanskim tenkom »Centurion«, ima jači oklop i jači motor od »Centuriona«.

Novi tenk pretstavlja usavršavanje postojećeg *Centurion*-a. On ima bolji oklop i snažnije motore. Novi nacrt njegove konstrukcije dovodi do manjeg donjeg pritiska na zemlju. U toku predviđenih opita, tenk će se pojaviti u dva razna oblika: najpre, sa ugrađenom kupolom, a zatim bez kupole, ali natovaren odgovarajućim teretom. Opiti će biti izvršeni po svakovrskom zemljištu i u svim vremenskim uslovima da bi se na taj način dobilo maksimum podataka za dalje usavršavanje. Slika pokazuje novi tip tenka koji je nazvan *Caernarvon*.

(Britanska informativna služba, 7 septembar 1953)

FRANCUSKA I ZEMLJE BENELUKSA

REORGANIZACIJA ADMINISTRATIVNE UPRAVE I KOMANDOVANJA FRANCUSKIM ORUŽANIM SNAGAMA

Specijalna ovlašćenja koja je francuski Parlament preneo na Vladu odnose se i na administrativnu reorganizaciju oružanih snaga.

Postoje već dva dekreta koji su u opštim linijama postavili vladnu organizaciju u oblasti narodne odbrane i oružanih snaga i naročito precizirali odgovarajuće uloge ministra i državnih sekretara. U ovoj organizaciji ministar ima dvostruku ulogu:

— na planu narodne odbrane, on raspolaže ovlašćenjem koje mu je preneto od strane predsednika vlade, za donošenje odluke u oblasti koordinacije narodne odbrane, među civilnim i vojnim uređima;

— na planu oružanih snaga, on rukovodi domenom upravljanja kopnenom vojskom, mornaricom i vazduhoplovstvom. Ranije su ta ovlašćenja bila preneti na tri ministra.

Međutim, obimnost ovog zadatka rukovođenja ne dozvoljava da se centralne uprave ranijih ministarstava rata, mornarice i vazduhoplovstva stave direktno pod ministra narodne odbrane. Zbog toga ovaj ministar ima državne potsekretare: za kopnene snage i Ministarstvo rata, Mornaricu i Vazduhoplovstvo, kojima on prenosi odgovarajući deo svojih ovlašćenja.

Ovoj novoj organizaciji odgovara i preuređenje sistema komandovanja. Nedavno postavljenje maršala Žuena na položaj vrhovnog komandanta savezničkih snaga u sektoru Centralne Evrope zahtevalo je takođe da maršal bude rasterećen jednog dela svojih nacionalnih službenih obaveza. U tome se i sastoji zadatak dvaju dekreta koji su nedavno objavljeni u »Službenom listu«.

Francuska vlada je želela da zadrži maršala Žuena kao svoga vojnog savetodavca. Ona ga je potvrdila na položaju vojnog potpredsednika Visokog saveta oružanih snaga, određujući ulogu i zadatke koji će biti otsada u vezi sa ovim položajem. Na taj način, maršal Žuen, pored toga što će se posvetiti svojim dužnostima u okviru visokog komandnog položaja u NATO-u, biće u mogućnosti da prati i povećanje vojne moći Francuske.

Drugi dekret daje ministru narodne odbrane i oružanih snaga jednog načelnika Glavnog generalštaba oružanih snaga, da bi mu pomogao u dužnostima rukovođenja koje mu padaju u deo. Ova mera ne povlači za sobom povećanje i opterećenje komandnog aparata, već, naprotiv, pretstavlja najveće moguće olakšanje organizaciji komandovanja i rukovođenja, u korist boračkih jedinica. To će baš i biti jedan od glavnih zadataka novog načelnika Glavnog generalštaba, koji neće raspolagati nekim novim generalštabom, već onim starim, kombinovanim i preuređenim u smislu koncentracije i redukcije osoblja, što će biti slučaj i sa ostalim višim štabovima.

General Eli, koji je ovom prilikom unapređen u čin general-bukovnika, postavljen je na položaj načelnika Glavnog generalštaba. On će istovremeno biti predsednik Komiteta načelnika generalštabova vidova oružanih snaga, a taj će mu Komitet olakšati koordinaciju rukovođenja svim vidovima oružanih snaga — u okviru celine.

(*Revue militaire d'information*, 10—25 septembar 1953)

OBUKA REZERVISTA FRANCUSKOG POMORSKOG VAZDUHOPLOVSTVA

U istoriji se obično dešavalo da se u godinama neposredno posle završenog rata malo vodi računa o rezervama, samo se govori o razoružanju i preovlađuje mirnodopski duh. Zatim se međunarodna situacija komplikuje i zateže, usled čega treba ponovo pripremati rat koji je pobjeda smatrala nemogućim. Kroz ovaj proces je prošla i francuska mornarica.

1948 godine, obuka rezervista mornarice bila je poverena vice-admiralu Kolineu, a u Parizu i odgovarajućim lukama bili su uspostavljeni centri za obuku rezervista. Ova obuka se, u opštem delu, sastojala iz niza konferencija, nastavnih biltena, odgovarajućih biblioteka itd. Centri su, pored toga, trebali da organizuju obuku specijalista, u obliku obaveznih i dobrovoljnih perioda vežbe na palubama brodova ili u jedinicama na kopnu.

Pomorsko vazduhoplovstvo je u to doba prolazilo kroz tešku krizu. Demobilizacija izvesnih kadrova lišila ga je dela oficira i specijalista. Konkurencija civilnog sektora i budžetske teškoće otežavale su angažovanje i javljanje za ovu službu.

Vazduhoplovni materijal je bio raznovrstan i dobrim delom rđavo prilagođen pretstojećim zadacima. Prvi aparati koje je liferovala vazduhoplovna industrija koja je bila razbijena okupacijom, nisu ni u kom slučaju bili na odgovarajućoj visini. Međunarodne komplikacije, koje su najzad dovele do Atlantskog pakta, ostavljale su komandovanje u neizvesnosti i dovodile su do odugovlačenja u odlukama koje je trebalo preduzeti.

Apsorbovano jakim naporima za održanje svog opstanka, francusko pomorsko vazduhoplovstvo nije moglo dati mnogo sredstava za obuku svojih rezervista. Stoga se ono zadovoljilo da ih, za vreme vežbe, podeli među svoje baze, ostavljajući ovima brigu da ih obuče prema svojim mogućnostima. Kada su ovi rezervisti završavali vežbu, često su davali ovakve izjave: »Zadovoljan sam što sam ponovo našao atmosferu Mornarice i što sam se sreo sa drugovima iz aktivne službe. Leteo sam nešto malo i to mi je činilo zadovoljstvo Ali, to je bilo kao što se prenosi kakva vreća u repu aviona«. To je ustvari učtiv način izražavanja žaljenja što ovi rezervisti nisu ništa naučili.

Čim je današnji preporod otpočeo, trebalo je pristupiti ozbiljnijoj organizaciji obuke rezervista, a naročito rezervnog letećeg osoblja. 1949 godine, Vazduhoplovno odeljenje Glavnog generalštaba, u saradnji sa centrima za obuku rezervista, otpočelo je da ostvaruje efikasniju organizaciju obuke. Ona sada obuhvata:

- obuku običnih rezervista, pod kojima se podrazumevaju oni koji nisu pristupili nikakvom posebnom angažovanju u obuci specijalista;
- obuku rezervnog letećeg osoblja, koje se sastoji u elementarnoj nastavi, kao i u taktičkoj obuci letećih posada;
- obuku vazduhoplovnih kontrolora, za službu na zemlji i najzad,
- obuku neletačkog osoblja.

Sve ove vrste obuke danas se izvode punim intenzitetom.

(*La revue maritime*, juli 1953)

ISLAND

AMERIČKE TRUPE NA ISLANDU

Američke trupe na Islandu možda danas predstavljaju najznačajniji problem za zemlju, i to kako na ekonomskom i socijalnom, tako isto i na političkom polju. Velike potrebe odbrane povlače za sobom znatno smanjenje nezaposlenosti, ali se ipak u velikoj meri oseća prisustvo stranih trupa, koje su neka vrsta nužnog zla. U ovoj zemlji sa oko 150.000 stanovnika, ima oko 5.000 stranih vojnika, što svakako

pretstavlja izvesno moralno opterećenje. Pet stotina vanbračne vojničke dece, koja su se rodila poslednjih godina i koja moraju primati pomoć od države, samo su spoljni znak tih teškoća.

Pored »okupacije«, osnovna pitanja koja dominiraju u odnosima sa Engleskom svakako su pitanje pomorske granice i sukob oko ribarenja. Oba ova problema, pored ostalog, moraju se posmatrati i u svetlu ekonomskog razvitka Islanda zadnjih decenija, razvitka koji je verovatno išao daleko brže no u mnogim drugim zemljama.

Pre oko 50 godina, u zemlji nije bilo nijednog mosta preko reka, niti nekog izgrađenog puta, ni upotrebljivog pristaništa, a Islandani su bili prinuđeni da iz svojih malih otvorenih čamaca posmatraju kako ribari odvlače njihovu ribu sa velikim brodovima, koju love pored njihovog ostrva. Ali, u toku ovih nekoliko zadnjih decenija, Islandani su se pripremili da odgovore na konkurenciju, tako da danas imaju ne samo modernizovane veze i komunikacije kroz celu zemlju — kroz koju se može putovati od severne do južne obale, — veliki broj vazdušnih linija i aviona koji održavaju vezu između pojedinih delova zemlje, već su takođe razvijene i međunarodne veze pomoću aviona sa dugim radijusom, kao i modernih putničkih parobroda. Islandani poseduju najmoderniju ribarsku flotu na svetu, pomoću koje je ribarstvo dostiglo vrlo velik nivo, koji je snažno povećao njihovu spoljnu trgovinu.

Ovaj razvitak otpočeo je već pre Drugog svetskog rata, ali i pored znatnih koristi koje je zemlja imala zbog američke »okupacije« u toku rata, Island je doživeo i niz ekonomskih teškoća koje su nastale znatnim gubitkom velikog broja ovaca što je zemlju koštalo oko 600 miliona kruna, kao i znatno smanjenje ribolova, što je imalo još teže posledice.

Činjenica da ribarstvo pretstavlja značajnu, odnosno najznačajniju ulogu u privredi Islanda, objašnjava razlog zašto su Islandani tako osetljivi na svoje pomorske granice. Prošle godine je pomorska teritorija zemlje proširena od tri na četiri nautičke milje. Ova odluka je doneta na osnovu odluke Haškog suda u sporu između Norveške i Engleske. Ta mera je odavno bila neophodna da bi se zaštitilo ribarenje kraj islandskih obala. Ali, to se nije odnosilo samo na strane ribarske brodove, već i na domaće, kojima je, bez izuzetka, zabranjeno lovljenje pomoću brodova u unutrašnjosti nove pomorske granice.

(Dagens-Niheter, 28 septembar 1953)

Зашта је у штампи књига

О МОРАЛНОМ ВАСПИТАЊУ У АРМИЈИ

од пуковника **Бранка Боројевића**

Предговор написао генерал-потпуковник Отмар Креачић

Рад на моралном васпитању поставља се као врло важан задатак пред све наше старешине а нарочито после укидања функције политичког комесара. У ту сврху је и написана ова књига која може послужити као користан приручник сваком старешини — васпитачу.

Књига је проткана примерима из НОР који ће умногоме помоћи старешинама у њиховом практичном раду.

Било би корисно да се интересенти јаве одмах групно или појединачно. Новац не треба слати.

Књига излази у издању *Мале војне библиотеке*.

PRIKAZI KNJIGA I ČASOPISA

Hju Skonfild: SUECKI KANAL U SVETSKOJ POLITICI¹⁾

To je četvrta autorova knjiga o Sueckom kanalu²⁾. Ovoga puta on ga posmatra kao geografski objekat oko koga se na širokom radijusu pletu mnogi politički i strategijski problemi.

Nećemo poći za autorom u ona legendarna faraonska vremena kada je Kanal prvi put prosečen, niti ćemo ga pratiti kroz istoriju Egipta i Kanala, toliko bogatu dramatskim događajima. Dovoljno je reći da je krajem 18 veka bilo jasno, kako javnosti tako i svima evropskim kabinetima, šta znači Egipat kao najkraća veza između Zapada i Istoka. Kada je Napoleon 1798 krenuo u Egipat, nosio je sobom kategoričko naređenje Direktorijuma da proseče Suecki Zemljouz u isključivom interesu Republike.

Napoleonov neuspeh u Egiptu nije skiniuo pitanje Kanala s dnevnog reda. Nastupio je 19 vek, vek industrijalizacije i naglog tehničkog progressa. Taj vek je imperativno tražio bolju vezu Evrope sa Istokom. Egipat se imao pokoriti tome zahtevu. Njegova istorija je otsada nerazrešivo vezana za Kanal. Da bi mogla izvršiti svoju istorisku funkciju, zemlja se mora osloboditi turskog javašluka. U emancipaciji Egipta pisac pridaje možda suviše značaja ličnosti Muhameda Alije, prvog njegovog vicekralja ili kediva. U svakom slučaju, u prvoj polovini 19 veka Egipat postaje praktično nezavisan od Porte. Jedino su u spoljnim poslovima Egipta turski sultani sačuvali nešto uticaja.

Ipak je suviše reći da je Egipat postao nezavisna država. U stvari, on je postao jedan od centara evropskih intriga u kojima se vicekralj snalazio kako je znao i

umeo. Borbe su se vodile uglavnom između Francuza koji su se zalagali za Kanal i Engleza koji su nastojali svim sredstvima da to spreče, zauzimajući se ujedno za železničku liniju kroz pustinju od Sueca do Kaira. Muhamed Alija je uspeo da se do smrti (1849) odupre i jednom i drugom zahtevu. Ali je njegov naslednik Abbas dao Englezima koncesiju za železničku liniju. 1854 godine bio je gotov njen prvi deo od Aleksandrije do Kaira. Tako su prvu rundu dobili Englezi.

Međutim, ekonomske potrebe Evrope i dalje su gurale pitanje Sueckog kanala u prvi plan. Pisac, doduše, veruje da je Kanal ostvaren zbog toga što se našao čovek beskrajnog strpljenja i pun entuzijazma, čovek koji je ujedno umeo da lako prelazi preko diplomatskih prepreka i da širinom svojih pogleda i toplinom svojih osećanja za čovečanstvo savlađuje suludu ljubomoru među nacijama. Mi ne želimo poreći Ferdinandu de Lesepsu nijednu od ovih lepih osobina. Priznaćemo, čak, da je samo on mogao da izgradi Kanal u tome roku. Dodaćemo još, da je njegovo lično prijateljstvo sa Abasovim naslednikom Muhamed Saidom znatno ubrzalo tok stvari. Ali ćemo ostati pri tome da je izgradnja Kanala bila plod vremena a ne ličnosti.

Leseps je od svog prijatelja i potkralja Egipta Muhameda Saida izdejstvovao koncesiju za gradnju Sueckog kanala već krajem novembra 1854. U januaru 1856 originalna koncesija je zamenjena drugom, formalnijom, a ova je i danas u važenosti. Koncesija je ovlastila Lesepsa da obrazuje Opšte međunarodno društvo Sueckog kanala (*Compagnie Universelle du Canal Maritime de Suez*) koje će imati isključivo pravo da ga proseče i eksploatiše 99 godina od dana kada bude stavljen u promet, uz obavezu da 15% čistog godišnjeg dobitka ustupa Egipatskoj vladi. Za slučaj da se koncesija produži za više rokova od 99 godina, ta finansiska

¹⁾ Hugh J. Schonfield, *The Suez Canal in World Affairs*, Constellation Books, London 1952.

²⁾ Ranija Skonfildova dela: *Ferdinand de Lesseps, Italy and Suez*, *The Suez Canal*.

obaveza društva prema Egipatskoj vladi se za svaki takav dalji rok povećava za 5%, ali nikada ne može preći 35%. Kao što vidimo, autori koncesije nisu cepidlačili sa vekovima. Članovi 14 i 15 koncesije su možda najznačajniji: »Kanal će biti otvoren kao neutralni prolaz za sve trgovačke brodove pod uslovom da plate određenu taksu i da se podvrgnu važećim plovidbenim pravilima, a Društvo neće ni u kom slučaju smeti da pruži ma kakve privilegije nijednom brodu, društvu ili pojedincu«. Leseps je doista nastojao da Suecki kanal bude međunarodni prolaz bez diskriminacije. To je bilo doba liberalizma, a ono je najbolje odgovaralo usponu kapitalizma.

Da bi koncesija mogla stupiti na snagu, bio je nužan Portin »blagoslov«. A Porta, pošto je bila pod svemoćnim uticajem Engleske, nije ga davala. Engleska je i mnogim drugim sredstvima ometala ovaj poduhvat. Engleska vlada se bojala da će se Egipat pomoću Kanala sasvim izvući ispod turskog (t.j. engleskog) uticaja i potpasti pod kontrolu Francuske. Na taj način bi najkraći put za Indiju, taj najveći dragulj engleske krune, došao u tuđe ruke. Lord Palmerston je otvoreno govorio da je cilj Kanala da posluži samo kao strategiska barijera koja treba da spreči prodor turskih snaga iz Sirije u Egipat. Engleska vlada je u suštini branila monopol pomorskog puta oko Rta Dobre Nade koji je ustvari bio pod njenom kontrolom. No, i pored engleske opstrukcije, ideja o Kanalu je uzimala sve više maha čak i u samoj Engleskoj. Ipak, kada je trebalo upisati akcije, engleski kapitalisti nisu upisali nijednu, made im je Leseps rezervisao 80.000. Od 400.000 akcija po 500 franaka, 207.160 je plasirano u Francuskoj, a 177.642 je upisala Egipatska vlada.

U proleće 1859 je otpočeo rad. Koncesija je predviđala da će taj rad trajati 6 godina, ali su razne prepreke, pretežno engleskog porekla, produžile taj rok sve do jeseni 1869 kada je Kanal svečano otvoren. Porta je dala odobrenje tek 1866 kada se već mogao sagledati kraj radova.

Suecki kanal je pravno bio egipatska svojina kojom je upravljala jedna egipatska kompanija na bazi određene koncesije. Ali je postao ujedno i objekt svetske fizičke, političke i strategiske geografije. Ubrzo je nazvan *ključem Indije*. Njegov značaj je shvatila najzad i Engleska vla-

da. Kada je egipatski kediv Ismail došao 1875 u finansiske teškoće, Engleska je požurila da otkupi sve njegove kanalske akcije. Otada je Engleska bila finansiski zainteresovana u Kanalu gotovo koliko i Francuska. Obe države se sve više angažuju u Egiptu da bi zaštitile svoje interese. Rasipništvo kairskog dvora daje im zgodan povod. Od 1886 su egipatske finansije pod anglo-francuskom kontrolom. Ali, ta strana kontrola izaziva nacionalni otpor. Nacionalni revolt dobija 1882 konkretan oblik ustankom pukovnika Ahmeta Arabija protiv kediva i anglo-francuske intervencije. Kanal dolazi u opasnost jer je pukovnik Arabi bio rešen da ga privremeno poruši u interesu odbrane Egipata. Međutim, Kanal spasava brza vojna intervencija. Francuska se ograničila samo na formalni protest, a Italija je takođe odbila englesku ponudu da joj se pridruži u oružanoj akciji. Otada Egipat postaje engleski protektorat u svakom pogledu osim po imenu. Sizerenstvo turskog sultana je još samo nominalno. Nezadovoljstvo drugih evropskih sila sa isključivom engleskom kontrolom Kanala utišano je Konvencijom od 1888, kojom je proklamovano da će Suecki kanal biti uvek otvoren, i u miru i u ratu, svakom trgovačkom i ratnom brodu bez obzira na zastavu i da nikad ne može biti podvrgnut pravu blokadi.

Do Prvog svetskog rata se međunarodnopravni položaj Egipta i Kanala nije menjao ni formalno ni stvarno. Ali se njegov strategijski položaj bitno izmenio. U tom razdoblju su Italijani dobili Eritreju i deo Somalije, a kasnije Libiju (Tripolis i Kirenajku) i Dodekanez i tako u neku ruku obuhvatili Egipat s juga i severa. Iz Kirenajke se Kanal direktno ugrožavao sa kopna, a sa Dodekaneza s mora i iz vazduha. Englezi su za uzvrat proširili svoju vlast i na Sudan obrazovavši anglo-egipatski kondominijum pod britanskom kontrolom. Uticaj Turske je bivao sve manji, a naročito posle gubitka Libije, ali je ona ipak sačuvala značajne strategiske pozicije istočno od Kanala, koje je Drugi Rajh bio spreman da iskoristi. Doista, Nemačka je izdejstvovala koncesiju za Bagdadsku železnicu i otpočela da reorganizuje Tursku vojsku. Oba momenta zajedno pretstavljali su smrtnu opasnost za britanski položaj u Egiptu. U Nemačkoj se pričalo i verovalo da se britanski lav može smrtno raniti samo u Egiptu.

Nije čudo, što su Nemci pokušali da izvrše napad na Egipat čim je Turska stupila u rat na njihovoj strani. Upravo, Turci su izvršili napad uz pomoć nenačakih oficira. Nemačke trupe se nisu mogle angažovati, jer je Srbija čvrsto držala dolinu Morave. Englezi su se organizovali za odbranu na zapadnoj obali Kanala, tako da je Kanal branio njih, a ne oni Kanal. Tako su se ostvarila predviđanja lorda Palmerstona, ali u korist Engleza. Turski napad je izveden 3 februara 1915, ali bez energije, te je još istog dana doživeo slom, a samo tri pontona su uspela da pređu na drugu obalu. U julu 1916 ni drugi turski napad na britanske linije istočno od Kanala nije imao bolje rezultate. Napad libiskih Senusa sa zapada nije stigao dalje od Mersa Matruha. Ulazak Turske u rat iskoristili su Englezi da proglase svoj privremeni protektorat nad Egiptom.

Ali, to nije moglo dugo trajati. Nacionalna svest u zemlji je uzimala sve više maha. Već 1922 godine Engleska je bila prinuđena da se odrekne svog protektorata i da proglasi Egipat nezavisnom i suverenom državom. Dotadani vicekralj Ahmet Fuad bio je proglašen kraljem pod imenom Fuad I. To nije bila potpuna nezavisnost. Velika Britanija je zadržala pravo da u zemlji osigurava komunikacije Britanskog Carstva i da je brani od spoljnog napada. Britanske trupe su ostale u Egiptu. Razume se, ovo nije moglo zadovoljiti egipatske nacionaliste. Pod njihovim pritiskom je 1936 došlo do britansko-egipatskog sporazuma čije odredbe predviđaju uglavnom da će se britanske trupe povući u zonu Kanala i da će tu ostati sve dok egipatske trupe ne budu mogle da osiguraju njegovu odbranu, a najmanje 20 godina; ako posle tog roka ne dođe do međusobnog sporazuma, pitanje daljeg boravka britanskih trupa u zoni Kanala podnosi se Ligi naroda. Uskoro zatim date su Egiptu neke finansijske i druge koncesije u upravi Kanala.

Do Drugog svetskog rata britanske trupe se nisu povukle iz doline Nila u zonu Kanala, delom zbog nedostatka smeštaja, a više zbog sve agresivnijeg držanja Italije. Iako se iz iskustva znalo da vojna efikasnost Italije nije velika, njene se pripreme u Libiji, na Lerosu i Rodosu nisu mogle zanemariti. Egipat je za sile Osovine bio suviše zahvalan cilj.

Nećemo prepričavati ratne događaje koji su se odigrali oko Kanala u Drugom

svetskom ratu, jer su nam svima još u živom sećanju. Iz njih ćemo izvesti samo nekoliko zaključaka što je autor propustio da učini: za stranu koja je vladala morem Suecki kanal je bio glavni činilac prevlasti na Bliskom Istoku i nezamenjiva veza evropskog i aziskog (dalekoistočnog) ratišta; kada je, pak, ta strana imala i vazдушnu nadmoćnost, Kanal se vrlo teško napadao sa kopna; vazдушna nadmoćnost mogla je eliminisati pomorsku prevlast na prilazima Kanala, dakle, na Sredozemnom i Crvenom Moru; kombinacija kopnene i vazdušne nadmoćnosti može savladati svaku odbranu Kanala; od vazdušnih napada se Kanal relativno lako brani; Konvencija od 1888 je sasvim zastarela: jedni su nastojali da Kanal sačuvaju samo za sebe (bili su rešeni i da ga poruše ako ga budu morali napustiti), a drugi da ga unište. O neutralnosti Kanala nema ni govora.

Jasno je da se opravdane egipatske nacionalne tendencije, u takvim strategiskim okolnostima, teško mogu ostvariti. Britanske snage su posle rata povučene iz Kaira, Aleksandrije i Delte, ali su ostale u zoni Kanala. Egipćani stalno traže energično da se i odavde povuku. Da bi to postigli, oni su jednostrano raskinuli i Ugovor o savezu od 1936, ali uzalud. Englezi ne odlaze i nude Egiptu ravnopravno članstvo u Komandi Srednjeg Istoka, u kojoj bi uzele učešća i SAD, Velika Britanija, Francuska i Turska, a eventualno i Australija, Novi Zeland i Južnoafrička Unija. Drugim rečima, Englezi predlažu da svoju okupaciju Kanala zamene kolektivnom okupacijom od strane članica buduće Komande Srednjeg Istoka, ali su Egipćani i to odbili. Oni traže безусловnu evakuaciju. Tako stoje stvari danas.

Kroz celu knjigu autor je nastojao da bude objektivn, a nije ustuknuo ni od oštre kritike engleskih postupaka i gledišta. Poslednji engleski predlog naziva pokušajem da se Bliskom Istoku nametne defanzivni sistem koristan za zapadne sile. Tamo gde pledira engleske interese čini to vrlo diskretno, iako Engleska ima nake argumente, a između ostalog, i činjenicu da sa 26,557.386 tona (1950) stoji daleko na čelu svih korisnika Kanala, jer Norveška, koja po volumenu dolazi odmah iza nje beleži samo 11,530.812 tona. Rešenje sueckog problema autor vidi u pacifikaciji sveta, kada više ne budu potrebni nikakvi defanzivni sistemi.

A. L. Ratklif: ŽARIŠTA STRATEGISKIH INTERESA¹⁾

U članku se na jezgrovit način iznosi mišljenje o vojno-političkoj važnosti izvesnih delova Zemljine kugle na slučaj jednog budućeg rata. Navode se vojni i ekonomski uzroci iz kojih to proizlazi, kao i mere koje su u toku, ili ih treba preduzeti, pa da ta zemljišna prostranstva — sa svojim stanovništvom i prirodnim bogatstvima — ostanu sigurno u vlasti Zapada.

Pisac smatra da će u eventualnom budućem ratu, izvesne zemljišne prostorije koje danas nisu interesantne, zbog svoga »geopolitičkog« položaja i drugih činjenica, pretstavljati žarišta i centre strategijskih interesa ratujućih strana. Za vazduhoplovstvo, pak, Zemljina kugla danas pretstavlja jedan kontinent okružen plovnim vazдушnim okeanom. Iz tog razloga, pojedine države koje su dosada bile postrani, a preko kojih izvode naročito važni vazdušni putevi, postale su politički važne. To važi, naprimer, za Irak — čiji je aerodrom Basra velika vazдушna raskrsnica, ili Dakar — preko koga vodi iz Afrike najkraći put preko Atlantika. U tom smislu su naročito važna zemljišna područja oko oba pola Zemljine kugle. Preko Severnog Pola vodi najkraći vazdušni put iz Severne Evrope u Severnu Ameriku, a preko Južnog Pola vazдушna veza Južne Amerike sa Australijom ili Južnom Afrikom.

Predviđa se, kako kaže pisac, da će eventualni budući rat otpočeti dejstvom strategijskog vazduhoplovstva u cilju slamanja neprijateljskih centara proizvodnje, saobraćajnih čvorova i sedišta pojedinih vlada. Radijus dejstva savremenih američkih bombardera omogućuje im da takve napade protiv SSSR preduzimaju i sa domaćih aerodroma. Obezbeđenje ovih operacija vršili bi lovci, smešteni na 25—30 američkih nosača aviona koji se nalaze na svim morima.

Međutim, da bi se smanjilo vreme letenja i štednjom pogonskog goriva omogućilo što veće nošenje »korisnog tereta — bombi«, a neprijatelj preduhitrio u zadanju prvog udara, Komanda američkog vazduhoplovstva je već u vreme mira rasporedila svoje snage na isturena vazдушna operacijska uporišta — baze. One se

protežu u krugu od Velike Britanije i Norveške preko Francuske, Zapadne Nemačke, Španije, Maroka, Tripolisa, Turske, Iraka, Formoze, Filipina, Japana, Aljaske, Grenlanda, a završavaju se na Islandu i Špicbergu.

Raspolažući sa takvom organizacijom, američko strategisko vazduhoplovstvo, po mišljenju pisca, u mogućnosti je da ma koju tačku sovjetske zemlje napadne jednovremeno sa više vazduhoplovnih baza. Nasuprot tome, sovjetsko strategisko vazduhoplovstvo, koje je izgrađeno u toku poslednjih 6 godina, praktično ima samo dva pravca naleta protiv Severoameričkog kontinenta. Prvi izvodi iz Istočnog Sibira, preko Aljaske i Kanade, protiv zapada SAD, a drugi iz Severne Rusije, preko Severnog Pola, prema velikim industrijskim centrima na severoistoku Sjedinjenih Američkih Država. Predviđajući i planirajući takve operacije, SSSR je u Istočnom Sibiru izgradio mnogobrojne aerodrome i tamo smestio specijalne jedinice u jačini od nekoliko divizija — obučene za upotrebu u Arktiku.

Pisac dalje iznosi da je tesnom saradnjom između SAD i Kanade, u cilju otklanjanja opasnosti koja bi mogla doći vazдушnim putem preko Arktika, izgrađena odbranbena zona dubine od više stotina kilometara, koja obuhvata Aljasku, Kanadu, Grenland i Špicberg. U tom pojasu ili zoni najseverniji aerodrom Tula nalazi se na Grenlandu — 77 uporednik, a takmac sa ruske strane verovatno se nalazi na Franc Jozefovoj Zemlji — 84 uporedniku. Eventualni sovjetski vazdušni napadi protiv SAD, preko Severnog Pola, imali bi da savladaju 4 zaštitna pojasa navedene zone, koji su snabdeveni svim mogućim pasivnim i aktivnim sredstvima PA odbrane.

Kao najistaknutiji pipci navedenog vazdušnog odbranbenog sistema jesu radarске stanice daleko isturene u Arktiku. One su jednovremeno vodiči za sopstveno vazduhoplovstvo i osmatrači ruskih atomskih opita u Sibiru; mada su potpuno usamljene u odnosu na ostali svet, one se, ipak nalaze u žarištu strategijskih interesa.

Pisac smatra da je anglo-egipatski spor, zbog egipatskog zahteva za povlačenje britanskih snaga iz zone Sueckog kanala, aktuelan svetsko-politički problem koji ima strategisku pozadinu. Sa čisto vojno-

¹⁾ A. L. Ratcliffe: Brennpunkte strategischen Interesses, *Wehrwissenschaftliche Rundschau*, juli 1953.

stanovišta, od interesa je samo pitanje kako bi se definitivno odlazak ili ostanak britanskih oružanih snaga u zoni Kanala odrazio u strategiskom pogledu.

Velika Britanija se ranije obavezala da će najkasnije 1956 godine u celosti povući svoje oružane snage sa teritorije Egipta. A eventualno još ranije povlačenje uslovlila je pristupanjem Egipta odbranbenoj organizaciji Bliskog Istoka i preuzimanjem tehničkog održavanja vojnih postrojenja u zoni Kanala. Međutim, nijedan od ovih uslova nije do danas ispunjen.

S obzirom na savremeno vazduhoplovstvo, po mišljenju pisca, teško se može, sa položaja na ili u zoni Kanala, sprečiti njegovo razaranje tepihom bombi. Zbog toga će izbijanjem opšteg svetskog rata Suecki kanal praktično prestati da postoji. Prema tome, snage u zoni Kanala ne stacioniraju radi njegove neposredne odbrane, već radi zaštite opštih britanskih interesa na Bliskom Istoku. Taj glavni zadatak se može rešiti i dovođenjem odgovarajućih snaga na Kipar i Maltu, kao i u vazduhoplovne baze u Severnoj Africi. Stoga, uzrok britanskoj nepopustljivosti nisu strategisko-vojni razlozi, već njega treba tražiti u nastojanju da se učvrsti poljuljani britanski prestiž u zemljama Bliskog Istoka.

Pisac zatim nastavlja sa iznošenjem činjenica da je sva Afrika u previranju i da njeno stanovništvo, bez obzira na boju kože, traži slobodu i socijalnu pravdu. U vezi s tim, u mnogim mestima »Crnog kontinenta«, umesto starih plemenskih udruženja domorodaca, došla su do izražaja nova — klasna, sa komunističkim tendencijama. Postoji mogućnost da belci u budućnosti brzo izgube Afriku, ukoliko se ne postigne sporazum i ravnopravna interesna zajednica između crne i bele rase. U Africi se nalaze najvažnije stra-

tegiske sirovine Zapadne Evrope i Amerike: uglj, bakar i 60% od sveukupne potrebe rudače uranijuma. Tu leži potencijalna i strategiska važnost Afrike, a ne u zoni Sueckog kanala.

Pisac smatra da za budućnost Jugoslovenske Azije, toga »aziskog Balkana« postoje mogućnosti: da dođe pod voćstvo Indije, ili da bude kroz »komunizam« asimiliran od Kine, ili najzad da Zapad te zemlje »politički« i ekonomski tako uzdigne da postanu sposobne da same brane svoju nezavisnost i slobodu. Ako bi taj zemljišni prostor došao u uticajnu sferu Moskve i Pekinga, to bi se negativno odrazilo na sigurnost Indije, Indonezije i Australije. Prema tome, ne Laos ili Vijetnam, već Južna Azija kao celina, nalazi se u centru žarišta strategiskih interesa.

Pisac na kraju ističe da Panamski kanal omogućuje Americi da brzo prenosi težište svoje ratne mornarice sa Pacifika na Atlantik i obratno, prema konkretnoj potrebi. U jednom budućem ratu u kome rešavajuće poprište ne mora biti u Evropi, Panamski kanal će sa velikom verovatnoćom biti od odsudne strategiske važnosti.

*

Kroz ceo članak se govori samo o vojnim i materijalnim činjenicama koje daju strategisku važnost izvesnim prostranstvima Zemljine kugle, kao i o potrebi da se njima gospodari. U vezi s tim, govori se i o opasnosti koja dolazi od previranja i slobodarskih stremljenja kolonijalno porobljenih naroda Afrike i Azije. Međutim, ništa se ne govori o moralnoj opravdanosti borbe porobljenih, izrabljivanih i, u punoj kulturno-materijalnoj zaostalosti, ostavljenih naroda.

S. K.

Major P. Martel: POKRETLJIVOST I VATRENA MOĆ¹⁾

U svom članku pod gornjim naslovom, pisac tretira pitanje pokretljivosti i vatrene moći i ističe da je pokretljivost bila važan faktor po uspešno vođenje operacija još i pre Drugog svetskog rata; ona

je oduvek smatrana za jedan od glavnih načela ratovanja. Međutim, po najnovijim shvatanjima, pokretljivost ne predstavlja poseban princip, već je zamenjena terminima kao što su gipkost i elastičnost i čini sastavni deo principa koncentracije snaga. Sasvim je jasno, kaže pisac, da se koncentracija može ostvariti samo pod uslovom da trupe izvrše odgovarajuće po-

¹⁾ Mobility and Fire Power, by Major P. Martel, *Military Review*, oktobar 1953 (preštampano iz *Canadian Army Journal*).

krete, iz čega proizlazi da je koncentracija krajnji rezultat pokretljivosti.

Pisac naglašava da brzina i pokretljivost nisu sinonimi jedne iste stvari. Pokretljivost predstavlja relativan pojam i definiše se odnosom između sposobnosti komandanata dveju suprotnih strana da vrše pokrete svojim trupama. Ovo ne treba shvatiti sasvim kruto. Razumljivo je da jedinica, koja raspolaže motornim vozilima i koja je izvršila nekoliko brzih pokreta, može biti tučena od neke druge jedinice koja se kreće peške, ali koja je uspjela da povoljno koncentriše svoje snage. Iz ovoga proizlazi da je pokretljivost relativan pojam i predstavlja sposobnost u vršenju pokreta trupom, ne samo brzo — u apstraktnom pogledu — već brže u odnosu na neprijatelja — u pravcu određenog objekta.

Sušтина pokretljivosti. — Po mišljenju pisca, pokretljivost je uslovljena sa ova četiri faktora: izvidanjem, radom štaba, umešnim komandovanjem i slobodom pokreta. Dok je značaj izvidanja i rada štaba dobro poznat, umešno komandovanje, u odnosu na pokretljivost, teže je definisati. Ono se, uglavnom, zasniva na sposobnosti u donošenju pravilnih odluka na osnovu nepotpunih podataka o neprijatelju; u brzom odlučivanju u situacijama kada obično plašljivi ljudi duže oklevaju; u postavljanju celishodnih zadataka i najzad, u neprekidnom vođenju brige za sigurnost svojih jedinica. Pritom je kod umešnog komandovanja najvažniji izbor ciljeva, kako bi se sopstvene snage upotrebile pre no što neprijatelj uspe da preduzme ma kakve efikasnije mere.

Sloboda kretanja je takođe izraz pokretljivosti, ali joj se često poklanja nedovoljna pažnja. Pokreti trupa nisu dovoljni, već treba snabdevati i samu komoru. Naprimjer, američka divizija ima oko 3.200 vozila koja su vezana za puteve. Ona se mogu kretati i van puteva ali znatno manjom brzinom. Da bi divizija mogla uspešno da izvršava svoje zadatke, ova vozila treba stalno i uredno da je snabdevaju svima potrebama.

Vazдушna nadmoćnost. — Za vojsku koja ne raspolaže vazдушnom nadmoćnošću kretanje putevima je jako otežano, a u izvesnim slučajevima čak i nemoguće.

Saveznici su 1945 imali potpunu vazдушnu nadmoćnost na bojištu i njegovim prilazima; međutim, prema mišljenju pisca, u budućem ratu to više neće biti slu-

čaj. Upotreba savremenih ratnih sredstava kao i neprijateljsko svestrano dejstvo iz vazduha smanjuju pokretljivost, a da bi se ona povećala, potrebno je da komunikacije budu slobodne.

Nove koncepcije. — Kretanje se vekovima vršilo peške i često naočigled neprijatelja. Međutim, upotreba vatrenih sredstava je uslovlila pronalaženje novih metoda kojima se težilo da se manevar omogući i pod izmenjenim okolnostima. Ne baš tako davno, jačina jedne armije se izražavala samo brojem ljudi i, mesto jedne zemlje, na međunarodnom planu, zavisilo je od broja sablji. Međutim, pojava baruta i njegov razvoj, kao i industrijska revolucija, izmenili su stanje i mašina je počela da dobija sve veći značaj. U toku ovog veka, zbog velikog broja vatrene sredstava, mogućnosti za vođenje uspešnih ofanzivnih operacija bile su jako smanjene. Artiljeriji je palo u zadatak da tome nađe leka. Počev od Napoleona, artiljerija je često korišćena u cilju stvaranja prolaza u borbenom poretku neprijatelja, kako bi se pešadiji omogućilo dalje napredovanje. Ovaj metod je bio upotrebljavan u oba svetska rata, ali je ipak retko kada omogućavao *proboj*, koji predstavlja važan preuslov za manevarski rat. Branilac je ipak imao dovoljno vremena da zatvori prolaze i da napadaču onemogući razvijanje daljeg uspeha. Ovo važi i u slučaju kada napadu prethodi bombardovanje iz vazduha.

Tenk je jedno od poslednjih borbenih sredstava kojima se težilo da se onemogući dejstvo izvesnog broja neprijateljskih vatrene sredstava i time ponovo uspostavi pokretljivost. Nemci su ga upotrebili u sadejstvu sa taktičkom avijacijom, a u Poljskoj i Severnoj Francuskoj postigli su značajne rezultate. Međutim, nešto kasnije, u operacijama koje su vođene u Africi i na Istočnom frontu, preimućstvo koje su imali Nemci, bilo je poremećeno. Dokazalo se da duboki prodori, ipak, ne znače neminovno povlačenje za branioca.

Pisac dalje ističe razvoj vazduhoplovstva koji nam je dobro poznat, te se stoga nećemo na njemu zadržavati. Pri ovome naglašava da je kao transportno sredstvo, avion, kao i helikopter, još uvek takoreći u povoju.

Savremeni transport. — Dok je ranije pokret trupa bio ograničen otstojanjem koje čovek ili konj mogu da pređu a da pritom još uvek budu sposobni za

borbu, dotle je upotrebom željeznica brzina strategiskog manevra i operacija uopšte bila znatno povećana; s druge strane, usled povećane vatrene moći, taktički pokreti su bili ograničeni. Mada je bilo moguće da se pokret vrši jačim snagama, ipak je kraj željezničke pruge smatran za granicu i rezultat je bio smanjenje brzine operacija.

Armije danas tretiraju motorna vozila na isti način kao i ranije željeznicu, tj. kao sredstvo za brzo prebacivanje njihovog ljudstva i materijala. Zbog povećane lakoće transportovanja, one su u isto vreme povećale i količinu potrebnih borbenih sredstava jedinica na frontu. Rezultat svega toga je bio da su, 1945, armije bile vezane za puteve, u istoj meri kao i 1918. Udarne grupacija tenkovske divizije može da vrši duboke prodore i da obilazi prepreke, ali nije u stanju da nastavi prodiranje, jer njen »rep«, sve dok se prepreke ne uklone, nije u stanju da se brzo kreće.

Savremeno naoružanje. — Sredstva i oružje koji su danas u upotrebi, samo su delimično u stanju da spreče koncentraciju neprijateljskih snaga. Artiljerija je u stanju da uznemirava i nanosi neprijatelju gubitke pre početka napada, dok je avijacija u stanju da spreči i dotur jedinicama na frontu (pisac ističe primer strategiskog bombardovanja koje su izvršili Saveznici na dan iskrcavanja u Normandiji). Taktičko vazduhoplovstvo je, kao jedan od najvažnijih zadataka, imalo da izvrši izolaciju bojišta. U početku rata to je uspeo nemačkoj avijaciji, a potom, posle postizanja nadmoćnosti u vazduhu, savezničkoj. Međutim, u svim slučajevima uspeha taktičkog vazduhoplovstva nadmoćnost u vazduhu je redovno bila propraćena lepim vremenom. Ardenska ofanziva pretstavlja školski primer u kolikoj meri nevrerne može nepovoljno uticati na upotrebu taktičkog vazduhoplovstva.

Važnost kopnenih operacija. — Pisac smatra da se može pretpostaviti da je, prema sovjetskom gledištu, na ishod rata od odlučujućeg značaja uspeh operacija na kopnu i da strategisko bombardovanje, mada može produžiti vođenje rata, nije u stanju da otkloni nedostatke redovnog snabdevanja. Sovjeti verovatno smatraju da bombardovanje velikih gradova nije od velike koristi, jer ponovna izgradnja svega onoga što je porušeno zahteva obimna materijalna sredstva i du-

že vremena. Ako je tačno da to pretstavlja sovjetsko gledište, kaže dalje pisac, Nemačka, koja je bila nekoliko godina intenzivno bombardovana, donekle opravdava ispravnost ovakvih shvatanja. Ona je, ustvari, bila pobeđena tek pošto su njene komunikacije za snabdevanje snaga na frontu bile uništene. Ovo bi se slagalo i sa postavkama samoga Klauzevica. Pisac je mišljenja da bi Saveznici, u jednom budućem eventualnom ratu, možda bolje učinili da koncentrišu svoje napore na sprečavanje dotura neprijateljskim jedinicama na frontu, nego na rušenje fabrika, tim pre što je poznato da se svaka ratujuća strana blagovremeno snabdeva potrebama za rat za period od nekoliko godina.

Razvoj dirigovanih projektila. — Pisac smatra da će dirigovani projektili, među ostalim važnijim borbenim sredstvima, svakako zauzeti vidno mesto u eventualnom budućem sukobu. Prema već postignutim rezultatima, oni će, verovatno, izraziti veći uticaj na način vođenja rata, kako na kopnu, tako i u vazduhu. Pri njihovoj upotrebi, vreme se uopšte ne uzima u obzir; nije potrebna ni nadmoćnost u vazduhu, kao ni ogromne investicije za izradu aerodroma i mnogih drugih uređaja za vazduhoplovstvo. Razvoj ovih projektila napreduje punom parom. Nemačka dirigovana raketna sredstva iz prošlog svetskog rata, koja su imala tonu eksploziva, smatraju se sada zastarelim. Nemci su ih upotreбили tek 1944, kada su na Zapadnom frontu potpuno izgubili nadmoćnost u vazduhu. Međutim, uzeta u celine, njihova upotreba nije postigla postavljeni cilj. Saveznici su, naprimo, samo u toku jednog većeg bombardovanja nad Nemačkom i Japanom, obično bacali veću količinu eksploziva nego što su Nemci bacili na London ukupno svim napadima projektila V-2. Pored toga, avionske bombe su bacane većom tačnošću, dok su dirigovani projektili mogli gađati samo veće ciljeve. Ali, da su Nemci uspešli ova zrna da usavrše 6 meseci ranije i da su ih upotreabili za gađanje ciljeva na prostoriji Portsmaut — Sautemton, pitanje je u kolikoj bi meri invazija Evrope uspeła.

Pisac podvlači da se o novim, savršenijim tipovima ovih zrna, danas vrlo malo zna. Međutim, poznato je da sve savremene armije ubrzano rade na tom polju i nastoje da konstruišu zrna pogodna za uspešno taktičko i strategisko bombardovanje ciljeva čiji je položaj tačno utvr-

den. Ukoliko bi se raspolagalo dovoljnim količinama dirigovanih projektila, oni bi bili pogodni za tučenje svih ciljeva, ma koje veličine, te bi se time mogao kontrolisati svaki neprijateljski pokret. Ovo takođe važi i za dotur — u cilju snabdevanja, koji bi od ovih projektila bio potpuno ugrožen.

Dirigovani projektili nameću potrebu da se način i sredstva za izviđanje i transport izmene i poboljšaju. Da bi se zrno upravilo tačno u cilj, potrebno je raspolagati detaljnijim i tačnijim podacima, kao i sredstvima za otkrivanje ciljeva raznih razmera.

Osvrćući se ukratko na budući razvoj savremenih ratnih sredstava svih vrsta (radar, televizija, itd.), pisac ističe da nije isključeno da dođe i do toga da se ispljanju zrna koja bi bila i osluškivana i u stanju da razlikuju — prema larmi i zvuku — vozila, topove i drugo; ili naprimjer, zrna velike brzine koja bi bila snabdevena kamerom sa infracrvenim filmom i koja bi u toku svog leta snimala neprijateljske položaje. Mada ovo sve zasada izgleda fantastično, kaže pisac, to uskoro može postati stvarnost.

Pisac podvlači da će zbog velikog dometa i tačnosti pogađanja pojedinih tehničkih borbenih sredstava — savremenih i onih koji pripadaju budućnosti — biti potrebno da borbeni poreci budu rastresitiji. Pretpostavlja se da će u jednom budućem ratu borbeno zona dostići dubinu od 150—250 km. Dok će to olakšati maskiranje, izviđanje će biti jako otežano.

Iskrslj problemi.— Problemi koji su već iskrslj nisu nesavladljivi, ali zahtevaju preduzimanje niza novih mera. Kao jedan od prvih zahteva, nameće se potreba da savremene armije budu nezavisne od puteva, bar na 80 do 120 km iza linije fronta. Pored toga, na liniji fronta, kao i čitavoj dubini borbene zone, treba da bude što manje ljudi i ratne opreme.

Zahtev da armije budu nezavisne od puteva postavlja se u prvom redu zbog toga što su komunikacije i mostovi veoma privlačni ciljevi. Ova nezavisnost može se postići na tri načina:

— kretanjem peške, a prednosti ovakvog kretanja su dobro poznate;

— motornim vozilima na gusenicama i najzad, upotrebom helikoptera.

Pored toga što je helikopter nezavisan od puteva, on ne ostavlja nikakve tragove na zemlji, čime neprijatelju otežava izviđanje iz vazduha. Ukoliko njegova upotreba danju bude i ograničena, noću će naći na vrlo široku primenu. Helikopter je potpuno nezavisan od oblika zemljišta i njegova će upotreba smanjiti broj ljudi namenjenih za podizanje mostova i održavanje puteva. Njegova primena u budućnosti biće naročito velika u taktičke svrhe. Može se pretpostaviti da će se negativno odraziti i na upotrebu dirigovanih projektila, jer će ih delimično lišiti njihovih privlačnih ciljeva — mostova i raskrsnica.

Na kraju svog članka, pisac pominje i potrebna vatrena sredstva za tučenje prostorije, pošto neprijatelj vrši napade u gustim talasima. Tu dolaze u obzir oruđa manje tačnosti, mada ni samu tačnost, kad god je moguće, ne treba zanemariti. Iskustvo je pokazalo da su pogodnija jevtina vatrena sredstva, koja se posle izvesnog vremena mogu odbaciti — bez ikakve opravke. Ovo smanjuje potrebno ljudstvo za njihovo održavanje, a smanjenje broja ljudstva na frontu dovodi i do smanjenja ljudstva u jedinicama za snabdevanje i to u odnosu od 2—3 puta, prema ljudstvu na frontu.

Završavajući svoj članak, pisac izvlači zaključke koji, ustvari, predstavljaju rekapitulaciju onoga što je već gore rekao, te ne postoji potreba da se to ponavlja.

*

Svojim gornjim člankom pisac uglavnom daje karakteristike fizionomije savremenog rata, odnosno rata budućnosti. U tome sklopu, pokretljivost i vatrena moć predstavljaju samo izvesne komponente, mada, neosporno, od najveće važnosti. Članak je koristan samo kao baza za razmišljanje, ali nije dovoljno konkretan da bi zahtevao dublju analizu izloženih postavki i kritički osvrt na njih. Ipak smatramo da je članak interesantan i da ga je vredelo prikazati.

T. L.

Ginter Blumentrit: OPERACIJE NOĆU I PO MAGLI¹⁾

Pisac članka bio je general bivše Nemačke vojske i svoja izlaganja bazira na ličnim iskustvima koja je stekao u toku Prvog i, naročito, Drugog svetskog rata — na raznim štabnim i komandnim dužnostima od komandira voda do komandanta armije.

Slaba vidljivost noću i po magli — počinje pisac — utiče na uobrazilju i nerve. Ako se taj uticaj pojačava glađu, zamašćenom i borbenim uzbuđenjima, trupe neće biti daleko od pojava panike i masovne hysterije. Taj uticaj postoji i kod dobro disciplinovanih trupa. Ostojanja i objekti izgledaju uvećani, a proračuni daljina i vremena nerealni. Kulturniji narodi su udaljeni od života u prirodi, naviknuti na veštačko svetlo i zato u većoj meri podložni pomenutim uticajima. Kod lovaca, šumara i seljaka, ti uticaji dolaze manje do izražaja. Strah od mraka može biti često posledica pogrešnog vaspitanja dece kojoj se pričaju zastrašujuće priče. Noć je, u stvari, veoma prijatna i umirujuća za onoga ko je poznaje i zato je, po mišljenju pisca, neobično važno da gradsko stanovništvo izlazi u prirodu noću i upozna se sa njenim dražima.

Razumljivo je što su vojnici izbegavali noć doklegod je to bilo moguće. Naročito su se regularne trupe čuvala noćnih rizika. Manje civilizovani narodi koristili su je češće, osobito u vođenju »neregularnih« ratova. U kolonijalnim ratovima regularne trupe su često iznenađivane noćnim udarima od strane urođenika. Abisinčci su 1896 uništili tri italijanske brigade koje su marševale noću.

Sve do 1900 godine Nemci su izbegavali noćne borbe i borbe u velikim šumama da bi sačuvali disciplinu i netaknute borbene poretke. Do promene je došlo posle Burskog i Rusko-japanskog rata, posle kojih su Britanska i Ruska vojska poboljšale obuku u noćnim dejstvima. U Nemačkoj je ova obuka poboljšana još 1906 godine. Uoči Prvog svetskog rata, u periodu od tri meseca redovne obuke, održavano je po dvanaest noćnih vežbi.

Pisac ističe da je u Prvom svetskom ratu značaj noćnih borbi porastao. U njihovoj primeni su prednjačile engleske i

francuske kolonijalne trupe, a naročito ruske, kod kojih je vršena najbolja obuka u noćnim dejstvima. Posle rata su i Nemci uveli sistematsku noćnu obuku. Ipak, i u Drugom svetskom ratu sovjetske trupe su u noćnim akcijama bile bolje od nemačkih. Maršal Timošenko je opravdano smatrao da su sovjetske trupe nadmoćnije u noćnim borbama, u velikim šumama i u bliskoj borbi i potsticao je svoje jedinice na primenu takvih dejstava da bi se izbegla nadmoćnost Nemaca u oblasti tehnike. Nemci su kroz borbu sticali potrebna iskustva i posle 1942 čak i prevazilazili Sovjete u pomenutim načinima borbe.

*

Noć, naročito svetla, vanredno je pogodna za izvođenje pokreta u okviru smelih operacija. Izvođenjem manevra pod zaštitom mraka, sposobni i odvažni komandanti umeće da postignu operativna preimuštva nad neprijateljem.

U Poljskoj, 1939, Nemci su koristili noć za nastupanje. Tenkovske i motorizovane jedinice kretale su se noću, umesto da se odmaraju i samo na taj način je postizano operativno preimuštvo nad smelim i veštijim neprijateljem koji je takođe umeo da koristi noć za izvođenje svojih dejstava. Noću je izveden veliki bočni manevar jakih motorizovanih snaga ka Varšavi, kao i nastupanje 14 armije kroz Galiciju. Bez ikakvog osvrtnja levo i desno, nemačke trupe su prodirale pravo kroz međuprostore i ujutru bi se zatekle na nekom važnom prelazu, raskršnici drumova ili železničkih pruga, daleko u pozadini zbuđenog neprijatelja. Kretalo se maksimalnom brzinom od 6 milja (oko 10 km) na čas, u skokovima, sa zastojima koji su nekada trajali i po više časova. Da bi se obezbedilo produženje pokreta, trebalo je da se kroz neprijateljski raspored probiju najpre oklopne izvidnice, da bi se uklonile minske prepreke i popravili porušeni mostovi. U zavisnosti od situacije i energije komandanta, prodiranje noću su ponekad vršili samo delovi prethodnica ili jaki izviđački odredi, dok bi se glavne motorizovanih divizija odmarale. Osnovno je bilo da se nastupanje noću nastavi makar i sporo i sa velikim prekidima.

¹⁾ Operations in Darkness and Fog, by Guenther Blumentritt, *Military Review*, juli 1953.

Uspesi na Zapadnom frontu 1940 takođe su postizani noćnim prodorima oklopnih jedinica koji su bili olakšani odličnom drumskom mrežom. Romelova 7 »fantom« oklopna divizija nije pravila razliku između dana i noći. Smeli noćni prodori vršeni su celom divizionom, bez ikakvog obzira na neprijatelja i situaciju kod susednih jedinica, često pod dejstvom vatre koja bi dolazila sa svih strana. Tražeći krajnje napore od svojih trupa, Romel se obično sam kretao na čelu jedne od prethodnica motorizovanih kolona. U Africi je takođe koristio noć za prodore u pozadinu neprijatelja. Ostali komandanti oklopnih jedinica postupali su na sličan način. Noćni prodori u neprijateljsku pozadinu vršeni su često na dubinu od 100—150 km, bez obzira na neprijateljsko vatreno dejstvo na oba boka. Čelne jedinice bi, katkada, danima ostajale bez veze sa ostalim snagama.

Na Istočnom frontu, 1941—42, postupa se slično, ali noćni prodori nisu bili ni tako smeli, ni duboki. Razlozi su bili u slabijim putevima koji bi pri kišnom vremenu posle dva časa postali za tenkove neprolazni. Ogromne šume i močvare pružale su Sovjetima povoljne mogućnosti za miniranje i zaprečavanje retkih komunikacija. Snabdevanje pogonskim gorivom bilo je izvanredno teško. Sovjeti su dobro poznavali svoje zemljište i noćne borbe i borili se drukčije nego Poljaci i Francuzi. Često bi nedeljama nepokolebljivo ostajali na mestu, posle prolaska nemačkih oklopnih jedinica i u sve većoj meri ugrožavali snabdevanje Nemaca, ne vodeći nikakvog računa o ugroženosti sopstvenih bokova.

Sovjeti su u Zimskoj ofanzivi 1941/42 potpuno iskoristili noć i maglu i njihove pešadijske, konjičke, skijaške i motorizovane kolone prodirale su nezadrživo preko zaleđenih i zasneženih polja, bez obzira na to što bi nemački front zaostao daleko u njihovoj pozadini. Tako su njihove jake konjičke snage uspele da se probiju u šume severozapadno od Roslavlja, dok je front bio još na reci Nari, no ovaj operativni uspeh nisu taktički dovoljno iskoristile.

Pisac naglašava da su zbog opšte slabosti nemačkih snaga i njihove nesposobnosti u 1944 za preduzimanje ofanzivnih poduhvata operativnih razmera, noći kod njih izgubile onaj operativni značaj kakav su imale prvih godina rata. Na veliko iz-

nenadjenje Nemaca, Saveznici, posle prelaska Sene, nisu ni pokušali da izvrše noćne prodore u pravcu istoka i severozapada, mada su mogli izbiti na tada još neposlednu Sigfridovu liniju, dok je delimično slomljeni nemački front bio još daleko na zapadu.

Iskustvo je pokazalo da se noć mora iskoristiti za savremene operativne pokrete, ako se žele postići veliki i brzi uspesi. U vezi s tim trupe treba obučiti za noćna dejstva i prihvatiti odgovarajući rizik. Noćna dejstva nisu prosta i hrabrost, u običnom smislu reči, nije dovoljna za njihovo izvođenje. Za uspeh je potrebna sistematska i dugotrajna obuka. Za izvođenje noćnih nastupanja treba prethodno stvoriti potrebne uslove taktičkim dejstvima. Proboj neprekidnog neprijateljskog fronta gotovo je nemoguće izvesti noćnim nastupanjem, bar ne u toku jednog dana. Pre izbijanja pred takav front treba noćna nastupanja prekinuti. U toku izvođenja bitke teško je uočiti momenat kada treba otpočeti sa noćnim prodiranjem. Često će takav momenat najbolje shvatiti odvažan komandant oklopne divizije ili korpusa, i tako olakšati intervenciju višoj komandi. To se ne može ostvariti bez izvesnog rizika. Suviše kruto rukovođenje jedinica nije preporučljivo. Za održavanje tempa u noćnom prodiranju potrebni su izdržljivost i temperament. Da bi se savladala sklonost trupa ka opreznosti, potrebno je da se komandna mesta viših komandanata nalaze neposredno iza glavnine trupa. Trupe se ne mogu oduševiti samo pismenim naređenjima.

Po mišljenju pisca, budućnost u izvođenju operacija pripašće kombinovanim oklopnim i vazdušnodessantnim dejstvima. Mogućnost takvih dejstava noću dokazana je još 1944, mada su tada desanti izvođeni samo u taktičkim okvirima. Oni će ubuduće, zajedno sa noćnim bombardovanjem, podržavati noćne prodore oklopnih jedinica u operativnim okvirima, sa skoro neograničenim tehničkim mogućnostima, jer će biti u stanju da nose sobom i tenkove. Više komande će morati da izvrše energičan zaokret u planiranju i korišćenju tehničkih mogućnosti da bi se odvojile od starih puteva i načina mišljenja. Nemci su još 1944 strahovali da će Saveznici ovladati Sigfridovom linijom i Rajnom i to kombinovanim operacijama oklopnih i desantnih jedinica, ali je tada to bilo još preuranjeno. Ubuduće to će biti moguće.

Noć će biti pretvorena u dan. Još u prošlom ratu bili su noću osvetljavani čitavi rejon — snopovima reflektora čiji bi se zraci odbijali od neba.

Razumljivo je da se svi pokreti u sopstvenoj pozadini, u vezi sa promenama položaja, pregrupisavanjem i operativnim maskiranjem, vrše noću.

Magla i dimne zavese su manje pogodne za izvođenje operacija nego noć. Tamna noć je pogodnija od guste magle. Ona zasada dovodi do zastoja operacija, bez obzira na izvesne tehničke mogućnosti za njeno savlađivanje. Mesečina pruža za pokrete oklopnih jedinica skoro iste mogućnosti kao i dan, uz nešto manju brzinu i više zastanaka. Vazdušnodesantne jedinice takođe je mogu koristiti. U tamnim noćima pokreti su mogućí, ali uz znatno smanjenu brzinu i više zastanaka. Na istoku su 1941 — 45 postizani po drumovima u tamnim noćima noćni marševi prosečne dužine od oko 20 km.

Strategiska avijacija vršila je uspešne rejдове noću i no magli još u prošlom ratu, ponekad čak i uspešnije nego danju. U buduću treba računati sa njenom još većom efikasnošću. Teškoće zimskog letenja i zaleđivanja bile su savladane još u prošlom ratu. Za neposrednu podršku noćnih prodora kopnenih snaga treba obezbediti posebnu vrstu avijacije. Naročitu pažnju treba pokloniti obuci u sadejstvu vazdušnih i kopnenih snaga, osobito u hladnim zimskim noćima. Vazdušno-kopneni noćni manevri treba da se izvode u toku više uzastopnih noći.

U okviru taktike, nastavlja dalje pisac, noć se već dugo koristi za pregrupisavanja i prebacivanja jedinica, pokrete popune i snabdevanja, pripremu napada, pokrete po samom položaju, odlepljivanje i otpušanje. Otvoreno ostaje samo pitanje mogućnosti izvođenja velikih, otsudnih bitki noću. U istoriji se mogu naći primeri takvih bitki, a u buduću će besumnje biti više prilike za njihovo izvođenje. Nemačka ofanziva, marta 1918, počela je noću u 5.00 i do 11.00 časova izvođena je po magli i pod zaštitom veštačkih dimnih zavesa. U takvim uslovima je 11 armija savladala britanske noložaje — organizovane na velikoj dubini. Za takve bitke će ubuduće biti potrebno tačno i na minute precizno planiranje sadejstva avijacije, oklopnih jedinica i masirane artiljerije. Savremeni komandanti i generalštabni oficiri moraju biti osposobljeni da iz-

vrše takvo planiranje. Rđavo planirana noćna bitka sa dalekosežnim ciljevima, osuđena je na neuspeh, a može dovesti i do panike i katastrofe. Ruši su još u Prvom svetskom ratu, naročito 1914 i 1915, češće primenjivali velike noćne bitke sa po 15—18 jurišnih talasa, ali, pošto su ih rđavo izvodili, mnoge od njih su se završile neuspešno i sa velikim gubicima. U Drugom svetskom ratu su njihove noćne bitke bile bolje pripremane. Pred Moskvom su 1941—42 4 nemačku armiju napadali skoro uvek noću i to uspešno, i osvajali zemljište.

Noć je pogodna i za izvidanje i za napade sa ograničenim ciljem (ovlađivanje nekim položajem ili rejonom). Ona će u buduću biti korišćena i za otsudne taktičke sudare većih razmera, naročito od strane napadača sa slabijom avijacijom, koji će težiti u prvom redu da iskoristi duge zimske noći. U toku invazije 1944 nije bilo velikih noćnih bitki. U kratkim junskim noćima borbe su obično bile prekidane. Saveznici su verovatno izbegavali noćne rizike zbog velike nadmoćnosti u avijaciji i tenkovima koji su danju mogli efikasnije dejstvovati.

U pogledu primene noćnih dejstava u buduću, pisac ima ovakvo mišljenje:

— Uspešna i smela noćna dejstva velikog zamaha mogu izvesti samo dobro disciplinovane i izvežbane jedinice.

— Oficiri i podoficiri moraju biti čvrsti i pouzdani.

— Dobra armija, naviknuta na uspehe, u smelim noćnim operacijama prevazići će očekivanja. Posle neuspešnih operacija nije preporučljivo preduzimati zamašna noćna dejstva, naročito ako su neuspesi usledili noću. Jedna odlična nemačka divizija koja je kod Smolenska u noćnom sukobu pretrpela neuspeh i velike gubitke, bila je za dugo vremena nesposobna za noćne borbe.

— Male i dobro sastavljene borbene grupe noću su efikasnije od velikih jedinica i smelim akcijama u pozadini iznenađenog neprijatelja obično postižu rezultate koji daleko prevazilaze njihovu stvarnu jačinu.

— Motorizovane jedinice imaju veliku prednost nad pešadiskim, jer se za vreme pokreta manje zamaraju. Šoferi se noću mogu smenjivati 2—3 puta, a ostalo ljudstvo može u toku vožnje spavati. Ranije su operativni poduhvati često ostajali bezuspešni zbog premorenosti pešadije i konjice posle dužih danonoćnih marševa.

— Oklopne divizije treba u noćnom nastupanju da koriste bar 3—4 paralelna puta jer bi kolone na 1—2 puta bile predugačke, često i po 100 km, što bi dovelo do sporih pokreta i besciljnog zamaranja. U takvom slučaju bolje je noću uputiti samo prednje odrede, a glavnine danju.

— U toku noćnih nastupanja često se nailazi na minirane puteve, porušene mostove, zapreke na putevima i protivtenkovsku vatru. Sve to znatno usporava pokret oklopnih jedinica. Praksa je pokazala da je u takvim uslovima veoma korisno ako se na čelu oklopne kolone kreće grupa od 10—12 v losipedista, sa nekoliko inženjera. Brzina takve grupe je dovoljna, a zbog nečujnog kretanja ona lakše vidi, čuje i oseti neprijatelja nego ljudstvo u motornim vozilima i motociklima, pa je zato pogodnija za zadatke izviđanja, dok se njena upotreba za borbene zadatke ne predviđa. Na slučaj da ih neprijatelj otkrije, velosipedisti se lako skidaju sa bicikla i zauzimaju zaklone. Obično se upućuju na 30 minuta pre čela kolone. Za njima sledi grupa inženjera i pešaka, sa teškim naoružanjem, protivtenkovskim topovima — sve na vozilima za kretanje van puteva — i nekoliko izviđačkih tenkova. Pozadi ove grupe kreće čelo oklopne kolone.

Sovjeti su za izviđanje i osiguranje ispred oklopnih kolona upućivali ponekad, zimi, konjičke odrede, katkada u zajednici sa skiškim jedinicama. Takve kolone su često prelazile iznenađujuće velika otstojanja duž zaleđenih i zavejanih puteva i poljana. Njihova motorna vozila su bila osposobljena za kretanje preko snežnih predela bolje nego nemačka. Mnogi sovjetski uspesi mogu se pripisati i njihovom načinu komandovanja. Na izveštaj jednog komandanta da jedinica maršuje već treću noć uzastopno i da zato ne može stići sledećeg dana u Kalugu, sledio je odgovor da će jedinica postupiti

po naređenju, jer će, u protivnom, doći u pitanje zdravlje njenog komandanta. U toku bitke kod Moskve bilo je sa obe strane mnogo primera natčovečanskih naprezanja u toku noćnih dejstava.

*

Gledišta pisca su značajna tim više što baziraju na bogatim i raznovrsnim ličnim iskustvima. Veći deo članka razmatra noćna dejstva u oblasti operatike, naročito u okviru op rativnih manevara, u kojoj oblasti se o njima ranije relativno najmanje pisalo. Mišljenje pisca da će noćna dejstva ubuduće biti primenjivana još češće i u većem obimu, i u taktici i u operatici, nisu ni usamljena, niti bez osnove, mada postoji znatan broj skeptika, naročito u pogledu mogućnosti uspešnog izvođenja otusudnih noćnih bitki velikih razmera. Zasluhuje pažnju i njegovo gledište o važnosti sistematske obuke trupa u noćnim dejstvima. Pada u oči vezivanje perspektive noćnih dejstava, pre svega za tehničke rodove, oklopne i vazdušnodesantne jedinice i avijaciju. Improvizacije sa velosipedistima u okviru oklopnih jedinica, mogle bi svakako otpasti uvođenjem odgovarajućih izviđačkih motocikla, podešenih za nečujno kretanje.

Članak je u osnovi načelan i govori više o značaju i ulozi noćnih dejstava, nego o načinu njihove primene i njihovom izvođenju. To je, s obzirom na mesto i svrhu članka, razumljivo, no, pisac je ipak uspeo da se, ubacivanjem nekoliko vremenskih i prostornih detalja, sačuva od preterane uopštenosti i da pruži dosta konkretnu pretstavu savremenih noćnih dejstava. U članku nedostaju iskustva o noćnim dejstvima na području Balkana, koja svakako nisu bila ni mala ni beznačajna, ali sa kojima pisac, lično, verovatno ne raspolaže.

S. P.

Johanes Majer: VATROGASNA SLUŽBA I ODBRANA ZEMLJE

U svom članku pod gornjim naslovom¹⁾, pisac tretira problem organizacije vatrogasne službe u odnosu na izvesnu državnu

¹⁾ Johannes Mayer: Der Feuerschutz in der Landes verteidigung, *Werwissenschaftliche Rundschau*, juli 1953.

teritoriju. Cilj te službe je da obezbedi kako mirnodopske potrebe, tako i ratni razvoj vatrogasnih jedinica u sastavu pasivne vazdušne odbrane i vojske. Pritom on iznosi iskustva iz prošlog rata, kao i predloge kako bi u izvesnim slučajevima trebalo postupiti pa da od nastalih požara

ra bude što manje štete i da vatrogasna služba — u pozadini, kao i u zahvatu operacija — što bolje djeluje.

Pisac napominje da stara izreka »ognjem i mačem«, dokazuje da je oganj — vatra, kao razarajući elemenat u ratovima izvesnih epoha, odigrao presudnu ulogu. U Srednjem veku, u Evropi je zakonima pojedinih država podmetanje vatre za vreme rata kažnjavano smrću. U Tridesetogodišnjem ratu, ratujuće strane su vršile pritisak na stanovništvo pretinjama da će na slučaj pobune vatrom uništavati stanbene objekte u naseljima i gradovima.

S naše strane ovome dodajemo da je u Landsknehtskom puku za paljenje neprijateljskih varoši i pustošenje zemlje bilo predviđeno posebno odeljenje na čijem je čelu bio *Brandmeister* — stručnjak za paljenje.

Pisac zatim iznosi da je u Prvom i Drugom svetskom ratu, pojavom bacača plamena, zapaljivih zrna i vazdušnog bombardovanja, neočekivanom grozotom u borbi došla opet do izražaja »vatra«. U borbi na život i smrt ne može se računati na Hašku konvenciju, koja ograničava upotrebu vatre — kao borbenog sredstva — i ta odredba važi samo za pobedene.

Nama pak, izgleda da pisac pri ovome misli na kažnjavanje naci-fašističkih ratnih zločinaca po završetku Drugog svetskog rata za počinjena nedela, pustošenja i zločine privremeno okupiranim zemljama. Kod tih akcija vatra je bila glavno sredstvo razaranja materijalnih dobara porobljenih naroda. Međutim, pisac zaboravlja da su nacisti zapaljivim bombama takoreći uništili gradove Varšavu i Koventri, a fašističke Musolinijeve horde u Jugoslaviji spalile i razorile 142.555 seoskih kuća u cilju odmazde i zastrašivanja naših naroda.

Pisac dalje navodi da će u budućem eventualnom ratu vatra — požar biti uglavnom primenjena za uništavanje stanbenih i radnih objekata protivnika. A sve to u cilju psihičkog i fizičkog slamanja i uništavanja naroda i smanjenja njegove volje i otpora za borbu i produkciju potrebnih sredstava za život i borbu. Požari će uglavnom nastati dejstvom neprijateljskog vazduhoplovstva, ali se mora računati da će neprijatelj nastojati da izazove požare i sabotazom.

Uspesna odbrana i zaštita od vatre — požara zahteva primenu izvesnih principa u građevinarstvu, kao i decentralizaciju u ekonomiji zemlje i veliku upotrebu vatrotalnog materijala. Od građevinskih principa najvažniji su ovi: zid na krovu zgrade da bude podesan za zaštitu od požara, a da površina između blokova stanbenih objekata bude slobodna. Ovo poslednje ne samo što sprečava širenje požara, već često znači i spas ugroženog stanovništva. Najveći deo stanbenog prostora nemačkih velikih gradova oštećen je, te pisac smatra da kod njegove obnove ili popravke treba ostaviti dosta velike slobodne površine. Pored toga, jedna od glavnih požarno-tehničkih slabosti višespratnih zgrada jesu tavani — gde se danas, u Nemačkoj, za nuždu izgrađuju stanbeni prostori. Gašenje požara koji se pojavi na tavanu zahteva intervenciju jakih vatrogasnih sredstava, ukoliko sami stanovnici ne uspeju da uguše požar u njegovom začetku.

Iz tih razloga su se u Budimpešti od 1936 godine novodi tavana morali graditi od vatrotalnog materijala, a u Parizu su stanbene zgrade, čija je visina prelazila 19 metara, deljene na posebne odvojene delove — protiv mogućnosti širenja požara.

Planovima za izgradnju pojedinih gradova treba rešiti i pitanje vode za eventualno gašenje požara, u slučaju da redovni sistem vodovoda prestane da djeluje. Ako u blizini nedostaju prirodni izvori vode, treba ih nadoknaditi veštačkim jezerima ili kaptacijom podzemnih vodenih žica.

Pisac ističe da se požari skladišta drva i drveće teško gase i u vreme mira; za vr me rata, pak, sva takva skladišta su izgorela, ukoliko se vatra nije mogla ugasiti u samom začetku, ili ako skladište nije bilo podeljeno na posebne prostorije vatrotalnim zidovima. Bilo bi potrebno da se ovakav sistem osiguranja drveta obavezno sprovede, pošto će ovaj artikal još dugo biti veoma značajan, a on predstavlja opasnost za okolinu zbog mogućnosti brzog proširenja požara.

Hydroobjekti i skladišta pogonskog materijala predstavljali su veliki mamac za vazdušne napade. Slaba strana tih objekata sastojala se u tome što je ta prostorija bila isprepletana cevima rovovima. Ratno iskustvo je pokazalo da je neprijatelj sa nekoliko pogodaka u tank-cisterne uništavao čitavo postrojenje, pošto je

izlivena zapaljena tečnost tekla kroz pomenute cevne rovove i za kratko vreme zapaljivala ceo objekat. Da bi se to sprečilo, cevne rovove treba pregrađivati zidovima ili nasipima od peska.

Iz našeg ratnog iskustva znamo da je rafinerija benzina u Bosanskom Brodu bila 1944 napadnuta iz vazduha i da je za nekoliko časova izgorela. Prilikom toga požara razvila se takva toplota da se postrojenju nije moglo prići bliže od 200 metara i da se zbog toga nije moglo ni pomišljati na neko gašenje požara.

Pisac ističe da bi rezerve pogonskog materijala trebalo čuvati u tank-cisternama ukopanim pod zemljom. Nije poznat nijedan slučaj da je u prošlom ratu makovo takvo postrojenje bilo zapaljeno.

U budućem eventualnom ratu, po mišljenju pisca, većina tvornica biće pod zemljom ili u planinama. Na prošlom svetskom kongresu podzemne tehnike govoreno je i o izgradnji podzemnih bolnica, a ne treba su čuditi ni tome što se već razmatraju uslovi izgradnje podzemnih komunikacija.

Međutim, mada su podzemni objekti izvan domašaja neprijateljskog neposrednog dejstva, oni svakako pružaju mogućnost za sabotažu i razaranja putem požara. Stoga će biti potrebna velika veština, trud i novčana sredstva, da se odovarajućom organizacijom vatrogasne službe otkloni opasnost od vatre — požara i njenog razaranja u takvim podzemnim objektima.

Pisac naglašava da su žitarice još uvek osnovno sredstvo za ishranu čovečanstva. U Drugom svetskom ratu, je propaganda — protivno mišljenju stručnjaka — proturila vest da se žitna polja na Istoku mogu zapaliti zapaljivim bombama, bacanim sa zemlje ili iz vazduha. Pisac je bio upućen na front da vidi i utvrdi stvarne takve mogućnosti. Bila su pregledana mnogobrojna mesta požara, ali nigde nije utvrđeno da je žito u polju u klasu gorelo, tj. da se vatra po gašenju požarnih bombi, dalje širila po žitnim poljima. Opasnost za žitarice nastaje onda kada su one pokošene, složene na polju u kamare i krstine, ili neovršene u snopovima, unešene u šupe i dvorišta. Zbog svega toga, u odnosu na zaštitu iz vazduha, preporučljivo je da se žito što pre i po mogućstvu u polju ovrši, a slama zdene u stogove i kamare van naseljenog mesta. Nadzemni veliki silosi danas više nisu podesna i sigurna skladišta ljudske i stočne hrane.

Pored svih hemisko-tehničkih dostignuća, voda i dalje ostaje najbolje i najsigurnije sredstvo za gašenje požara. Jedini njen nedostatak jeste što se zimi smrzava. Pokušaj gašenja vatre — požara gasovima ili puštanjem raznih hemiskih sredstava iz aviona, pokazao se neefikas, pošto je topao vazduh uvek sprečavao da ta sredstva padnu na mesto požara.

U prošlom ratu je vazдушna odbrana zahtevala veliki razvoj vatrogasne službe, a to će u budućnosti biti još i više. Da bi se osigurao potreban ratni razvoj vatrogasne službe, u prvom redu je neophodno normiranje — tipiziranje vatrogasnih sredstava za celu državu. Prošli rat je pokazao da je opšti nedostatak ondašnje vatrogasne službe bio taj što je veliki deo njenih vozila bio nepodesan za kretanje po svakom zemljištu i što ona nisu mogla savladivati prepreke i ruševine. Pored toga, i sami ekonomski razlozi nameću tipiziranje potrebne vatrogasne opreme jer time njena proizvodnja pojevtinjuje. Sirovine koje su potrebne za izradu cevi vatrogasnih šmrkova moraju se uvoziti i predstavljaju veliku vrednost. Materijal se brzo troši, pošto je sušenje cevi iznutra još uvek slabo i nedovoljno. Ako se želi da vatrogasna služba ispuni svoje određene zadatke u okviru odbrane zemlje, onda se ta služba — u slučaju rata — ne sme improvizovati, već mora biti mobilisana.

1939 godiš e Nemačka je raspalagala organizacijom dobrovoljnih i pozivnih vatrogasaca. No, umesto da je ta organizacija bila mobilisana, tj. ojačana, ona je bila rasturena i vatrogasci su najvećim delom bili upućeni u građansku PA pomoćnu službu — PAZ. Prve vežbe sa tim novim vatrogasnim jedinicama pokazale su da bi, da je nastupila potreba za njihovu stvarnu upotrebu već prvih dana rata, došlo do katastrofe.

Pisac naglašava da je kod pozivne — komunalne vatrogasne službe situacija danas sledeća: usled ratnih gubitaka raspolaze se malim brojem tehnički obučenih vatrogasaca; ta služba, iz više razloga, nije privlačna za pojedince i nedostaje joj podmladak. Kod dobrovoljnih vatrogasnih društava situacija je bolja; u njih je unet sportski duh i to omladinu privlači. Međutim, danas, kao i 1939 godine, Nemačkoj nedostaje jedinstvo u celokupnoj vatrogasnoj službi, pošto je dobrovoljno vatrogasno organizovano po saveznom država i pokrajinama.

U Francuskoj je vatrogasna služba u Parizu, Lionu i Marseju poverena stalnim vatrogasnim jedinicama koje su u sastavu vojske. Te jedinice predstavljaju središta obučavanja rukovodećeg podmlatka celokupne francuske vatrogasne službe. Rukovodioci pozivne — komunalne vatrogasne službe moraju biti rezervni oficiri izvesnog vatrogasnog puka.

Pisac na kraju napominje da su u Nemačkoj za vreme rata bili formirani vatrogasno-zaštitni policiski pukovi, i to zato što su mesne vatrogasne jedinice u sastavu pasivne vazdušne odbrane bile slabo pokretne. Uprkos mnogih slabosti i nedostataka, uspesi tih jedinica ne mogu se osporiti. U vezi s tim, nemačkim višim vlastima je bio učinjen predlog da se u vojsci formiraju i vatrogasno-pionirske jedinice. Naizad, iskustvo iz prošlog rata pokazuje da su, pored mesnih organizacija PAZ-a, potrebne i pokretne vatrogasne jedinice, i to ne samo za upotrebu u pozadini, već i za vatrogasnu službu, kod operativne vojske.

*

Po oslobođenju naše zemlje, 1945 godine, počelo se sa obnavljanjem u ratu porušenih gradova i podizanjem novih stanbenih naselja za trudbenike socijalističke Jugoslavije. U većim gradovima, u cilju smanjenja troškova izgradnje i iz urbanističkih razloga, na mestima porušenih zgrada podižu se nove, ali se stvaranjem novih zelenih površina uglavnom zadovoljavaju uslovi slobodnog prostora između stanbenih blokova izvesnog naseljenog mesta.

Smatramo da i kod nas treba posvetiti veliku pažnju izgradnji stručnih vatrogasnih kadrova, odgovarajućih tipiziranoj vatrogasnoj opremi, kao i mogućnostima za njeno pravilno čuvanje i održavanje. Pri tome treba se koristiti iskustvom drugih država, naročito po pitanju jedinstvene vatrogasne službe.

S. K.

ВОЈНА БИБЛИОТЕКА — СЕРИЈА КЛАСИКА

Шлифен: **КАНА**

Изашла је из штампе „Кана“ од Шлифена, као V књига серије класика. Књига је штампана латиницом на 310 страна, са 79 скица у посебном прилогу. Цена књизи је 400 динара.

Аутор овог дела, генералфелдмаршал фон Шлифен, дугогодишњи начелник немачког Главног генералштаба пре Првог светског рата, обрадио је битку за окружење и уништење типа Кане на основу критичке анализе низа примера из Наполеонових и Молткеових ратова. Ова студија, која је корисно служила не само немачким генералима, већ и многим осталим војсковођама за планирање и извођење операција за окружење и уништење непријатеља, и данас је значајна и актуелна.